

Universitat Oberta de Catalunya | Universitat de Barcelona

Màster en Història Contemporània i Món Actual

Treball Final de Màster

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

L'evolució demogràfica de la comarca del Pla d'Urgell al llarg del segle XIX

Alumne: Lisard Palau Elcacho

Tutor: Josep Maria Pons Altés

Setembre, 2016

ÍNDIX

1. Introducció.....	3
1.1. Plantejament metodològic i la problemàtica que l'envolta.....	6
2. Anàlisi global de l'evolució de la població.....	9
2.1. Any 1805, punt de partida.....	11
2.2. Evolució de la població, 1805 - 1900.....	12
2.3. Evolució global de la població, per períodes.....	13
3. Anàlisi detallada de l'evolució de la població.....	17
3.1. Introducció.....	17
3.2. Naixements.....	19
3.3. Defuncions.....	21
3.4. Creixement vegetatiu.....	24
3.5. Taxa bruta de natalitat.....	28
3.6. Taxa bruta de mortalitat.....	32
3.7. Mortalitat infantil.....	35
3.8. Balanç migratori.....	38
3.9. Una possible transició demogràfica?.....	43
4. Factors moderadors de la població.....	46
4.1. Conjuntura política i econòmica.....	46
4.2. Brots epidèmics.....	47
4.3. Adversitats climatològiques.....	48
4.4. Impacte dels factors moderadors sobre la població de la comarca.....	48
4.4.1. 1800 - 1830.....	49
4.4.2. 1831 - 1862.....	53
4.4.3. 1863 - 1875.....	55
4.4.4. 1876 - 1900.....	60
5. Evolució de l'agricultura del Pla d'Urgell al llarg del segle XIX.....	62
6. Anàlisi comparativa amb Catalunya i la província de Lleida.....	66
7. Conclusions.....	72
8. Bibliografia i webgrafia.....	76
9. Annex.....	82

1. Introducció

El Pla d'Urgell, tot i que es tracta d'una comarca relativament jove, gaudeix, actualment, de nombrosos estudis que han documentat i analitzat la seva història i la dels seus municipis. Aquesta bibliografia, tot i que no és minsa, encara té molt treball per a realitzar. La major part dels estudis que fan referència al Pla d'Urgell es tracten de publicacions d'històries locals dels diferents municipis que en formen part i de multitud d'articles que des de fa sis anys són recopilats i publicats a la Revista d'Estudis del Pla d'Urgell Mascançà. Tot i la importància d'aquesta tasca investigadora i de difusió, es troba en falta treballs que tractin, sigui de l'especialitat que sigui, l'evolució de la comarca en la seva totalitat al llarg del segle XIX. És innegable el fet que existeixen certes publicacions que han tractat magistralment diversos àmbits d'estudi durant bona part d'aquest segle, com serien, a tall d'exemple, les obres de Jaume Mateu i Giral¹, Ferran Estrada² i Josep Maria Ramon i Muñoz³. De totes maneres, cap dels tres exemples esmentats han realitzat una visió de conjunt de l'evolució de la població de la comarca al llarg d'aquesta centúria, essent aquest, l'objectiu principal d'aquest treball. El motiu principal que m'ha dut a elegir un treball d'aquest àmbit rau en la motivació personal de realitzar un treball d'història local inèdit sobre la comarca en la qual he nascut i m'ha vist créixer, tot aportant el meu granet de sorra en l'estudi d'aquesta amb l'esperança de produir una reacció en cadena i que, a partir d'aquest, es realitzin multitud de publicacions que aprofundeixin notablement els diferents temes que s'hi tractaran.

Cal tenir present que, durant el segle XIX, el Pla d'Urgell⁴ no existia com a comarca, sinó que més aviat els municipis que actualment el conformen estaven repartits per les comarques circumdants de la Noguera, l'Urgell, les Garrigues i del Segrià. Davant d'aquesta realitat, caldria preguntar-se perquè s'ha decidit estudiar aquest espai geogràfic, més enllà dels vincles que hi tinc, al llarg d'aquesta centúria. Per una banda, ja des del segle XI, es té constància de que el que avui en dia es coneix com la plana d'Urgell era anomenada pels musulmans com el *fahs Maxkijàn*⁵ (plana del Mascançà)

¹ MATEU i GIRAL, Jaume; *La pagesia urgellenca abans del canal*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1982.

² ESTRADA i BONELL, Ferran; *Les cases pageses al Pla d'Urgell. Família, residència, terra i treball durant els segles XIX i XX*, Pròleg de Joan Bestard, Lleida, Pagès Editors, 1998.

³ RAMON i MUÑOZ, Josep Maria; *L'Agricultura de regadiu a la Catalunya contemporània: els canals d'Urgell, 1860 - 1960*, Director: Maria Teresa Pérez Picazo, codirector: Josep Fontana i Lázaro, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Universitat Pompeu Fabra, 2004. Exemplar fotocopiati.

⁴ La comarca del Pla d'Urgell va ser creada l'any 1988.

⁵ MARTÍNEZ i ELCACHO, Albert; VISA i GABERNET, Mario; *La carta de poblament de Golmés: 30 de juliol de 1204. Contextualització històrica i estudi del document*, Pròleg de Jordi Bolòs, Ajuntament de Golmés, Golmés, 2004

degut a la seva homogeneïtat geogràfica. A més a més, deixant de banda aquest espai geogràfic comú (la plana), Francesc Foguet no dubta en afirmar que una altra part imprescindible d'aquesta cohesió social històrica la trobem en la seva singularitat sociològica, gràcies a l'impacte econòmic que va provocar el Canal d'Urgell i la capitalitat que va anar adquirint Mollerussa⁶. Davant d'aquesta realitat, he considerat oportú i interessant estudiar aquest espai geogràfic donada aquesta homogeneïtat explicada. En segon lloc, caldria matisar el perquè s'ha decidit estudiar aquest territori al llarg del segle XIX. Bàsicament, la raó principal l'hem de relacionar en la voluntat de realitzar un treball inèdit, com és de suposar, la informació disponible per al segle XX serà molt més abundant i accessible que la del segle XIX. Per tant, davant d'aquesta realitat, he volgut realitzar un treball únic basat en la informació extreta dels arxius parroquials.

A grans trets, la principal eina de què es pot disposar a l'hora d'abordar l'evolució de la població d'una regió en un moment determinat és la demografia, essent un dels mètodes més fiables per entendre l'evolució i el comportament d'una societat. Poder observar com ha evolucionat el nombre de persones que viuen en un territori en concret durant un període de temps delimitat, com aquestes estan distribuïdes sobre el territori, quines són les seves pautes de reproducció, com han variat les seves taxes de natalitat i mortalitat, a quines migracions han estat subjectes, etc. esdevenen actualment unes eines imprescindibles a l'hora d'intentar comprendre l'evolució d'una societat, ja que són un reflex del seu comportament social i econòmic. Al mateix temps, no s'ha d'oblidar, tampoc, que la demografia també ens permet observar detalladament com han afectat, a la societat en qüestió, les diferents conjuntures polítiques i econòmiques a què ha estat subjecta al llarg del període estudiat. És fàcil veure, doncs, la importància que té la demografia a l'hora d'estudiar i comprendre la història d'un període de temps determinat.

Partint d'aquesta base, l'objectiu principal del treball serà l'anàlisi de l'evolució de la població de la comarca del Pla d'Urgell al llarg del segle XIX. Per a fer-ho d'una manera ordenada i coherent, l'estudi d'aquesta evolució s'estructurarà a partir d'un seguit de preguntes plantejades de forma prèvia a la realització d'aquest treball i que ens han de servir com a punt de partida. En primer lloc, es té constància de que, al llarg del segle XVIII el Pla d'Urgell i, Catalunya en el seu conjunt, van experimentar un fort

⁶ FOGUET i BOREU, Francesc; El naixement de la comarca del Pla d'Urgell, *Mascançà*, Centre de Recerques del Pla d'Urgell, Anuari 2, 2011, p. 9.

creixement demogràfic. Aquest creixement detectat en la centúria anterior també el trobarem al llarg del segle XIX? I, en cas de detectar-lo, aquest va ser homogeni o va experimentar diferents conjuntures? Si partim de la situació hipotètica de què la població de la comarca va créixer de forma substancial al llarg d'aquest segle, a que es va deure? Gràcies a un vigorós creixement vegetatiu de la població o gràcies a una forta immigració? Quin paper hi va jugar en tot això la conjuntura agrària de la comarca i els canvis que aquesta va sofrir al llarg de tot aquest segle? Finalment, es podrà observar els inicis de la transició demogràfica a la comarca?

Per tal de trobar les respostes a les diferents preguntes plantejades en el paràgraf anterior s'hauran d'analitzar i estudiar la totalitat de fonts demogràfiques de què disposem. En el primer punt del treball, tot responent a la primera pregunta, s'estudiarà l'evolució global de la població de la comarca mitjançant l'anàlisi dels diferents censos de població que actualment disposem del segle XIX. Després d'haver calculat, hipotèticament, la població dels diferents municipis a inicis de la centúria a partir de la taxa bruta de natalitat del moment estimada, es procedirà a comparar-la amb la proporcionada pels diferents censos (periòdics des de 1857), d'aquesta manera ens permetrà observar si aquesta va créixer o no al llarg del segle, si aquest creixement va ser substancial o lleu i, també si, tot i que a grans trets, va ser homogeni o va presentar diferents etapes.

En un segon punt, essent aquest l'eix vertebrador del treball, gràcies a les dades extretes dels diferents llibres sacramentals de baptismes i d'òbits de les diferents parròquies de la comarca es podrà observar clarament si aquest creixement va ser homogeni o va experimentar diverses oscil·lacions al llarg del període analitzat. A més a més, gràcies a la riquesa d'aquestes fonts, essent la part inèdita d'aquest treball i de la bibliografia de la comarca en el seu conjunt, es calcularà, també, el creixement vegetatiu de les diferents parròquies i, de retruc, el balanç migratori que aquestes van presentar al llarg del segle. D'aquesta manera es podrà donar resposta a la tercera gran pregunta plantejada, referent a les causes del creixement poblacional. Això no acaba aquí, combinant la informació aportada per aquests llibres sacramentals amb la facilitada pels diferents censos de què disposem, podrem estimar, també, l'evolució al llarg del segle de la taxa de natalitat, mortalitat i mortalitat infantil de la major part de municipis de la comarca, les quals ens han de servir per acabar de justificar la hipòtesi plantejada. Finalment, un cop es tingui

tota la informació possible, es podrà veure, o no, els inicis de la transició demogràfica de la comarca.

En un tercer apartat, observada l'evolució de la població de la comarca al llarg del segle XIX i identificades les seves característiques, es procedirà a identificar i analitzar els diversos factors que van poder incidir de forma notable en el transcurs d'aquesta i quin va ser el seu impacte. A grans trets, aquests factors són la conjuntura política, social i econòmica de l'època, les diferents epidèmies i inclemències climatològiques que hi van tenir lloc i, finalment, l'impacte de la conjuntura agrària i els canvis que aquesta va experimentar al llarg de la centúria.

Finalment, en un quart apartat es realitzarà una anàlisi comparativa de l'evolució demogràfica de la comarca i de les seves principals característiques amb la resta de Catalunya, amb la província de Lleida en el seu conjunt i, també, amb les comarques circumdants. D'aquesta forma es podrà comparar els diferents ritmes de creixement detectats i observar les diferències entre aquests, permetent-nos, finalment, detectar les particularitats que presenti la comarca.

1.1. Plantejament metodològic i la problemàtica que l'envolta

Com és de suposar, elaborar un treball d'aquestes magnituds no és una tasca fàcil, ja sigui pels seus objectius marcats i explicats anteriorment, com pel temps necessari que s'hi ha d'invertir per a que aquest sigui vàlid i coherent. A més a més, és de vital importància tenir establerts i ben explicats tant el referents bibliogràfics utilitzats com la metodologia utilitzada al llarg d'aquest. Aquest serà doncs, l'objectiu principal d'aquest petit apartat.

En primer lloc m'agradaria fer un petit incís en les fonts històriques primàries que he utilitzat i com aquestes han estat organitzades i plantejades, ja que considero que són els principals fonaments del treball i que, per tant, són imprescindibles per justificar i explicar les dades, fórmules, estadístiques, percentatges, etc. utilitzats al llarg d'aquest.

Si l'objectiu principal és el d'analitzar l'evolució de la població de la comarca al llarg del segle XIX, el primer que necessito saber és la quantitat de censos i de dades demogràfiques disponibles i fiables a què es pot accedir. És cert que al llarg del segle XIX hi va haver diverses publicacions en les quals es van aportar dades sobre la demografia de la comarca, un exemple en seria el Diccionari geogràfic de Pascual

Madoz, titulat *Diccionario geográfico - estadístico - histórico de España y sus posesiones de Ultramar* i publicat l'any 1835⁷, però com que no he pogut contrastar la seva fiabilitat he optat per utilitzar, bàsicament, els censos periòdics que es van començar a registrar a partir de l'any 1857 fins a finals del segle XIX⁸. És fàcil veure, doncs, que, abans d'aquesta data, no disposem de cap cens oficial que ens pugui aportar informació al respecte.

Per sort, existeixen altres vies per poder analitzar la població de tot el segle, en el nostre cas, han estat consultats els còmputos anuals de naixements i defuncions provinents tant dels registres parroquials com dels registres civils de les diferents parròquies i municipis de la comarca. Donat que el registre civil no és comença a elaborar periòdicament fins a la dècada dels anys setanta del segle XIX, m'he decantat per utilitzar, principalment, els llibres sacramentals de naixements i defuncions, essent aquests, la base fonamental a partir de la qual s'estructurarà i vertebrarà el present treball. Gràcies al seu buidatge he obtingut en nombres absoluts i de forma anual, els naixements i defuncions de les diferents parròquies de la comarca. A més a més, depenent de la qualitat de la informació proporcionada, també podré esbrinar la mortalitat infantil i, fins i tot, la causa de la mort d'alguns dels òbits.

Com hem vist, la combinació d'aquests amb la informació aportada pels diferents censos i pel registre civil podrem calcular no només l'evolució global de la població sinó que també podrem esbrinar les característiques d'aquesta: L'evolució dels baptismes i òbits de les diferents parròquies al llarg del segle, el creixement vegetatiu resultant, les seves taxes de natalitat, mortalitat i mortalitat infantil i, finalment, el seu balanç migratori.

M'agradaria destacar el fet que la utilització d'aquesta font històrica m'ha comportat certs problemes i entrebancs:

El primer de tot seria el fet que els esmentats llibres sacramentals actualment es troben, en la seva major part, als arxius diocesans del bisbat a què correspon la parròquia (alguns llibres més tardans, sobretot els de les parròquies del Bisbat d'Urgell, encara es conserven allí). Donat el fet que els municipis del Pla d'Urgell estan dividits en tres bisbats diferents (Bisbat de Lleida, Bisbat de Solsona i Bisbat de la Seu d'Urgell), un dels meus primers passos va ser el de visitar en diverses ocasions els esmentats arxius

⁷ MADOZ, Pascual; *Diccionario geográfico - estadístico - histórico de España y sus posesiones de Ultramar*. Pròleg d'Antoni Pladevall, Curial, Barcelona, 1985.

⁸ La seva informació ha estat consultada a la web de l'Institut d'Estudis Demogràfics, IDESCAT.

per tal de poder realitzar el buidatge de naixements i defuncions de les diverses parròquies consultades entre els anys 1800 i 1900.

El segon problema rau en el fet que, malauradament, no es conserven totes les sèries de totes les parròquies consultades, ja sigui per les diferents guerres que han assolat el Principat al llarg dels últims segles, com pel mal estat de la conservació dels llibres o, simplement per la seva pèrdua. Per tant, hem de partir de la base que se'ns fa impossible poder analitzar la totalitat de la població del Pla d'Urgell.

El tercer problema el trobem quan combinem els registres parroquials amb el registre civil i els censos poblacionals esmentats anteriorment, ja que no tots els municipis tenen les seves respectives parròquies ni totes les parròquies corresponen a un sol municipi. Per ficar un exemple, actualment el municipi de Bellvís està compost pel propi municipi en qüestió, però també per la petita població de Els Arcs i per petites agrupacions veïnals: els Remolins i les Tarroges. Per altra banda, El Poal, actualment també gaudeix de municipalitat i parròquia pròpies. Doncs bé, al segle XIX, al municipi de Bellvís, a part de tots els nuclis d'habitants esmentats també hi havia adscrit El Poal, en canvi, pel que fa a les parròquies, la de Bellvís només corresponia al mateix poble i a la de El Poal tenia com a sufragànies la de Els Arcs i els termes de Remolins i de les Tarroges. Per tant, essent molt complicat classificar i destriar els naixements i defuncions de tots, he optat per englobar-los tots en un.

2. Anàlisi global de l'evolució de la població

Abans de centrar-nos en el desenvolupament del treball, trobo convenient fer una petita aproximació del què era el Pla d'Urgell a inicis del segle XIX tant a nivell econòmic, social com agrícola, tot i que com a comarca aleshores no existia. D'aquesta manera es pretén realitzar una petita introducció que ens serveixi com a punt de partida. Situat a la part occidental de la depressió central de Catalunya, més concretament a la coneguda com la "plana d'Urgell", el Pla d'Urgell es caracteritza per ser, al segle XIX, un territori eminentment agrari i tradicional. L'agricultura, essent el principal mitjà de subsistència dels seus habitants, era de tipus tradicional i de secà, basada principalment en el conreu del cereal, la vinya i l'olivera i emmarcada encara dins el règim senyorial. Finalment, seria interessant remarcar que, a grans trets, la comarca esta immersa en un clima mediterrani continental, caracteritzat per presentar uns hiverns freds, uns estius bastant calorosos i, també, per una manca notable de precipitacions al llarg de l'any.

Ara sí, tot centrant-nos ja en el desenvolupament del treball, considero que el primer punt o apartat que s'hauria d'abordar hauria de ser el referent a l'anàlisi general de l'evolució de la població comarcal al llarg del segle estudiat. El principal objectiu d'aquest serà el de poder constatar, o no, si la comarca del Pla d'Urgell va experimentar, al llarg del segle XIX, un fort creixement demogràfic. A més a més, gràcies a la informació que ens proporcionaran els diferents censos analitzats, també es podrà començar a intuir si aquest creixement va ser homogeni o si, més aviat, va presentar certes oscil·lacions al llarg del segle. Abans d'iniciar aquest estudi, però, farem un petit incís en quines eines, fonts i dades han estat utilitzades i, també, quins problemes han sorgit.

Tal com ja s'ha parlat a la introducció, les primeres dades poblacionals fiables que tenim tant a nivell català com espanyol són els censos de població publicats de forma periòdica a partir de l'any 1857, per tant, abans d'aquesta data no tenim cap nombre o xifra de població absoluta fiable que ens pugui servir com a punt de referència (a nivell comarcal). Tot i això, però, existeixen certes eines que ens poden ajudar mínimament a calcular, en un moment donat, el total de població d'un municipi, això sí, d'una forma aproximada.

Després d'haver consultat algunes publicacions que parlessin sobre la demografia de Catalunya de finals del segle XVIII i principis del segle XIX⁹, he pogut arribar a la conclusió de que, a finals del segle XVIII, la taxa de natalitat de Catalunya era bastant elevada, amb uns valors que giraven al voltant d'un 45‰ (sobretot amb les dades extretes del cens de Floridablanca, 1787). Si, per una banda, partim de la base de que aquesta taxa no hagués variat notablement al llarg de 15 anys i, per altra, s'ha pogut esbrinar el nombre de naixements que hi van haver a principis del segle XIX (en concret a l'any 1805) es podrà calcular, sempre d'una forma aproximada, el total de població d'un municipi en concret¹⁰. En altres paraules, si sabem la taxa de natalitat (ni que sigui de forma aproximada) i el nombre de naixements d'un any en concret, podem estimar població total d'un municipi ($N^{\circ} \text{naixements} * 1.000 / 45$). Cal tenir present que, per evitar escollir un any anòmal, el nombre de naixements de cada municipi respon a la mitjana aritmètica dels 4 anys anteriors i posteriors al escollit (en aquest cas el 1805). Cal destacar, però, que no disposem de les sèries de naixements de totes les parròquies de l'any 1805, per tant, no podrem conèixer la població total de la comarca en aquesta data.

Explicada la metodologia utilitzada, en la següent taula s'hi mostra l'evolució de la població de la comarca al llarg del segle XIX, a partir l'aproximació feta per l'any 1805¹¹ i dels censos poblacionals de 1860, 1877, 1887 i 1900.

⁹ Per exemple: FERRER i ALÒS, Llorenç; Una revisió del creixement demogràfic de Catalunya en el segle XVIII a partir dels registres parroquials, *Revista d'Estudis d'Història Agrària*, n°20, 2007, pp. 17 - 68 / BENAVENTE, Jaime; GIRALT i RAVENTÓS, Emili; NICOLAU i NOS, Roser; 2. *Població i agricultura*, Vol. II a: NADAL i OLLER, Jordi; MALUQUER DE MOTES, Jordi, SUDRIÀ i TRIAY, Carles; CABANA i VANCELLS, Francesc; *Història Econòmica de la Catalunya Contemporània*, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1990.

¹⁰ Un exemple de treball acadèmic que ha realitzat anteriorment aquest exercici és el de FERRER i ALÒS, Llorenç; Una revisió del creixement demogràfic de Catalunya en el segle XVIII a partir dels registres parroquials, *Revista d'Estudis d'Història Agrària*, n°20, 2007, pp. 17 - 68

¹¹ No s'ha pogut calcular la població aproximada de l'any 1805 dels municipis de Fondarella, Mollerussa, Sidamon i de Vilanova de Bellpuig ja que no s'han conservat els llibres sacramentals de baptismes d'aquest període.

Taula 1
Evolució de la població del Pla d'Urgell (números absoluts), 1805 - 1900

Població	1805*	1860	1877	1887	1900	Creixement
Barbens i el Bullidor	390	588	596	631	812	x2,1
Bell-lloc d'Urgell	437	904	796	984	1395	x3,2
Bellví i el Poal**	965	1643	1517	1794	2714	x2,8
Castellnou de Seana i Vila-Sana	407	706	772	875	1160	x2,8
Fondarella	-	327	316	369	387	x1,2 (1860)
Golmés	593	972	948	1053	1155	x1,9
Ivars d'Urgell i Vallverd	531	896	810	897	928	x1,7
Linyola	943	936	826	1130	1439	x1,5
Miralcamp	279	525	577	706	744	x2,7
Mollerussa	-	841	996	1464	1759	x2,1(1860)
Palau d'Anglesola	528	829	835	888	939	x1,8
Sidamon	-	332	326	330	376	x1,1(1860)
Torregrossa	812	1429	1549	1874	1976	x2,4
Vilanova de Bellpuig	-	839	863	1069	999	x1,2(1860)
Pla d'Urgell	-	11767	11727	14064	16783	x1,4(1860)

Notes: (*) Població resultant de l'aproximació feta a partir d'una pressuposada taxa de natalitat del 45%.

(**) També hi són comptabilitzats els habitants de els Arcs, actualment agregat de Bellví.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels llibres sacramentals (1805) i de les sèries històriques demogràfiques (per municipis i per comarques) de l'IDESCAT.

Fet aquest petit aclariment, aquesta taula ens aporta una quantitat d'informació immensa, ja que no només ens mostra quina població tenia cada municipi en cada un dels anys marcats, sinó que també ens permet identificar quins municipis han incrementat més, o menys, la seva població al llarg d'aquest segle, quin pes han tingut respecte al total comarcal i, finalment, començar a identificar les diferents fases de creixement o decreixement poblacional de cada municipi i de la comarca en conjunt al llarg dels diferents censos.

2.1. Any 1805, punt de partida

En primer lloc, abans d'analitzar l'evolució de la població, m'agradaria fer un petit incís en la situació dels diferents municipis a l'any 1805. Ressalta el fet que, des d'un punt de vista totalment aproximat, la grandària dels diferents municipis dels quals tenim dades presenta un esquema molt similar a l'actualitat. Per a fer aquesta justificació em baso en el fet que, de la mateixa manera que passa avui en dia (a excepció de Mollerussa), els municipis que més pes poblacional tenien en aquest any eren, en primer lloc, la conjunció dels municipis de Bellví, Poal i Arcs amb 965 habitants, seguits de ven a

prop per Linyola, amb 943 habitants i, ja una mica més lluny, Torregrossa, amb un total de 812. En canvi, destaca per la seva poca població Miralcamp, amb només 279 habitants (segurament Fondarella, Sidamon i Vilanova de Bellpuig n'haguessin tingut menys, però només es tracta d'una mera especulació per part meva).

2.2. Evolució de la població, 1805 - 1900

En segon lloc, ara ja sí, responent a la pregunta que ens hem plantejat al principi d'aquest punt, podem afirmar amb total claredat que tots els municipis de què disposem dades a partir de 1805 han augmentat notablement la seva població fins al cens de 1900, així ho demostra la darrera columna de la taula anterior, tot i que siguin amb índex de creixement diferents. De totes maneres, ressalta el fet que entre aquests dos anys, la població d'aquests 10 municipis s'ha multiplicat, de mitjana, per 2,3, és a dir, s'ha més que duplicat!.

Pel que fa al municipi que ha augmentat més de població al llarg del segle XIX és, sens dubte, Bell-lloc d'Urgell, la població del qual ha augmentat un 319%, en altres paraules, s'ha multiplicat, ni més ni menys, que per 3,2! De totes maneres, també cal destacar el creixement de poblacions com Bellvís, Poal i Arcs; Castellnou de Seana i Vila-sana i, finalment, Miralcamp, les quals s'han multiplicat per 2,8; 2,8 i 2,7 respectivament. També m'agradaria destacar el fet que Mollerussa, entre el cens de 1860 i el de 1900 la seva població es va multiplicar per 2,1, passant de 841 habitants a 1759 habitants, tot esdevenint el municipi que més va créixer al llarg d'aquests 40 anys.

Si fins ara s'han dedicat unes línies a esmentar als municipis que més han augmentat, ara es farà, també, als municipis que, tot i que haguessin augmentat la seva població al llarg del segle, ho van fet d'una manera més moderada. Si les dades recopilades són correctes, un dels municipis que menys va créixer al llarg del segle XIX va ser Linyola, essent, paradoxalment, un dels municipis que més població ha tingut, i té, al llarg de la història del Pla d'Urgell. La seva població es va multiplicar per 1,5, és a dir, només va augmentar un 50%. També podríem fer esment a la municipalitat d'Ivars d'Urgell i del seu agregat Vallverd, la qual presenta uns ritmes de creixement similars a Linyola, multiplicant-se la seva població per 1,7.

S'ha de destacar que fins ara només s'ha fet referència als municipis dels quals s'ha pogut calcular la seva població aproximada des de l'any 1805. Ara, si ens parem a observar el creixement de la totalitat dels municipis del Pla d'Urgell a partir de l'any 1860 (any a partir del qual tenim dades censals) fins a finals de segle, podrem observar com hi han municipis que el seu creixement ha estat molt limitat, essent proper a zero. S'està fent referència als municipis de Fondarella, Sidamon i Vilanova de Bellpuig, els quals mostren un creixement de 1,2; 1,1 i 1,2 de forma respectiva al llarg d'aquests quaranta anys. Aquest fet ens pot fer pensar en la possibilitat de que aquest ritme de creixement hauria d'haver estat similar entre els anys 1805 i 1860, ajudant-nos a sustentar una mica més la hipòtesi de que aquests municipis, a inicis del segle XIX, eren dels més petits de la comarca.

Si fins ara m'he centrat en analitzar el creixement de cada municipi, en aquest paràgraf es farà sobre el total de la comarca del Pla d'Urgell. Malauradament, com que no es disposa de les dades de tots els municipis de l'any 1805, no podem saber, tampoc, el total comarcal. Sí que ho sabem, però, a partir de l'any 1860. Si fins ara s'ha parlat de creixement generalitzat, és fàcil preveure, doncs, que la població de la comarca també augmentarà i, efectivament, així va ser. La població del Pla d'Urgell, entre els anys 1860 i 1900 va augmentar aproximadament, un 40%, passant de 11.767 habitants a 16.783. Ràpidament, si ho comparem amb la resta de Catalunya, veurem com entre aquestes dos dates la població del Pla d'Urgell va créixer lleugerament en comparació a Catalunya. Per justificar aquesta afirmació em baso en el fet que, si a l'any 1860 la població del Pla d'Urgell representava solament el 0,70% de la població total de Catalunya, a l'any 1900 ho era del 0,85%.

2.3. Evolució global de la població, per períodes

Contestada la primera pregunta plantejada en el present treball, tot arribant a la conclusió de que la població de la comarca va augmentar notablement al llarg d'aquests 100 anys, seria necessari plantejar-se una segona, referent al fet de si aquest creixement va ser homogeni al llarg del segle o si hi va haver diferents etapes de creixement i, fins i tot, de decreixement.

Tot i que amb la informació proporcionada per la Taula 1 ja podríem començar a identificar les diferents fases de creixement o decreixement poblacional de cada municipi i de la comarca en conjunt al llarg dels diferents censos, considero que és més clarificador mostrar les dades de creixement reduïdes a números índex i en percentatges. Per a fer-ho, he realitzat dos taules diferents. En la primera s'hi mostra el creixement, en números índex, de la població entre els anys 1805 i 1860 dels municipis que es disposen de dades. Pel que fa a la segona, hi trobem representat el creixement poblacional, reduït a números índex, de tots els municipis de la comarca entre els anys 1860 i 1900. El perquè d'aquesta separació rau en el fet que englobar tota aquesta informació en una sola taula dificultaria notablement la comprensió d'aquesta ja que, per una banda, la població de l'any 1805 és una aproximació i, per l'altra, no correspondrien els percentatges de creixement dels municipis, ja que uns es basarien en l'estimació poblacional feta a inicis de segle i, els altres, sobre el cens de població de l'any 1860.

Taula 2
Evolució de la població del Pla d'Urgell (en números índex), 1805 - 1860

Població	1805	1860
Barbens i el Bullidor	100	150,7
Bell-lloc d'Urgell	100	206,8
Bellvís i el Poal*	100	170,2
Castellnou de Seana i Vila-sana	100	173,3
Golmés	100	164,0
Ivars d'Urgell i Vallverd	100	168,8
Linyola	100	99,2
Miralcamp	100	188,2
Palau d'Anglesola	100	156,9
Torregrossa	100	175,9
Total	100	165,4

Notes: (*)També hi són comptabilitzats els habitants de els Arcs, actualment agregat de Bellvís. .

Font: Elaboració pròpia a partir dels Llibres sacramentals (1805) i de les dades extretes de les sèries històriques demogràfiques (per municipis i per comarques) de l'IDESCAT (1860).

En primer lloc, si es presta atenció a com ha evolucionat la població de la comarca entre l'any 1805 i el cens poblacional de 1860, podem observar clarament un augment considerable de la població, en un 65% aproximadament. Clar està que només hi són comptabilitzats els municipis dels quals disposem dades a partir de 1805. És important destacar el fet que el municipi de Linyola, un dels més importants de la comarca, va tenir un creixement totalment anòmal en comparació a la conjuntura global de la comarca, tot registrant una pèrdua, tot i que minsa, de població. En l'extrem totalment

oposat s'hi troba Bell-lloc d'Urgell, el qual al llarg d'aquests 55 anys va més que duplicar la població. M'agradaria especificar que estem davant d'un període de temps molt extens i que, per tant, pot ser que no sigui del tot representatiu, ja que segurament s'hi podrien identificar més d'una subfase. De totes maneres ara només es tracta d'analitzar els resultats obtinguts, ja que, en el següent punt del treball, ja ens ocuparem d'analitzar molt més acuradament l'evolució de la població.

En segon lloc, a l'hora de calcular el creixement intercensal entre els anys 1860 i 1900, si es parteix de la suposició de que la població total de cada municipi a l'any 1860 era del 100%, mitjançant una simple regla de tres podem saber el percentatge d'habitants que cada municipi va augmentar al llarg dels diferents censos. Aquest és el resultat:

Taula 3
Evolució de la població del Pla d'Urgell (en números índex), 1860 - 1900

Població	1860	1877	1887	1900
Barbens i el Bullidor	100	101,4	107,3	138,1
Bell-lloc d'Urgell	100	88,1	108,8	154,3
Bellvís i el Poal *	100	92,3	109,2	165,2
Castellnou de Seana i Vila-sana	100	109,3	123,9	164,3
Fondarella	100	96,6	112,8	118,3
Golmés	100	97,5	108,3	118,8
Ivars d'Urgell i Vallverd	100	90,4	100,1	103,6
Linyola	100	88,2	120,7	153,7
Miralcamp	100	109,9	134,5	141,7
Mollerussa	100	118,4	174,1	209,2
Palau d'Anglesola	100	100,7	107,1	113,3
Sidamon	100	98,2	99,4	113,3
Torregrossa	100	108,4	131,1	138,3
Vilanova de Bellpuig	100	102,9	127,4	119,1
Pla d'Urgell	100	99,7	119,5	142,6

Notes: (*)També hi són comptabilitzats els habitants de els Arcs, actualment agregat de Bellvís. .

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes de les sèries històriques demogràfiques (per municipis i per comarques) de l'IDESCAT.

A grans trets, la taula ens mostra clarament que el creixement poblacional de la comarca del Pla d'Urgell al llarg de la segona meitat del segle XIX no va ser homogeni, sinó que, com ja s'ha intuït, es poden identificar diferents fases de creixement i, fins i tot, algun període de decreixement i recessió poblacional¹².

Si ens centrem en l'anàlisi de l'evolució de la població entre els anys 1860 i 1877, podrem observar com la població de la comarca no només ha deixat de créixer sinó que fins i tot s'ha reduït sensiblement (40 habitants en el conjunt comarcal). Aquest fre tant exagerat en el creixement de la població el trobem, sens dubte, en l'arribada de les aigües del Canal d'Urgell a la comarca, el qual, tal com veurem en punts posteriors, en els seus primers anys de funcionament va provocar un cataclisme tant a nivell demogràfic com econòmic per als habitants del Pla d'Urgell. Però, com sempre, aquest període no va ser homogeni entre els municipis de la comarca, més aviat impera la heterogeneïtat. Ressalta el fet que municipis com Miralcamp i Mollerussa van augmentar considerablement la seva població en comparació a la tendència general de la comarca, en un 18,6 i 18,4 per cent respectivament. En canvi, a l'altra cara de la moneda hi trobem municipis com Bell-lloc d'Urgell i Linyola, que van veure com la seva població disminuïa un 11,9% i 11,8% de forma respectiva.

Finalment, donada la similitud entre l'evolució de la població entre els cens de 1877 i 1887 i els cens de 1887 i 1900, seran analitzats de forma conjunta. Bàsicament es caracteritzen per un redreç d'aquesta tendència negativa observada en el període intercensal anterior a una tendència desmesuradament positiva. Per fer-nos una idea, entre l'any 1877 i 1900, és a dir, en 23 anys, la població del Pla d'Urgell va augmentar, de mitjana, un 42,9%! Fins i tot, poblacions com Fondarella, Linyola, Mollerussa, Sidamon i Vilanova de Bellpuig, les quals havien tingut creixements molt limitats i, en alguns casos fins i tot negatius al llarg dels censos de 1860 i 1877, en aquest període experimenten un creixement marcadament positiu de la població. De totes maneres, els municipis que van experimentar un creixement més elevat van ser, sense cap mena de dubte, Bell-lloc d'Urgell i la conjunció de nuclis poblacionals de Bellví, Poal i els Arcs, els quals van veure com la seva població augmentava en un 137,1% i 124% respectivament, es a dir, en menys de 25 anys es van més que doblar-se, espectacular.

¹² De totes maneres, m'agradaria matisar el fet que en aquest apartat no es realitzarà un anàlisi profund de l'evolució de la població al llarg del segle XIX a la comarca del Pla d'Urgell, ja que aquesta tasca es realitzarà en el següent punt amb més detall, bàsicament es tracta de comentar els canvis que es poden observar entre els diferents cens poblacionals.

3. Anàlisi detallada de l'evolució de la població

3.1. Introducció

En l'apartat anterior s'ha pogut observar com al llarg del segle XIX la població de la comarca del Pla d'Urgell, seguint la tònica general del segle anterior, va augmentar de forma considerable, arribant-se a multiplicar, aproximadament, per 2,3. Això sí, també s'ha pogut constatar que, gràcies a la informació aportada pels diferents censos, aquest creixement no va ser homogeni, sinó que es va caracteritzar per presentar diferents fases de creixement i, fins i tot, de decreixement.

Doncs bé, en el present apartat es profunditzarà encara més en l'estudi de l'evolució de la població al llarg del segle XIX. Com ja s'ha assenyalat, agafar com a punt de referència els censos poblacionals, tot i que en un primer moment ens poden servir per a identificar tendències o fases de creixement, la informació que ens aporten es bastant escassa, sobretot al llarg de la primera meitat del segle. Per tal de suplir aquest buit temporal, s'han consultat les diferents sèries parroquials del conjunt de municipis de la comarca al llarg de tot aquest segle dipositades als arxius diocesans dels seus respectius bisbats. A grans trets, en aquestes sèries hi podem trobar els llibres sacramentals de baptismes i d'òbits de les diferents parròquies de la comarca¹³, els quals ens han de servir per a poder observar la seva evolució al llarg de tota la centúria.

Un cop identificades i especificades les fonts amb les que es realitzarà aquest punt, trobo convenient explicar com aquest estarà estructurat. En primer lloc, si disposem de les sèries complertes de baptismes de la major part de les parròquies de la comarca es podrà analitzar l'evolució d'aquests pobles al llarg del segle, la qual cosa ens permetrà observar les diferents fases o tendències de creixement o decreixement que presenten i, també, començar a identificar possibles fets o esdeveniments que van afectar notablement a la població del Pla d'Urgell. Entrant en el segon apartat, un cop analitzats els naixements, es prestarà atenció a les defuncions. Utilitzant el mateix mètode acumulatiu de dades utilitzat per als baptismes, es podrà observar com les defuncions van evolucionar al llarg del segle i identificar, segurament, episodis de fortes oscil·lacions, tot indicant-nos períodes turbulents i d'instabilitat¹⁴. En un tercer apartat,

¹³ També hagués estat interessant haver buidat els llibres sacramentals de matrimonis però donat el temps limitat de què he disposat, no ho he pogut realitzar, una llàstima.

¹⁴ És possible que, en cas d'estar davant d'una oscil·lació no gaire brusca en el nombre de baptismes i d'òbits, es degui a altres factors com el creixement de la població en edat fèrtil, envelliment de la població, etc.

al tenir el recompte de naixements i de defuncions, es podrà calcular el creixement vegetatiu de bona part dels municipis de la comarca, tot permetent-nos establir fases o perioditzacions al llarg del segle estudiat. Un cop analitzats els naixements i defuncions en nombres absoluts, es procedirà a analitzar les taxes de natalitat i de mortalitat. El seu estudi ens ha de permetre aprofundir en la investigació. El penúltim apartat que analitzarem serà el de la mortalitat infantil, el qual ens ha de permetre identificar quin percentatge representaven sobre el total de defuncions i, també, calcular la seva taxa en tant per mil. Finalment, l'últim apartat que s'analitzarà, i no per això significa que sigui el menys important, serà el referent al saldo migratori de la comarca del Pla d'Urgell al llarg del segle XIX, les seves fases i com aquest va evolucionar al llarg de la centúria.

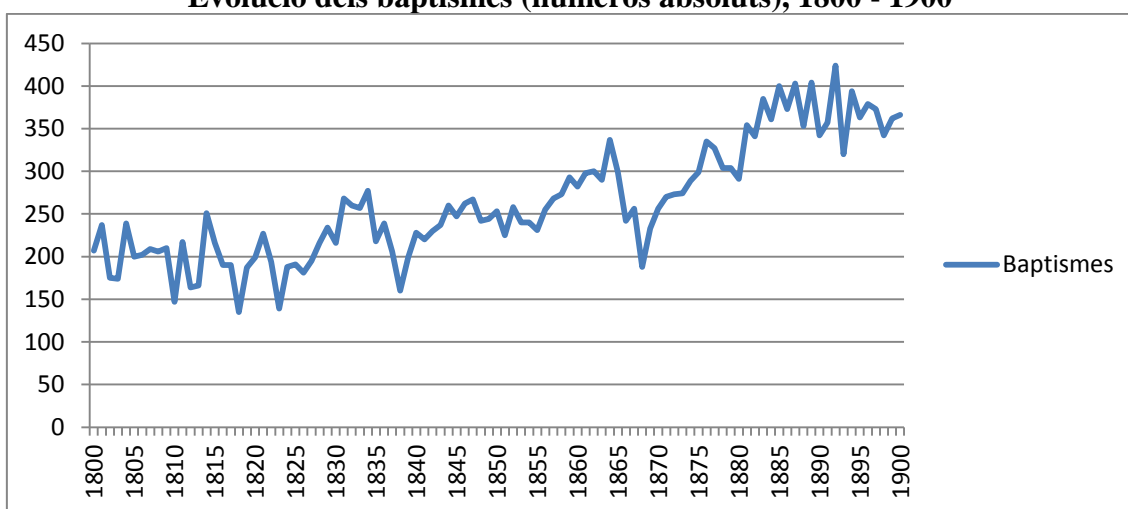
El correcte anàlisi de tots aquests apartats ens ha de permetre contestar bona part de les preguntes plantejades a la introducció. Com per exemple, si la població de la comarca va créixer gràcies a un creixement vegetatiu vigorós o per l'arribada d'immigrants. A més a més, també ens ha de permetre identificar quin tipus de règim demogràfic estava implantat a la comarca al llarg de tot el segle XIX, les oscil·lacions en el creixement poblacional, les diverses crisis poblacionals que es van donar, el balanç migratori, l'impacte de l'arribada del regadiu a la comarca amb la construcció del Canal d'Urgell i, també, identificar, o no, els inicis de la transició demogràfica.

Abans d'iniciar l'anàlisi, trobo important destacar el fet que, malauradament, no disposem de totes les sèries de baptismes i d'òbits de tots els anys dels diferents municipis de la comarca, ja sigui fruit de la seva destrucció durant la Guerra Civil (com és el cas de Vilanova de Bellpuig) o pel sol fet que no s'han conservat, per tant, no podem analitzar la totalitat de la comarca. Això sí, s'ha pogut realitzar el buidatge complet de 10 parròquies de la comarca, les quals són: Barbens, el Bullidor, Bell-lloc d'Urgell, Castellnou de Seana (sense l'agregat de Vila-sana), Golmés, Ivars d'Urgell (sense l'agregat de Vallverd), Linyola, el Palau d'Anglesola, El Poal (juntament amb els Arcs, Remolins i les Tarroges) i, finalment Torregrossa. Considero que la informació recopilada és representativa del conjunt de la comarca, ja que si agafem com a punt de referència el cens de 1860, el conjunt d'habitants lligats en aquestes parròquies suposava, aproximadament, entre el 60 i 70 per cent de la població total. A més a més, hi són representats tant els municipis amb un nivell de població molt elevada, com és el cas de Linyola, com municipis menors, com seria el cas del Bullidor

3.2. Naixements

En primer lloc s'analitzarà l'evolució dels baptismes dels diferents pobles esmentats anteriorment. Bàsicament, el treball realitzat ha consistit en recopilar els naixements de cada parròquia (vegeu **Annex 1.1** i **1.2**) per després traspasar-los en una taula d'Excel. A partir d'aquí, un cop s'han sumat la totalitat de baptismes de les diferents parròquies de forma anual, s'ha calculat la seva mitjana mòbil en 9 anys¹⁵ i, finalment, s'han plasmat els resultats en una gràfica (en números absoluts i en mitjana mòbil). Aquests són els resultats:

Gràfic 1
Evolució dels baptismes (números absoluts), 1800 - 1900

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals de baptismes de les parròquies analitzades (Barbens, el Bullidor, Bell-lloc d'Urgell, Castellnou de Seana (sense l'agregat de Vila-sana), Golmés, Ivars d'Urgell (sense l'agregat de Vallverd), Linyola, el Palau d'Anglesola, El Poal (juntament amb els Arcs, Remolins i les Tarroges) i Torregrossa.

Com es pot observar, la informació que ens mostra aquest gràfic és realment interessant. Per una banda, ens confirma, òbviament, el creixement generalitzat de la població al llarg del segle XIX, ja que, si a l'any 1805 la mitjana mòbil de 9 anys dels naixements era de 205 naixements anuals, a l'any 1895 era de 369, havent augmentat un 80%.

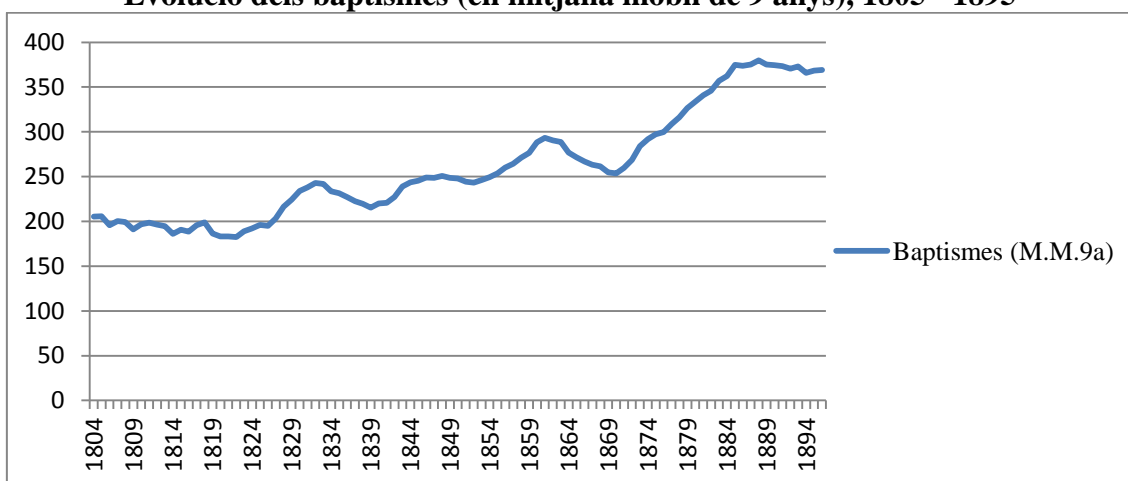
També ens permet observar com aquest creixement dels naixements no va ser homogeni, sinó que s'hi poden observar bastants alts i baixos al llarg del segle. Tot i que en apartats posteriors s'analitzarà al detall l'evolució dels baptismes (juntament amb els òbits), podríem destacar, per la seva importància, les davallades dels anys 1818, 1823,

¹⁵ Per tal d'evitar agafar un any amb valors anòmals de baptismes respecte al període, es suma, a l'any en qüestió, els quatre anys anteriors i posteriors per després fer la mitjana d'aquests.

1838, 1868 i 1879. Aquestes oscil·lacions ens poden fer pensar en què, al menys fins a finals del segle XIX, a la comarca del Pla d'Urgell encara hi estava implantat un règim demogràfic antic.

Com podem observar, tot i que la gràfica en nombres absoluts de naixements ens mostra els ritmes de creixement i decreixement, a vegades es pot fer difícil analitzar la tendència d'aquests. Partint d'aquesta base, trobo convenient incorporar en el present anàlisi un gràfic en el qual s'hi trobin representats els naixements ponderats amb la mitjana mòbil de 9 anys, el qual ens permet eliminar els valors extrems i mostrar l'evolució d'una forma més lineal i clara.

Gràfic 2
Evolució dels baptismes (en mitjana mòbil de 9 anys), 1805 - 1895

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals de baptismes de les parròquies analitzades (Barbens, el Bullidor, Bell-lloc d'Urgell, Castellnou de Seana (sense l'agregat de Vila-sana), Golmés, Ivars d'Urgell (sense l'agregat de Vallverd), Linyola, el Palau d'Anglesola, El Poal (juntament amb els Arcs, Remolins i les Tarroges) i Torregrossa.

La primera impressió que tenim a l'observar aquest gràfic és que hi surten representades quatre fases de creixement de la natalitat, una primera que va des dels inicis del segle fins a inicis dels anys vint, caracteritzada per un estancament i, fins i tot, descens del nombre de naixements, caldrà esbrinar-ho. En la segona fase, que va des dels inicis dels anys vint fins a la meitat de la dècada dels anys seixanta, es caracteritza per presentar un creixement total dels naixements, aquest augment, però, no va ser constant sinó que s'hi identifiquen nombroses oscil·lacions. S'hauran de buscar les possibles causes d'aquestes irregularitats. Pel que fa a la tercera fase, que va des de la dècada dels anys seixanta fins a inicis dels anys vuitanta, destaca per un creixement exponencial dels naixements. Ho podem atribuir a la implantació del regadiu fruit de l'arribada de les aigües del canal?

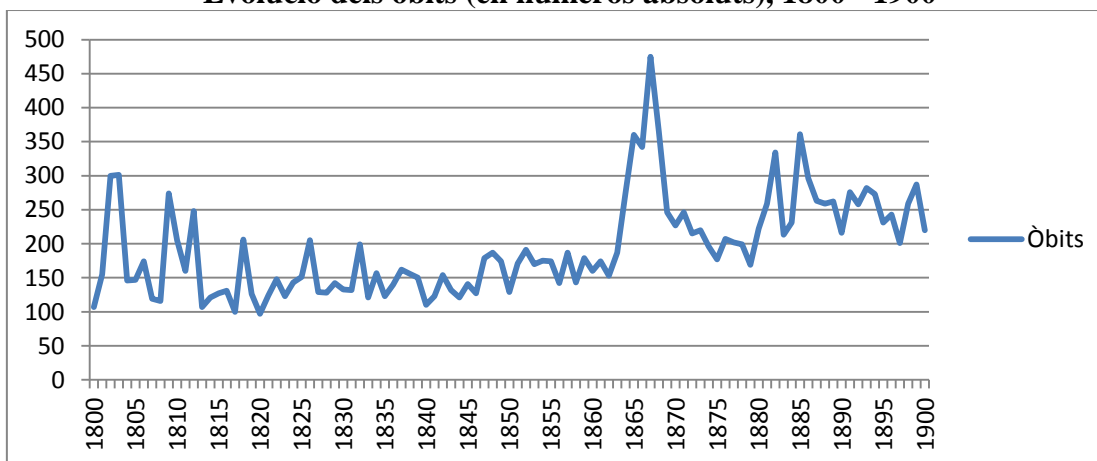
Aquest creixement però, es veurà acabat en l'última quinzena del segle, caracteritzada pel fet que el nombre de naixements tendeix a estancar-se i, fins i tot, a decreïxer modestament, essent la quarta i última fase. Estem davant dels indicis de la transició demogràfica?

Els resultats obtinguts, tot i que ja poden contestar a múltiples preguntes que ens hem plantejat, seran contrastats un cop es tinguin totes les dades analitzades, així es posarà tot en comú i s'evitarà repetir constantment les mateixes afirmacions.

3.3. Defuncions

Si fins ara s'ha analitzat detingudament els naixements de les 10 parròquies examinades, ara serà el torn dels òbits. De la mateixa manera que als naixements, les dades utilitzades provenen del buidatge dels òbits de cada parròquia plasmats en una taula d'Excel (vegeu **Annex 2.1 i 2.2**). A partir d'aquí, un cop s'han sumat el conjunt de defuncions de les diferents parròquies de forma anual, s'ha calculat la seva mitjana mòbil en 9 anys. Finalment, els resultats obtinguts s'han plasmat en una gràfica (en nombres absoluts i en mitjana mòbil).

Gràfic 3
Evolució dels òbits (en números absoluts), 1800 - 1900

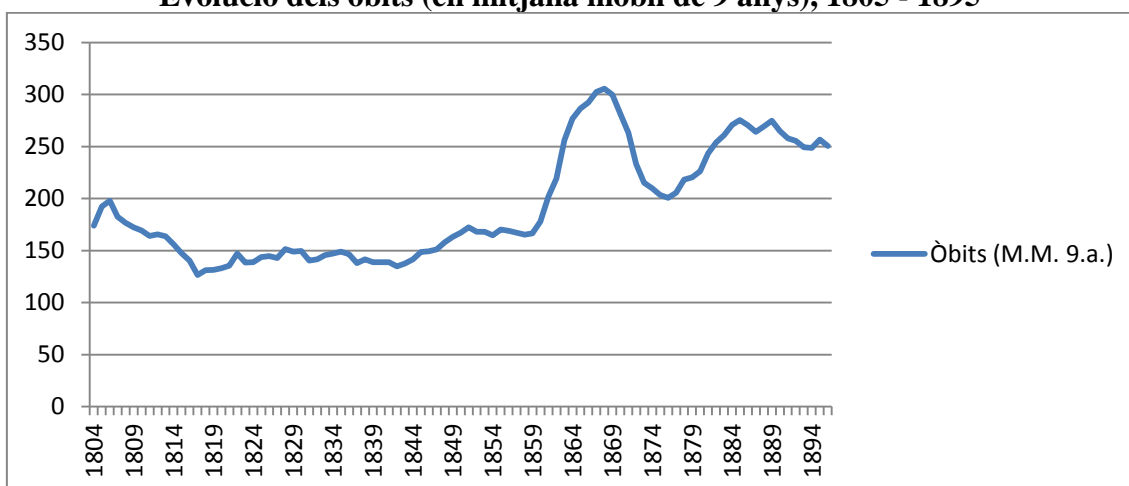
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals d'òbits de les parròquies analitzades (Barbens, el Bullidor, Bell-lloc d'Urgell, Castellnou de Seana (sense l'agregat de Vila-sana), Golmés, Ivars d'Urgell (sense l'agregat de Vallverd), Linyola, el Palau d'Anglesola, El Poal (juntament amb els Arcs, Remolins i les Tarroges) i Torregrossa.

Tal i com era de suposar, existeixen vàries similituds "antagòniques" entre els naixements i les defuncions al llarg d'aquest període estudiat, és a dir, en la major part dels casos, quan es detecta una decreixement anòmal dels naixements trobem la tendència inversa en els òbits, els quals augmenten notablement. Podríem destacar, per la seva importància, les puntes de mortalitat de principis de segle, les quals les podem atribuir, segurament, a la inestabilitat provocada per la Guerra del Francès (1808 - 1814) i per la crisi agrària en què estava immersa el país. De totes maneres, la que més ressalta en el gràfic, és la compresa entre els anys 1865 - 1875, caracteritzada per un augment exponencial de la mortalitat que va arribar gairebé a triplicar-se en comparació als anys anteriors. Aquesta punta correspon, clarament, amb l'arribada d'una epidèmia palúdica sorgida durant els primers anys de reg del Canal d'Urgell. Finalment, destacar dos puntes de mortalitat registrades al llarg de la dècada dels anys vuitanta d'aquest segle, atribuïdes a anys de fam i de brots epidèmics.

A part de tot això, en aquest gràfic hem pogut observar de primera mà que els òbits són un valor molt interessant per estudiar les diferents conjuntures polítiques, econòmiques i socials d'una societat, ja que són un reflex fidel de la realitat del règim demogràfic antic. És per això que, en el següent punt, s'intentarà establir lligams entre les oscil·lacions en el nombre d'òbits amb el seu context, tot esbrinant les causes i motius de les diverses puntes registrades. De totes maneres, es pot afirmar que les principals causes d'aquestes oscil·lacions tant marcades responen, per una banda, a les inestabilitats polítiques, econòmiques i socials que van comportar les diferents guerres en què es va veure implicada la comarca i el Principat en el seu conjunt (Invasió napoleònica, guerres carlines, etc.) i, per l'altra, a les successives epidèmies a què va estar sotmesa la població del Pla d'Urgell al llarg d'aquesta centúria, com serien els implacables episodis de còlera, paludisme, febre groga, verola, etc. Finalment, no s'ha de menysprear la climatologia de la comarca, la qual, si no sacsejava a la població amb fortes sequeres ho feia amb pedregades i diluvis devastadors, com seria el cas de la Rubinada de Santa Tecla de l'any 1874. Es obvi pensar, doncs, que de la mateixa manera que van afectar al desenvolupament normal dels òbits, també ho va fer al dels baptismes.

De la mateixa manera que s'ha fet en els naixements, per tal d'analitzar millor la informació que ens transmet aquest gràfic, he trobat convenient convertir-lo en mitjana mòbil de nou anys. Aquest n'és el resultat:

Gràfic 4
Evolució dels òbits (en mitjana mòbil de 9 anys), 1805 - 1895

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals d'òbits de les parròquies analitzades (Barbens, el Bullidor, Bell-lloc d'Urgell, Castellnou de Seana (sense l'agregat de Vila-sana), Golmés, Ivars d'Urgell (sense l'agregat de Vallverd), Linyola, el Palau d'Anglesola, El Poal (juntament amb els Arcs, Remolins i les Tarrogues) i Torregrossa.

A grans trets, són cinc les fases que podem identificar en el present gràfic un cop ponderades les defuncions. La primera, coincidint cronològicament amb els baptismes, es caracteritza per un inici de segle amb una mortalitat bastant elevada en comparació als anys anteriors i posteriors, arribant a nivells (200 morts anuals) que no s'hi arribarien fins al brot epidèmic de paludisme de mitjans de la dècada dels anys seixanta. Després d'aquest punt, la mortalitat sembla que va disminuint progressivament fins a arribar, suposadament, als nivells estàndards. La segona etapa, compresa entre els anys 1815 i 1860 aproximadament, es caracteritza per una estabilització de la mortalitat, tot i que tendeix feblement a l'alça, segurament lligada amb el propi augment poblacional generalitzat de la comarca. La tercera fase o període la trobem al llarg de la dècada dels anys seixanta i inicis dels anys setanta, caracteritzada, tal com podem observar, per registrar un augment exponencial de morts anuals, tot arribant a un màxim de 300. La quarta fase, compresa entre els anys 1875 i 1885 aproximadament, la podríem considerar com la continuació de la tendència general de la segona fase un cop superats els estralls de l'epidèmia de la dècada anterior. És a dir, augment progressiu de les defuncions, lligat, segurament, amb l'augment notable de la població registrat en aquest període. Finalment, la cinquena i darrera fase, la trobem a l'última quinzena del segle XIX i destaca per un estancament i posterior disminució dels òbits. D'aquesta manera es trenca la tendència a l'alça que havia arrencat des d'inicis de segle. Un altre indicatiu de la transició demogràfica?

3.4. Creixement vegetatiu

En els dos apartats anteriors s'ha analitzat l'evolució, per una banda, dels naixements i, per l'altra, de les defuncions. Doncs bé, en el present apartat es posaran aquestes dos variables en comú, ja que d'aquesta manera, coneixent el nombre de naixements i de defuncions de cada any podrem esbrinar, també, el creixement vegetatiu dels municipis estudiats al llarg del segle XIX. Els resultats d'aquest exercici els podem trobar a l'**Annex 3**.

Tenint en compte les dimensions de la taula, a continuació mostro els resultats sintetitzats, per a fer-ho, he restat el total de defuncions al total de naixements de les deu parròquies analitzades per dècades, tot obtenint la següent taula:

Taula 4
Creixement vegetatiu, per dècades

Anys	C.V
1800 - 1809:	220
1810 - 1819	332
1820 - 1829	574
1830 - 1839	827
1840 - 1849	989
1850 - 1859	875
1860 - 1869	-12
1870 - 1879	873
1880 - 1889	965
1890 - 1899	1130
Total	6773

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals de baptismes i d'òbits de les parròquies analitzades (Barbens, el Bullidor, Bell-lloc d'Urgell, Castellnou de Seana (sense l'agregat de Vila-sana), Golmés, Ivars d'Urgell (sense l'agregat de Vallverd), Linyola, el Palau d'Anglesola, El Poal (juntament amb els Arcs, Remolins i les Tarroges) i Torregrossa.

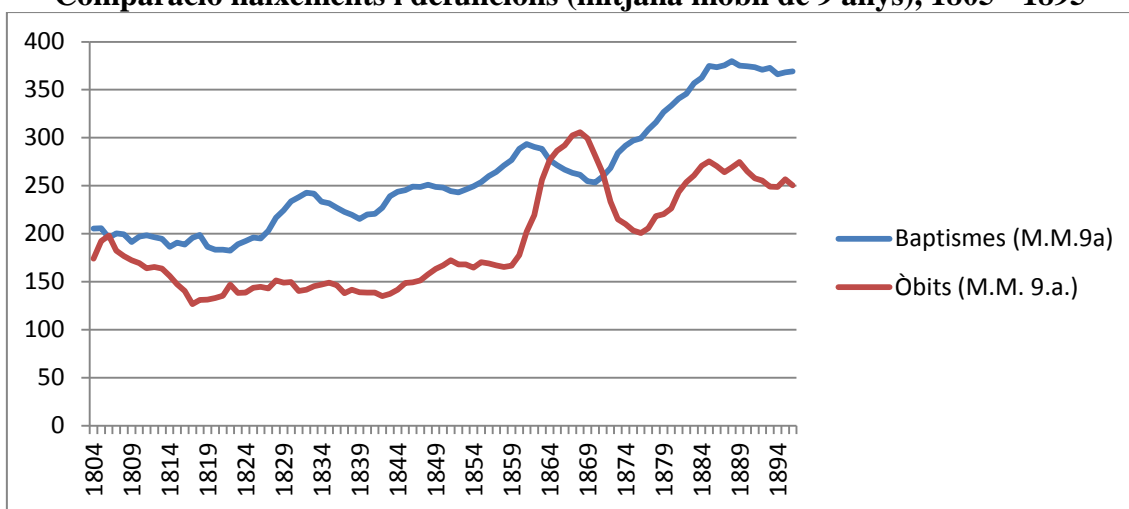
Els resultats són aclaparadors, justificant, un cop més, el creixement notable de la població del Pla d'Urgell al llarg del segle XIX. Al llarg d'aquest segle, tal i com ho podem veure en aquesta taula, el creixement vegetatiu d'aquestes 10 parròquies va ser clarament positiu amb un total de +6.919¹⁶. També podem observar amb facilitat que l'evolució per dècades del creixement vegetatiu no va ser uniforme, de totes maneres, cal destacar el fet que, només a excepció de la dècada dels anys 60 (recordem l'epidèmia), la resta del segle XIX es caracteritza per experimentar un creixement

¹⁶ Hi és comptabilitzat, també, l'any 1900, el qual va presentar un creixement vegetatiu positiu de 146.

vegetatiu positiu, és a dir, va nèixer més gent de la que va morir, això es va traduir en un augment notable de la població.

Per tal d'entendre d'una manera més fàcil i visual els resultats representats a la taula, trobo important mostrar el següent gràfic, en el qual hi consten, ponderats amb la mitjana mòbil de 9 anys, el total de naixements i defuncions de les parròquies analitzades entre els anys 1805 i 1895.

Gràfic 5
Comparació naixements i defuncions (mitjana mòbil de 9 anys), 1805 - 1895

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals de baptismes i d'òbits de les parròquies analitzades (Barbens, el Bullidor, Bell-lloc d'Urgell, Castellnou de Seana (sense l'agregat de Vila-sana), Golmés, Ivars d'Urgell (sense l'agregat de Vallverd), Linyola, el Palau d'Anglesola, El Poal (juntament amb els Arcs, Remolins i les Tarroges) i Torregrossa.

Una vegada més se'ns mostra la inestabilitat d'inicis del segle XIX, ja que com podem observar, el creixement vegetatiu de les primeres dos dècades és dels més baixos registrats. Tot i que el resultat final de les dos dècades és positiu, hi va haver força anys en els quals el nombre de defuncions va ser major al de baptismes, sobretot en els primers onze anys. Així ho reflexa la següent taula:

Taula 5
Creixement vegetatiu, 1800 - 1810

	Baptismes	Òbits	C. Veg.
1800	207	107	100
1801	237	155	82
1802	175	300	-125
1803	174	301	-127
1804	239	146	93
1805	200	147	53
1806	202	174	28
1807	209	119	90
1808	206	116	90
1809	210	274	-64
1810	147	205	-58

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals de baptismes i d'òbits de les parròquies analitzades (Barbens, el Bullidor, Bell-lloc d'Urgell, Castellnou de Seana (sense l'agregat de Vila-sana), Golmés, Ivars d'Urgell (sense l'agregat de Vallverd), Linyola, el Palau d'Anglesola, El Poal (juntament amb els Arcs, Remolins i les Tarroges) i Torregrossa.

Per tant, serà imprescindible, en apartats posteriors, l'anàlisi dels motius i les causes d'aquest període turbulent, ja que hem de tenir en compte que tant al segle XVIII com al segle XIX (tal com s'ha demostrat), la comarca del Pla d'Urgell i Catalunya en general es caracteritzen per un creixement poblacional generalitzat.

Un cop traspassada la primera quinzena del segle, aquests anys amb un creixement vegetatiu negatiu desapareixeran, tot convertint-se en un creixement vegetatiu positiu i vigorós (a excepció d'algun any puntual que s'analitzarà en el següent punt) que tendirà a l'alça fins a l'arribada de la pitjor epidèmia del segle XIX a la comarca durant la dècada dels anys seixanta. De fet, entre l'any 1815 i 1860, aquestes deu parròquies analitzades van registrar un saldo vegetatiu positiu de 3.615 persones. Això es dona gràcies al fet que el nombre de baptismes al llarg d'aquest període va tendir, tot i amb els seus alts i baixos, a l'alça, en canvi, el nombre de defuncions va tendir a estabilitzar-se. Podem afirmar, per tant, que durant bona part del segle XIX, al Pla d'Urgell la població va créixer gràcies a un vigorós creixement dels naixements vers unes defuncions estables, a excepció d'algun fet puntual.

Entrem, però, a la dècada més fosca del segle XIX, els anys seixanta. De fet, tal com ja s'ha indicat anteriorment, és l'única dècada del segle que presenta en el seu conjunt un creixement vegetatiu negatiu (-12), és a dir, que la comarca més que decreixer, no va créixer, estan molt equilibrats el nombre total de naixements amb el de defuncions. De

totes maneres, l'epidèmia palúdica no va durar tota la dècada, sinó que va començar a aparèixer a partir de la segona meitat d'aquesta.

Tal com ho podem observar en la següent taula, els pitjors registres que he obtingut al llarg del segle XIX els trobem entre l'any 1865 i 1869, amb un saldo vegetatiu negatiu de -570 persones, espectacular. En el punt següent, on s'analitzaran les possibles causes i motius de l'evolució de la població de la comarca del Pla d'Urgell, caldrà prestar-hi especial interès en aquest fet, ja que com veurem és únic en el Principat i el seu impacte va ser devastador, tant a nivell polític, econòmic i social. Així ho demostra la següent taula:

Taula 6
Creixement vegetatiu, 1860 - 1869

	Baptismes	Òbits	C. Veg.
1860	282	160	122
1861	298	174	124
1862	300	153	147
1863	290	187	103
1864	337	275	62
1865	299	360	-61
1866	242	342	-100
1867	256	475	-219
1868	188	365	-177
1869	233	246	-13

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals de baptismes i d'òbits de les parròquies analitzades (Barbens, el Bullidor, Bell-lloc d'Urgell, Castellnou de Seana (sense l'agregat de Vila-sana), Golmés, Ivars d'Urgell (sense l'agregat de Vallverd), Linyola, el Palau d'Anglesola, El Poal (juntament amb els Arcs, Remolins i les Tarroges) i Torregrossa.

A partir de la dècada dels setanta, un cop els municipis es van recuperar de la sotragada provocada per l'epidèmia palúdica, va començar una nova etapa de creixement vigorós, incomparable amb els ritmes de creixement anteriors. Solament en trenta anys, la població d'aquestes deu parròquies va experimentar un saldo vegetatiu positiu de, ni més ni menys, 2.968 persones. Aquest creixement tant vigorós es deu, en un primer moment, al creixement espectacular dels naixements al llarg de la dècada dels setanta i principis del vuitanta enfront a un augment més tímid de les defuncions. Per tant, tornem a recolzar-nos en un fort augment dels naixements per augmentar la població, més que per un descens de les defuncions, les quals hem vist que també augmenten. Tot i que ho tractarem en detall en el següent punt, una possible causa d'aquest creixement

espectacular la trobem en l'arribada de l'aigua a la comarca amb el Canal d'Urgell, la qual va permetre una intensificació en la producció i unes collites més regulars. Aquesta afirmació, però, no és vàlida per l'última quinzena del segle XIX, la qual es caracteritza per un fre tant en els baptismes com en els òbits, de fet, si bé els baptismes tendeixen a estabilitzar-se amb una lleugera tendència a la baixa, els òbits ho fan d'una forma més accentuada, fins i tot comencen a disminuir. Ressalta el fet que, justament quan es redueixen les dos variables, és quan més augmenta el creixement vegetatiu, el qual a l'última dècada del segle XIX és de +1.130! Incomparable amb qualsevol dècada anterior. Segurament això es deu al fet que els òbits van començar a estancar-se i a reduir-se abans que els naixements i, també, com s'ha dit, ho van fer de forma més accentuada. Caldrà, doncs, estudiar bé el context polític, social i econòmic de finals del segle XIX al Pla d'Urgell, ja que és possible que estiguem als inicis de la transició demogràfica. És probable que, apart de les raons exposades, aquest creixement vegetatiu tant elevat hagués estat intensificat per l'arribada a la comarca d'una immigració jove en edat de treballar i de, per tant, de procrear? Ho veurem en l'apart que s'analitzarà el saldo migratori de la comarca.

3.5. Taxa bruta de natalitat

Fins ara s'ha analitzat l'evolució dels baptismes i dels òbits al llarg del segle XIX per a poder observar els ritmes i fases de creixement de la població del Pla d'Urgell mitjançant l'exemple de deu parròquies. Hem arribat a la conclusió de que és possible que la població de les parròquies analitzades va experimentar, a excepció d'alguns anys ja especificats, un fort creixement vegetatiu al llarg del segle, fruit, bàsicament, d'una vigorosa natalitat que no va parar de créixer al llarg del segle enfront a una mortalitat que, tot i que va augmentar, ho va fer d'una forma més subtil (a excepció de la dècada dels anys seixanta). Tot i que els resultats són clars, hem de tenir present que, en part, és lògic que tant el nombre de baptismes com el de defuncions hagi augmentat al llarg de tot el segle, bàsicament pel sol fet que la població va anar augmentant i, per tant, naixien i morien més persones.

Un dels mecanismes més eficaços que ens permetran esbrinar si aquest augment espectacular dels naixements durant bona part del segle XIX va ser fruit d'una vigorosa natalitat serà el càlcul la taxa bruta de natalitat. El seu càlcul, però, comporta certs problemes. En primer lloc, la taxa bruta de natalitat l'obtenim quan multipliquem el

nombre de naixements d'un any en concret¹⁷ per 1.000 per després dividir-ho per la població total d'aquest mateix any del municipi en qüestió. Doncs bé, com ja s'ha explicat en apartats anteriors, a part de l'estimació de població feta a l'any 1805, no trobem cap recompte de població fiable fins a l'any 1860, la qual cosa no permet fer un càlcul fiable de la taxa bruta de natalitat al llarg de la primera meitat del segle XIX. El segon problema el trobem a l'hora de relacionar el nombre de naixements amb la població total al llarg dels diferents censos, ja que els primers els obtenim dels registres parroquials i els segons de l'Estat (les parròquies no sempre corresponen a un sol municipi ni cada municipi te assignat una parròquia). Aquest fet limita, en part, l'obtenció d'informació¹⁸.

Tot i això, s'han pogut obtenir suficients exemplars com per realitzar una aproximació a nivell comarcal, els quals els trobem representats en la següent taula:

Taula 7.1
Taxa bruta de natalitat per municipis (%)

	Barbens **	Bell-lloc d'Urgell	Bellví i Poal ***	Castellnou de Seana ****	Fondarella	Golmés
1805*	45,00	45,00	45,00	45,00	45,00	45,00
1860	39,12	43,26	-	37,30	-	38,87
1877	39,90	47,46	-	41,74	49,23	39,62
1887	51,95	50,93	54,24	41,14	49,98	41,57
1900	40,64	38,42	37,36	37,24	32,04	32,55

Notes: (*) La taxa bruta de natalitat és la mateixa a tots els municipis, ja que és la taxa que s'ha donat com a vàlida per a calcular la població estimada de cada municipi en aquest any. (**) Al municipi de Barbens actualment hi és inclòs l'agregat del Bullidor i Montaler. (***) Hi són comptabilitzats els habitants de els Arcs, Remolins, les Tarroges, la Novella i el Escarabat, actualment agregats del municipi de Bellví. (****) Al llarg del segle XIX Vila-sana era un agregat del municipi de Castellnou de Seana.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals de baptismes de les parròquies analitzades (1805) i de les sèries històriques demogràfiques per municipis de l'IDESCAT (1860 - 1900).

¹⁷ En el nostre cas, el nombre de naixements no correspon als de l'any en qüestió sinó en la mitjana mòbil de 9 anys, ja que d'aquesta manera evitem escollir dades anòmales.

¹⁸ Per exemple, el cas explicat ja a la introducció del municipi de Bellví, els Arcs i Poal. A més a més, al llarg del segle XIX, Vila-sana era un agregat de Castellnou de Seana i, encara avui en dia, Vallverd forma part de la municipalitat d'Ivars d'Urgell.

Taula 7.2
Taxa bruta de natalitat per municipis (‰)

	Ivars d'Urgell**	Linyola	Mollerussa	Palau d'Anglesola	Torregrossa
1805*	45,00	45,00	45,00	45,00	45,00
1860	29,89***	45,35	42,54	34,18	37,63
1877	-	47,35	44,85	43,51	38,95
1887	-	45,03	45,77	42,54	35,99
1900	43,10	41,70	36,61	42,81	30,36

Notes: (*) La taxa bruta de natalitat és la mateixa a tots els municipis, ja que és la taxa que s'ha donat com a vàlida per a calcular la població estimada de cada municipi en aquest any. (**) En el municipi d'Ivars d'Urgell hi és comptat l'agregat de Vallverd. (***) Ivars d'Urgell ens dona una taxa de natalitat molt baixa, la qual cosa ens fa pensar en la possibilitat de que es tracta d'un recompte erroni ja que els llibres sacramentals d'aquesta dècada (tant d'Ivars d'Urgell com de Vallverd) es troben en bastant mal estat.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals de baptismes de les parròquies analitzades (1805) i de les sèries històriques demogràfiques per municipis de l'IDESCAT (1860 - 1900).

La primera conclusió que podem extreure a l'observar aquestes dos taules és l'existència d'una taxa de natalitat bastant elevada, registrada en gairebé la totalitat dels municipis al llarg dels anys analitzats. És cert, també, que no tots els municipis tenen les mateixes taxes tan elevades.

Els pics de natalitat més alts els trobem en el cens del 1887, en el qual he identificat fins a quatre municipis (Barbens, Bell-lloc d'Urgell, Bellví i Poal i Fondarella) que presenten taxes pròximes o superiors al 50%! Al costat oposat hi trobem Torregrossa i Golmés, els quals presenten les taxes de natalitat més baixes del conjunt de municipis estudiats. Si parem atenció al cas de Torregrossa, el qual trobo bastant interessant, resulta que en el cens de 1887, quan la taxa bruta de natalitat mitjana és, com veurem a continuació, la més alta registrada al llarg del segle XIX (45,91‰), Torregrossa presenta una taxa molt més baixa de la mitjana, situada en el 35,99‰. És més, al cens de 1900, la taxa bruta de natalitat registrada en aquest municipi és només del 30,36‰, gairebé un 10‰ per sota de la mitjana. És possible que Torregrossa hagi iniciat la transició demogràfica bastants anys abans que la resta de municipis de la comarca? O més aviat és possible que el fet que fos un dels municipis més allunyats del canal i que, per tant, imperés l'agricultura de secà, influenciés en aquesta peculiaritat?

També és interessant destacar dos "anomalies" més que he identificat en aquestes dos taules tant "riques". En primer lloc, si recordem el cas de Linyola, un dels municipis que, tot i ser dels més grans de la comarca, va registrar un dels augments poblacionals més discrets al llarg del segle XIX, doncs resulta que la seva taxa bruta de natalitat és

una de les més altes registrades en el conjunt comarcal. En canvi, Mollerussa, un municipi que en tan sols quaranta anys (inclosa la dècada desastrosa dels anys seixanta) va veure com la seva població es duplicava, no presenta cap taxa bruta de natalitat fora de la mitjana. Estem davant d'episodis immigratoris i emigratoris? Davant d'aquesta realitat, tot ens fa pensar que sí. S'haurà doncs, d'analitzar-ho més endavant.

Centrant-nos altra vegada en el tema que ens pertoca, en la següent taula he realitzat la mitjana aritmètica de les diferents taxes de natalitat registrades de tots els municipis analitzats al llarg de cada cens per tal de poder observar més fàcilment els resultats:

Taula 8
Taxa bruta de natalitat mitjana per municipis (‰)

	T. Nat.
1805	45,00
1860	39,78
1877	43,62
1887	45,91
1900	37,53

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals de baptismes de les parròquies analitzades (1805) i de les sèries històriques demogràfiques per municipis de l'IDESCAT (1860 - 1900).

Com podem observar, els resultats són més que interessants. En primer lloc, resalta el fet que la taxa de natalitat mitjana del cens de 1860 (39,78) és basant més baixa que la dels dos cens posteriors (43,62 i 45,91 respectivament). Tot i que continua sent un valor elevat, una de les possibles raons d'aquesta diferència la trobem en el fet que és justament en aquesta dècada quan trobem la pitjor epidèmia palúdica del Pla d'Urgell al llarg de tot el segle XIX. Malauradament aquesta hipòtesi no és correcta, ja que, com veurem en l'apartat en què analitzarem la taxa bruta de mortalitat, aquesta, a l'any 1860 va registrar els valors més baixos de tot el segle.

La sorpresa ens la trobem en els resultats obtinguts als censos dels anys 1877 i 1887, la mitjana dels quals la situem en 43,62 i 45,91 per mil de forma respectiva, és a dir, estem davant d'unes taxes brutes de natalitat molt elevades per l'època. Aquesta realitat ens resol certes qüestions però també ens obra les portes a noves preguntes. En primer lloc, aquests resultats ajuden a confirmar una mica més el tant per mil utilitzat l'any 1805 a l'hora de fer un càlcul aproximat de la població dels diferents municipis, ja que les taxes no divergeixen gaire. En segon lloc, ajuda a confirmar la hipòtesi plantejada en l'apartat anterior referent al creixement notable de la població gràcies a una vigorosa natalitat

registrada al llarg de bona part del segle XIX. De fet, el cens de 1877 i 1887 correspon a la tercera fase identificada en el gràfic dels naixements, caracteritzada per un creixement exponencial dels baptismes durant aquest període.

Finalment, si ens centrem en l'últim cens analitzat, el de l'any 1900, trobem que la taxa bruta de natalitat ha disminuït en comparació al cens de 1887, situant-se, de mitjana, al 37,53‰ en el conjunt comarcal. Aquesta disminució del 8,38‰ concorda, una altra vegada, amb el gràfic dels baptismes exposat en apartats anteriors, el qual ens mostrava com a l'última quinzena del segle XIX es va produir un fre generalitzat dels baptismes, tot apuntant a l'estancament. Podríem establir, doncs, un paral·lelisme entre la disminució de la taxa bruta de natalitat amb el fre del creixement dels baptismes. Aquest fet ajuda a pensar, cada cop més, en que la transició demogràfica de la comarca del Pla d'Urgell començaria a treure el cap ja cap a finals del segle XIX.

3.6. Taxa bruta de mortalitat

Si en l'apartat anterior s'ha parlat de la taxa de natalitat, en aquest, doncs, es farà sobre la taxa de mortalitat. Si fem memòria, s'ha detectat, mitjançant l'anàlisi de l'evolució dels òbits al llarg del segle XIX, que el nombre de defuncions va anar augmentant de forma progressiva al llarg del segle (a excepció d'alguns casos en què es registren puntes de mortalitat molt accentuades) fins a l'última quinzena, a partir de la qual tendeixen primerament a estancar-se per després començar un tímid però apreciable descens. També s'ha de tenir present que, tot i que el nombre de defuncions va augmentar, aquest sempre ho va fer a remolc dels baptismes, és per aquesta raó que es detecta un creixement vegetatiu positiu al llarg de tot el segle. Partint d'aquesta base, en aquest apartat s'analitzarà al detall la taxa bruta de mortalitat registrada als municipis dels quals dispo de dades, tot multiplicant el nombre de defuncions de cada any¹⁹ en concret per 1.000 per després dividir-ho pel nombre total d'habitants. Per no repetir-se, s'ha de tenir present que per a elaborar aquestes sèries s'han tingut els mateixos problemes que s'han exposat en l'apartat on s'ha calculat la taxa bruta de natalitat, és a dir, la falta d'informació de tota la primera meitat del segle XIX i el problema de compaginar registres parroquials amb estatals. De totes maneres, es considera que els resultats obtinguts són, una altra vegada, representatius respecte al conjunt de la comarca del Pla d'Urgell.

¹⁹ En el nostre cas, el nombre d'òbits no correspon als de l'any en qüestió sinó en la mitjana mòbil de 9 anys, ja que d'aquesta manera evitem escollir dades anòmales o extremes.

Taula 9.1
Taxa bruta de mortalitat per municipis (‰)

	Barbens *	Bell-lloc d'Urgell	Bellvís i Poal**	Castellnou de Seana ***	Fondarella	Golmés
1805	44,15	36,61	42,93	45,82	-	48,00
1860	19,65	30,11	-	26,13	-	23,21
1877	26,66	49,13	-	26,48	-	24,50
1887	38,21	36,25	36,42	40,13	27,70	27,12
1900	26,35	22,08	22,62	35,17	18,60	24,24

Notes: (*) Al municipi de Barbens actualment hi és inclòs l'agregat del Bullidor i Montaler. (**) Hi són comptabilitzats els habitants de els Arcs, Remolins, les Tarroges, la Novella i el Escarbat, actualment agregats del municipi de Bellvís. (***) Al llarg del segle XIX Vila-sana era un agregat del municipi de Castellnou de Seana.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals d'òbits de les parròquies analitzades (1805) i de les sèries històriques demogràfiques per municipis de l'IDESCAT (1860 - 1900).

Taula 9.2
Taxa bruta de mortalitat per municipis (‰)

	Ivars d'Urgell**	Linyola	Mollerussa	Palau d'Anglesola	Torregrossa
1805	37,88	40,17		39,11	40,49
1860	25,05	26,23	29,07	21,31	23,95
1877	26,93	26,37	31,57	29,81	22,60
1887	32,33	33,33	24,89	32,03	22,89
1900	28,23	20,43	27,86	27,48	21,56

Notes: (*) En el municipi d'Ivars d'Urgell hi és comptat l'agregat de Vallverd.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals d'òbits de les parròquies analitzades (1805) i de les sèries històriques demogràfiques per municipis de l'IDESCAT (1860 - 1900).

En primer lloc s'hauria d'esmentar el fet que la taxa bruta de mortalitat estimada per cada municipi a l'any 1805 només es tracta d'una aproximació, és a dir, la població total de cada municipi per aquest any s'ha establert a partir d'una estimació de la taxa bruta de natalitat. Per tant, és possible que en algun cas no reflecteixi la taxa de mortalitat real, de totes maneres no hi ha cap indicatiu que ens ho pugui indicar, per tant, les dono com a vàlides.

De la mateixa manera que s'ha fet amb la taxa bruta de natalitat, per tal de facilitar la informació proporcionada per aquestes dos taules, he decidit condensar-ho en una de sola en la qual s'hi reflecteixi la taxa de mortalitat mitjana de cada any analitzat. El resultat és aquest:

Taula 10
Taxa bruta de mortalitat mitjana per municipis (%)

	T. Mort.
1805	41,68
1860	24,97
1877	29,34
1887	31,94
1900	24,97

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals d'òbits de les parròquies analitzades (1805) i de les sèries històriques demogràfiques per municipis de l'IDESCAT (1860 - 1900).

La primera informació que es pot extreure d'aquesta taula és l'elevada taxa de mortalitat mitjana que s'ha registrat a l'any 1805, situada molt a prop de la taxa de natalitat estimada d'aquesta època. Si fem memòria, ja en l'apartat que s'ha estudiat l'evolució dels òbits hem detectat com la primera dècada del segle XIX va ser força turbulenta per a la població del Pla d'Urgell, en la qual el creixement vegetatiu, tot i ser positiu, va ser un dels més baixos registrats al llarg de tot el segle. Una de les possibles raons d'aquest fet la podem trobar, tal com ja s'ha esmentat anteriorment, en la inestabilitat política i econòmica del Principat en conjunt per aquestes dates.

Centrant-nos en el valor mitjà de l'any 1860, ressalta per ser el més baix registrat al llarg de tot el segle. Hom podria pensar que, si la dècada dels anys seixanta del segle XIX va ser la més catastròfica, la taxa de mortalitat d'aquesta hauria de ser exageradament elevada. Doncs no, recordem que l'epidèmia palúdica es va donar a partir de mitjans d'aquesta dècada i, com que per realitzar el càlcul utilitzem la mitjana mòbil de 9 anys, a la taxa de 1860 només hi són representats els quatre primers anys, quan encara no s'havia iniciat l'epidèmia.

Si ens aturem a analitzar els resultats obtinguts tant en els cens de 1877 i 1887, es detecta un augment de la taxa bruta de mortalitat. No es tracta d'un augment exagerat però s'ha de tenir en compte. De totes maneres la taxa bruta de mortalitat es troba molt a lluny respecte a la de natalitat. Per exemple, al cens de 1887, la taxa bruta de natalitat estimada era del 45,91‰, en canvi, la taxa de mortalitat s'ha estimat en un 31,94‰, és a dir, un 14‰ menys. Observats els resultats, ara es pot afirmar rotundament que la població de la comarca del Pla d'Urgell va créixer gràcies a un vigorós creixement vegetatiu registrat al llarg de tota la centúria, provocat per una taxa bruta de natalitat bastant elevada que suplia amb escreixos la taxa bruta de mortalitat. De totes maneres,

s'ha de ser prudent i esperar als resultats de l'anàlisi del saldo migratori de la comarca, ja que podria ser un dels altres factors que podria modificar el resultat final.

Retornant al nostre estudi, una possible raó que he pogut identificar i que ens podria explicar aquest augment de la taxa bruta de mortalitat al llarg d'aquests trenta anys és la mortalitat infantil. Tot i que serà tractada en profunditat en el següent apartat, la mortalitat infantil detectada en els municipis analitzats va ser bastant elevada durant tot el segle XIX, per tant, si estem davant d'un augment notable de la natalitat, és possible pensar que el nombre d'infants morts també hauria de ser major.

Finalment, arribant ja a l'últim cens analitzat, la taxa bruta de mortalitat estimada és del 24,97%. Resulta fàcil apreciar el descens de la mortalitat en comparació al cens anterior. Hem de tenir present que, tal com s'ha pogut observar en el gràfic de l'evolució dels òbits al llarg del segle XIX, en l'última quinzena es va produir un fre i, fins i tot, un retrocés, en el nombre total de defuncions. Si partim de la base de que la població va augmentar considerablement durant aquest període (recordem que hi trobem el creixement vegetatiu més elevat), si els òbits disminueixen és lògic pensar en un descens paral·lel de la taxa de mortalitat. Donant-nos, un cop més, pistes per poder parlar de la transició demogràfica del Pla d'Urgell.

3.7. Mortalitat infantil

Entrem en un dels punts més delicats i difícils del treball, però necessari. En el present apartat es tractarà el tema de la mortalitat infantil a la comarca del Pla d'Urgell al llarg del segle XIX, ja que considero que pot ser un bon indicador de com va evolucionar la població. Hem de partir de la base de que en els règims demogràfics antics la mortalitat infantil era bastant elevada, per tant, és important analitzar l'evolució la mortalitat infantil, ja que la seva reducció ens pot servir per validar, un cop més, la transició demogràfica a la comarca del Pla d'Urgell.

Abans de centrar-nos en el seu estudi, considero que és important explicar la metodologia emprada i els problemes que m'han sorgit. En primer lloc, quan parlem de mortalitat infantil a quin grup d'edat ens estem referint? Doncs bé, després d'haver parat atenció als diversos llibres sacramentals d'òbits buidats, la major part de parròquies consideraven "Albats", és a dir, mort infantil, als joves menors de 6 anys. En segon lloc, s'ha de tenir present que el buidatge d'albats es tracta d'una feina bastant feixuga, complexa i que demana bastant de temps, a més a més, és fàcil caure en l'error del

recompte ja que, depenent del mossèn de cada parròquia, no s'indica si el difunt és adult o no i, per tant, s'ha d'anar individu per individu. Finalment, l'últim problema que presenta el buidatge d'aquestes sèries infantils és la seva fiabilitat, ja que són nombrosos els treballs que ens alerten de la possible ocultació d'albats en els llibres parroquials. De totes maneres, crec que les sèries que he buidat són correctes, tal com ho veurem a continuació.

Malauradament, pels diversos motius i raons explicats en el paràgraf anterior, no es disposa de la totalitat de sèries de mortalitat infantil de les diferents parròquies de la comarca, pel sol fet que, si no s'ha conservat els llibres sacramentals d'òbits, lògicament tampoc podrem saber el número de morts infantils. A més a més, només he agafat, per a l'elaboració d'aquest apartat, les sèries d'albats complertes, és a dir, que ocupen tot el segle i que, per tant, en podré fer un seguiment total. Tenint en compte tot això, les parròquies que han complert el perfil són: Barbens, el Bullidor, Bell-lloc d'Urgell, Castellnou de Seana (sense l'agregat de Vila-sana), Golmés, Ivars d'Urgell (sense l'agregat de Vallverd), Linyola, el Palau d'Anglesola i el Poal (juntament amb els Arcs). Segons la meva opinió, els resultats que obtindrem seran representatius pel que fa al conjunt comarcal.

A partir d'aquí, un cop traspassats els resultats obtinguts de les diferents parròquies a l'Excel he elaborat una taula en la qual s'hi mostra la mitjana, per dècades, dels albats. En primer lloc, si es disposa de la mitjana d'òbits totals per dècades i d'albats es podrà esbrinar el tan per cent que representaven els òbits menors de 6 anys sobre els òbits totals de cada dècada. A més a més, si es disposa de la mitjana de baptismes per dècades de les parròquies en qüestió, també es podrà calcular la taxa de mortalitat infantil. Els resultats obtinguts es troben plasmats en la següent taula:

Taula 11
Mortalitat infantil mitjana per municipis (% i ‰)

	Òbits*	Albats**	Albats (%)	Albats (‰)
1800 - 1809:	19	10	50	465
1810 - 1819	16	8	49	400
1820 - 1829	14	8	54	376
1830 - 1839	15	8	56	356
1840 - 1849	15	8	53	315
1850 - 1859	17	9	53	336
1860 - 1869	29	14	49	524
1870 - 1879	21	10	49	348
1880 - 1889	28	15	54	403
1890 - 1899	26	13	51	350

Notes: (*) El nombre d'òbits per cada dècada correspon a la mitjana total de les parròquies utilitzades. (**) El nombre d'albats per cada dècada correspon a la mitjana total de les parròquies utilitzades.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals d'òbits de les parròquies analitzades: Barbens, el Bullidor, Bell-lloc d'Urgell, Castellnou de Seana (sense l'agregat de Vila-sana), Golmés, Ivars d'Urgell (sense l'agregat de Vallverd), Linyola, el Palau d'Anglesola i el Poal (juntament amb els Arcs).

Els resultats són obvis, la mortalitat infantil no ha experimentat cap canvi substancial al llarg de tot el segle XIX, mantenint-se, al llarg d'aquest, amb valors pròxims al 50%. És a dir, aproximadament, una de cada dos defuncions que es van produir al Pla d'Urgell al llarg d'aquest segle van correspondre a un menor de 7 anys. Cal indicar el fet que sembla ser que els anys centrals d'aquesta centúria mostren un petit augment en la mortalitat infantil, arribant a un punt màxim del 56% a la dècada dels anys trenta. Una possible explicació sobre aquesta mortalitat infantil tant elevada ens la pot proporcionar l'Anna Cabré en el seu llibre titulat "*El sistema català de reproducció*", en el qual ens explica que la sobremortalitat infantil de Catalunya i, per tant, la del Pla d'Urgell, es pot veure causada "*per les particularitats climàtiques d'un estiu llarg, alhora calorós i sec, i per tant, propici a derivar cap a deshidratacions mortals qualsevol incident gastrointestinal els infants*²⁰".

Tal com podem observar en l'última columna de la taula, també s'ha calculat la taxa de mortalitat infantil. Cal esmentar el fet que, en teoria, la taxa de mortalitat infantil es calcula amb els albats menors d'un any, en canvi en el present treball s'ha calculat a partir dels infants menors de 7 anys. Lògicament, això ens ha donat uns resultats bastant elevats, els quals no deixen de ser interessants. En primer lloc, resulta interessant remarcar el fet que, les quatre dècades que presenten les taxes de mortalitat infantil més

²⁰ CABRÉ, Anna; *El sistema català de reproducció*, Barcelona, Proa, 1999, p. 42.

elevades són, justament, les més convulses pels habitants de la comarca del Pla d'Urgell (1800 - 1809, 1810 - 1819, 1860 - 1869 i 1880 - 1889). En la primera dècada ja s'ha explicat en més d'una ocasió que va ser bastant convulsa, amb una crisi agrària i una guerra pel mig. Pel que fa a la segona dècada del segle, tot i que serà explicat amb detall en el següent punt, s'ha de destacar els estralls que va provocar la Primera Guerra Carlina en la comarca. En segon lloc, a la dècada dels anys seixanta, trobem l'implacable epidèmia palúdica que va trasbalsar el Pla d'Urgell. De fet, és on s'ha registrat la taxa de mortalitat infantil més elevada de tot el segle, en un 524%. Finalment, pel que fa la dècada dels anys vuitanta del segle XIX, s'hi van registrar els pitjors episodis de còlera a la comarca.

Es pot concloure, doncs, que la mortalitat infantil no es va veure reduïda al llarg del segle XIX. Una de les possibles causes que hagués pogut influenciar notablement en aquest fet la podem trobar a la climatologia de la comarca, la qual es caracteritzava per presentar uns hiverns força freds, uns estius molt calorosos i, també, unes precipitacions molt escasses. Aquest cop, doncs, la mortalitat infantil no ens ha servit per trobar signes de la transició demogràfica al Pla d'Urgell. Sí que ens ha servit però, per veure com els infants són el sector social més exposat als períodes d'instabilitat i penúria, això es va traduir en un augment de la seva mortalitat en moments donats tal com ho hem pogut justificar.

3.8. Balanç migratori

Finalment, abans de donar per acabat l'anàlisi principal de les dades obtingudes mitjançant el buidatge de les sèries parroquials, m'agradaria fer un petit incís en els moviments migratoris que es van poder donar, al llarg del segle XIX, als diferents municipis de la comarca del Pla d'Urgell. Per a realitzar aquest exercici és necessari dos dades imprescindibles, en primer lloc la població total de cada cens que analitzarem (inclòs l'aproximació feta de l'any 1805) i, en segon lloc, el creixement vegetatiu intercensal. En altres paraules, si disposem de la població d'un cens anterior i el creixement vegetatiu entre l'esmentat cens i l'actual i ho sumem, podrem calcular la població hipotètica que hi hauria al municipi sense immigracions ni emigracions, el qual ens servirà, després, per calcular el saldo migratori. Un cop sabem la hipotètica població de cada municipi, si la restem sobre la població real extreta dels diferents cens, podrem esbrinar el saldo migratori intercensal de cada municipi i, de retruc, de la comarca en el seu conjunt. Malauradament, al existir sèries parroquials incompletes, ha estat un

exercici impossible el de saber el saldo migratori del conjunt de municipis de la comarca, de totes maneres però, els resultats obtinguts considero que són representatius del conjunt comarcal. Són aquests:

Taula 12.1
Saldo migratori intercensal per municipis

	Barbens*	Bell-lloc d'Urgell	Bellví i Poal**	Castellnou de Seana***	Fondarella	Golmés
1805	-	-	-	-	-	-
1860****	-149	76	-	-83	-	-152
1877	15	-87	-	-33	-	-106
1887	-56	142	41	48	-28	-47
1900	37	169	422	228	-65	-27

Notes: (*) Al municipi de Barbens actualment hi és inclòs l'agregat del Bullidor i Montaler. (**) Hi són comptabilitzats els habitants de els Arcs, Remolins, les Tarroges, la Novella i el Escarbat, actualment agregats del municipi de Bellví. (***) Al llarg del segle XIX Vila-sana era un agregat del municipi de Castellnou de Seana. (****) El saldo migratori del cens de 1860 pot donar resultats exagerats degut a que es calcula a partir de l'aproximació feta de l'any 1805, per tant, parlem de 55 anys.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals de baptismes i d'òbits de les parròquies analitzades i de les sèries històriques demogràfiques per municipis de l'IDESCAT.

Taula 12.2
Saldo migratori intercensal per municipis

	Ivars d'Urgell*	Linyola	Mollerussa	Palau d'Anglesola	Torregrossa
1805	-	-	-	-	-
1860**	-75	-482	-	-249	-57
1877	-	-148	60	-74	-142
1887	-	175	254	-23	90
1900	-95	0	-9	-126	-160

Notes: (*) En el municipi d'Ivars d'Urgell hi és comptat l'agregat de Vallverd. (**) El saldo migratori del cens de 1860 pot donar resultats exagerats degut a que es calcula a partir de l'aproximació feta de l'any 1805, per tant, parlem de 55 anys.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals de baptismes i d'òbits de les parròquies analitzades i de les sèries històriques demogràfiques per municipis de l'IDESCAT.

La primera idea que podem extreure d'aquestes dos taules és la disparitat entre els diferents municipis i, fins i tot, en un mateix municipi al llarg del segle, la qual cosa complica, certament, la seva interpretació. De totes maneres, anem per parts.

Si parem atenció al saldo migratori entre els anys 1805 i 1860 la tendència negativa és més que evident. De tots els municipis dels quals tenim dades, només Bell-lloc d'Urgell presenta un saldo migratori positiu (+76), els altres, en canvi, tots presenten balanços negatius, destacant per les seves dimensions l'emigració del municipi de Linyola (-482).

Per tant, podem afirmar amb rotunditat de que al llarg de tota la primera meitat del segle XIX, la comarca del Pla d'Urgell va presentar un balanç negatiu pel que fa al seu saldo migratori, és a dir, va tenir marcadament una tendència emigratòria.

Tot i que amb més excepcions, també podem atribuir aquesta tendència emigratòria entre els anys 1860 i 1877 a bona part dels municipis de la comarca, a excepció de Barbens i Mollerussa. M'agradaria destacar el fet que si bé les xifres són més baixes respecte al període anterior, hem de tenir en compte que també el temps comprés entre les dues dates és molt menor. Per tant, municipis com Linyola o Torregrossa, van veure com el seu saldo migratori era de -148 i de -142 respectivament en tant sols 17 anys, molt elevat. En canvi, Mollerussa, de la qual a partir d'aquesta data ja disposem de dades, presenta el saldo migratori més positiu, guanyant 60 persones. Per tant, la pregunta que s'hauria de plantejar és, per quina raó al llarg de bona part del segle XIX la comarca del Pla d'Urgell va presentar un balanç migratori negatiu? Per què marxava més gent de la que venia?

La resposta a aquestes preguntes és múltiple, ja que van ser diversos els factors que possiblement van incentivar aquest balanç migratori negatiu. En primer lloc hauríem de tenir en compte els diferents moviments migratoris detectats a Catalunya ja al llarg del segle XIX. Segons Jordi Maluquer de Motes, al llarg d'aquest segle van existir, a grans trets, dos moviments migratoris principals de caràcter intern a Catalunya. El primer és el referent al desplaçament de població de les comarques interiors del Principat cap al litoral detectat ja des d'inicis del segle, pel que fa al segon moviment, l'hem de trobar a l'emigració d'habitants del camp cap als nuclis urbans²¹. Sembla lògic, doncs, que bona part d'aquestes persones que van emigrar de la comarca anessin cap als nuclis urbans en procés d'expansió situats al litoral, sobretot cap a la ciutat de Barcelona i rodalies a causa de la demanda de mà d'obra generada per la incipient industrialització.

Un segon factors que també s'hauria de tenir en compte el trobem a mans de l'historiador Joaquín Arango en el seu article titulat *Les primeres migracions del segle XX a Catalunya*, en el qual afirma que, per algun motiu, Catalunya al llarg del segle

²¹ BENAÛL i BERENGUER, Josep M.; MALUQUER de MOTES, Jordi; TORRES i ELIAS, Jaume; NADAL, Jordi; *1. La formació d'una societat industrial*, Vol. I a: NADAL i OLLER, Jordi; MALUQUER DE MOTES, Jordi, SUDRIÀ i TRIAY, Carles; CABANA i VANCELLS, Francesc; *Història Econòmica de la Catalunya Contemporània*, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1990, p. 44.

XIX, aproximadament fins a l'any 1877, imperava un saldo migratori negatiu²². Com podem observar, justament coincideix amb les dades exposades en paràgrafs interiors.

Finalment, l'últim factor que s'ha identificat com a possible causant, o si més no, incentivador, d'aquest balanç migratori negatiu, és el referent a la conjuntura agrària de la comarca al llarg d'aquest període. Tot i que serà en el següent punt quan s'analitzarà l'evolució de la conjuntura agrària del Pla d'Urgell al llarg del segle XIX i la seva relació directa amb la conjuntura poblacional, considero vital que hi fem una petita parada. S'ha de partir de la base de que la població de la comarca era, i és, imminentment agrícola, per tant, l'agricultura va ser el seu principal mitjà de subsistència. És obvi pensar, doncs, que la conjuntura agrària va influir, i molt, en l'evolució de la població. Com molt bé ens ho indica Josep Maria Ramon en la seva tesi doctoral, l'agricultura de la plana d'Urgell de bona part del segle XIX, fins a la consolidació del regadiu unes dècades més tard de la construcció del Canal d'Urgell, era indubtablement de caràcter tradicional, és a dir, una agricultura de secà basada en el conreu de cereals, vinya i olivera caracteritzada per uns nivells de productivitat bastant baixos, causats per les seves fortes oscil·lacions en la producció i per la seva dependència absoluta a la climatologia²³. Partint d'aquesta base, és obvi pensar en unes collites força irregulars, arribant a ser nul·les en anys extrems i, per tant, causants de llargs episodis de fam extrema. A tot això s'hi ha d'afegir la inestabilitat política que va predominar al llarg de bona part del segle XIX i els brots constants d'epidèmies detectats. Davant d'aquest panorama sembla fàcil pensar que el Pla d'Urgell presentés múltiples migracions cap a comarques veïnes i cap al litoral buscant una vida més estable i no tant subjecta a la conjuntura agrícola.

A partir del 1877 però, aquesta tendència negativa es capgirarà i, d'aquí fins a finals del segle XIX, la comarca del Pla d'Urgell, en el seu conjunt, registrarà un balanç migratori positiu. És a dir, al llarg dels últims 15 anys, el Pla d'Urgell va rebre més immigrants que persones que van emigrar. A què és degut aquest gir en el balanç migratori en aquests últims vint anys de la centúria? Quins factors poden haver intervingut en el canvi? És relativament important tenir en compte aquest fet ja que és justament a partir

²² ARANGO, Joaquín; *Les primeres migracions del segle XX a Catalunya*, a: CENTRE d'ESTUDIS DEMOGRÀFICS (coord.); *Immigració. Les onades immigratòries en la Catalunya contemporània*, Barcelona, Fundació Lluís Carulla, 2007, p. 20.

²³ RAMON i MUÑOZ, Josep Maria; *L'Agricultura de regadiu a la Catalunya contemporània: els canals d'Urgell, 1860 - 1960*, Director: María Teresa Pérez Picazo, codirector: Josep Fontana i Lázaro, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Universitat Pompeu Fabra, 2004, p. 64.

de la dècada dels anys setanta del segle XIX quan el procés migratori cap a la ciutat de Barcelona i rodalies comença a incrementar-se notablement, comportant un inevitable retrocés de les poblacions rurals. En canvi, el Pla d'Urgell no només va registrar l'augment poblacional més alt de tot el segle sinó que també va començar a rebre immigració. Crec que la resposta de tot plegat la trobarem, indubtablement, en l'arribada de les aigües del Canal d'Urgell i la creixent capitalitat de Mollerussa.

En primer lloc, centrant-nos en el Canal d'Urgell, l'hem de considerar com el factor més transcendental per explicar aquesta realitat exposada, de fet, una de les principals conclusions que va arribar Josep Maria Ramon en la seva tesi doctoral va ser, en paraules seves, que *"el regadiu ha fet possible, d'una banda, un notable increment de la densitat de població a l'àrea regada dels canals d'Urgell i, de l'altra, també ha endarrerit l'èxode rural²⁴"*, ja que no només va suposar una major regularitat de les collites sinó que també va permetre, per una banda, un augment notable de la producció i dels seus rendiments i, per l'altra, una diversificació dels conreus.

En segon lloc, també hem de tenir en compte l'imant exercit per la creixent importància i capitalitat de Mollerussa. Si parem atenció, Mollerussa presenta, en els dos primers censos a partir dels quals tenim dades sobre ella (1877 i 1887), els saldos migratoris més elevats del conjunt de municipis analitzats. És a dir, entre 1860 i 1887, Mollerussa va tenir un balanç migratori positiu de +314 persones. En canvi, ressaltava el fet que en l'últim període estudiat, trenca tots els esquemes i acaba amb un saldo migratori negatiu de -9, fet del qual encara no en tinc cap resposta. Tot i que ja en parlarem més endavant, Mollerussa, en teoria, amb l'arribada del ferrocarril i amb la instal·lació de la seu de l'administració del Canal d'Urgell, s'havia convertit en un pol d'atracció d'habitants, fet que ho demostren els dos períodes anteriors. A més a més, hem de tenir en compte que, tal com ja s'ha esmentat, un dels principals moviments migratoris interns que es van donar al Principat al llarg del segle XIX va ser el del camp cap a la ciutat.

Davant d'aquesta situació, es pot afirmar que, a part del vigorós creixement vegetatiu registrat, un dels altres factors que van jugar un paper molt important en el creixement poblacional de la comarca del Pla d'Urgell a finals del segle XIX va ser la immigració.

Un cop realitzat aquest anàlisi superficial i amb visió de conjunt, trobo interessant centrar la nostra atenció a diversos casos particulars.

²⁴ *Ibíd.*, p. 261.

Una altra peculiaritat observada, relacionada també amb la centralitat de Mollerussa, és el fet que, tots els pobles que es troben justament a les immediateses d'aquest municipi presenten saldos migratoris negatius en la major part del període analitzat. Serien el cas de Fondarella, Golmés, Palau d'Anglesola i, fins i tot, Linyola. Això ens pot fer pensar que Mollerussa, sobretot a partir de la segona meitat del segle XIX, va exercir com un pol d'atracció d'immigrants, els quals, segurament en la seva major part, podrien venir les pobles circumdants al seu terme municipal.

Finalment, m'agradaria esmentar el cas de Linyola, un municipi que va registrar un dels augments poblacionals més discrets al llarg del segle XIX i que, per altra banda, va presentar una de les taxes de natalitat més altes de cada període. Doncs bé, gràcies al càlcul del seu saldo migratori, he pogut esbrinar la que és, segurament, la principal causa. Al llarg del segle XIX Linyola va presentar un balanç vegetatiu extremadament negatiu en comparació a les seves dimensions, de -455 persones. Els resultats parlen per sí sols.

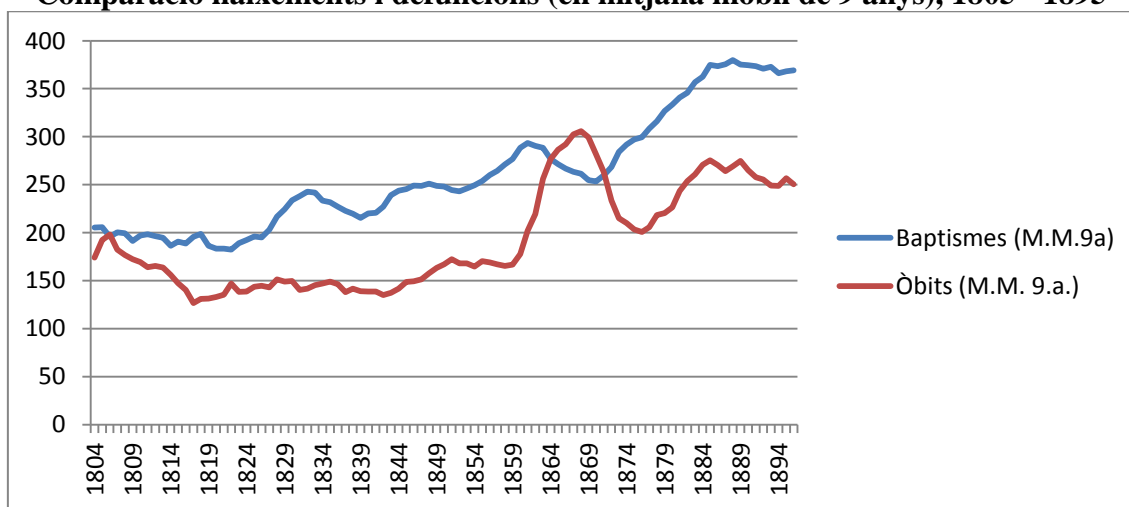
3.9. Una possible transició demogràfica?

Finalment, essent ja l'últim apartat d'aquest punt, m'agradaria fer un petit esment a una constant que s'ha plantejat al llarg de gairebé la majoria de variables estudiades a partir de l'última quinzena de la centúria. Hem localitzat els inicis de la transició demogràfica a la comarca? O simplement estem davant dels efectes generats per l'arribada de la crisi finisecular i de la fil·loxera a la comarca? Anem-ho a analitzar.

Abans que res, tot i que aquest tema serà plantejat en el punt següent, es dedicaran unes línies a respondre a la segona pregunta plantejada en el paràgraf anterior. Segons la meua opinió, aquestes dues crisis de caràcter agrícola no van suposar un impacte gaire fort per a la societat del Pla d'Urgell, per tant, no serien les causants d'aquesta tendència observada a finals del segle XIX. Tot i que és innegable que, en major o menor mesura, la crisi finisecular i la plaga de fil·loxera van afectar a la pagesia de la comarca, aquestes no va suposar ni cap daltabaix demogràfic ni econòmic. Gràcies a un augment dels rendiments i de productivitat experimentats en els conreus tradicionals i a una major diversificació en la producció agrícola provocats per l'arribada del regadiu a la comarca, va suavitzar en gran mesura l'impacte d'aquestes.

Feta aquesta petita matisació i, centrant-nos ja en la hipòtesi plantejada, exposarem els possibles indicadors que ens puguin fer pensar que estem davant de la transició demogràfica. Els primers indicis que m'han fet pensar que estiguem davant d'aquesta és el fet que, aproximadament a meitats de la dècada dels anys vuitanta del segle XIX, després d'uns anys en els quals en nombre de baptismes i d'òbits van augmentar exponencialment, aquesta tendència a l'alça es va frenar en sec. Per una banda, els naixements sembla que es quedin estancats amb una minúscula tendència a la baixa als voltants de l'any 1900. Per l'altra banda trobem els òbits, els quals, tot i mantenir-se estables els primers anys, a l'última dècada comencen a disminuir de forma progressiva. Aquesta conjunció va provocar, tot i el fre palpable en els naixements, el creixement vegetatiu més elevat de tota la centúria. Per fer-nos una idea, en el següent gràfic, ja utilitzat en l'apartat on s'ha estudiat el creixement vegetatiu de la comarca, es pot observar d'una forma més clara aquesta tendència exposada.

Gràfic 6
Comparació naixements i defuncions (en mitjana mòbil de 9 anys), 1805 - 1895

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals de baptismes i d'òbits de les parròquies analitzades (Barbens, el Bullidor, Bell-lloc d'Urgell, Castellnou de Seana (sense l'agregat de Vila-sana), Golmés, Ivars d'Urgell (sense l'agregat de Vallverd), Linyola, el Palau d'Anglesola, El Poal (juntament amb els Arcs, Remolins i les Tarroges) i Torregrossa.

Aquest fre tant en els baptismes com en els òbits va comportar, de retruc, una disminució, per una banda, de la taxa de natalitat i, per l'altra, la taxa de mortalitat. Les seves disminucions, com veurem en la següent taula, són més que palpables:

Taula 13
Evolució de la Taxa Bruta de Natalitat i de Mortalitat (‰), 1887 - 1900

	T.B.N	T.B.M
1887	45,91	31,9
1900	37,53	25

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals de baptismes i d'òbits de les parròquies analitzades i de les sèries històriques demogràfiques per municipis de l'IDESCAT.

En tan sols tretze anys, la taxa bruta de natalitat va disminuir ni més ni menys que un 8‰ i la taxa bruta de mortalitat en gairebé un 7‰. Un descens força considerable si tenim en compte que cap de les dos variables ha estat afectada, al menys de forma notable, per cap factor moderador de la població (conflictes bèl·lics, epidèmies, inclemències climatològiques, etc.).

Tot i que els resultats resulten obvis, considero que no són definitius, ja que encara queden moltes qüestions i problemes per resoldre.

En primer lloc, un altre element que s'hauria de tenir en compte, essent un bon indicador d'una possible transició demogràfica, seria la mortalitat infantil, la qual, aquest cop, no ens mostra cap símptoma de canvi respecte a la tendència general mostrada al llarg de tot el segle, caracteritzada per situar-se en uns nivells propers al 50% del total d'òbits anuals.

A més a més, hi ha qüestions que també es poden plantejar i que, donada la falta de dades al respecte, no es poden contestar d'una forma segura. Per exemple, es té constància que, un cop acabada l'epidèmia palúdica de la dècada dels anys seixanta, a part del retorn de la gent de la comarca que arran d'aquesta va emigrar a les circumdants, també van arribar molta "sang nova" al Pla d'Urgell instigats per l'estabilitat i millores que suposava l'arribada del regadiu²⁵. Aquestes noves famílies van instaurar un tarannà diferent als habitants de la comarca? El regadiu també hi va jugar un paper important?

²⁵ GALITÓ i PUBILL, Miquel; *Castellnou de Seana abans i després del Canal d'Urgell: 1840 - 1880*, Lleida, Virgili i Pagès, 1988, p. 38.

A part d'aquestes qüestions, també s'ha de tenir en compte alguns problemes que han sorgit. El primer seria el de la falta de dades, per exemple, al no disposar ni de les taxes de fecunditat ni de l'evolució ni de les taxes de la nupcialitat al llarg del segle, no podem saber si aquesta reducció de la taxa de natalitat es deu a una reducció dels fills per dona o per una reducció del nombre de matrimonis anuals o, fins i tot, essent causa d'ambdós factors. A més a més, el problema més gran a què s'enfronta aquesta investigació és que, donada les seves dimensions, conclou a l'any 1900, la qual cosa fa que no es pugui observar l'evolució de les diferents variables estudiades passada aquesta data i, per tant, tampoc podem veure com ha evolucionat aquesta tendència, ni si és prolongada o no.

4. Factors moderadors de la població

Com s'ha pogut observar de primera mà en el punt tres del present treball, en el qual s'ha analitzat detalladament l'evolució de la població de la comarca del Pla d'Urgell al llarg del segle XIX, els ritmes de creixement poblacionals no van ser pas homogenis al llarg del segle sinó que més aviat presentaven nombroses oscil·lacions, algunes de les quals considerables, provocades per diversos factors. Tot i que les causes de les oscil·lacions més remarcades ja han estat identificades i, fins i tot, analitzades, no s'ha entrat a estudiar-les detalladament. Aquesta tasca, doncs, és l'objectiu principal d'aquest apartat.

Tal com s'ha anat indicant al llarg del treball, són diversos els factors o les causes que, davant d'un règim demogràfic antic, podien provocar fortes oscil·lacions en el desenvolupament normal dels baptismes i defuncions de les diferents poblacions. Anem a identificar-les:

4.1. Conjuntura política i econòmica

En primer lloc trobem els problemes conjunturals de tipus polític i econòmic, els quals els podem associar a conflictes bèl·lics, revoltes o situacions d'instabilitat política. Un bon funcionament del país implica, en part, una bona evolució de la seva població. En canvi, si aquest es veu implicat en un conflicte internacional o interior, la seva economia és veu afectada i, de retruc, la població. Durant el transcurs d'un conflicte, a part de les morts directes en combat, els pagesos veuen com les seves collites poden ser destruïdes o robades per l'enemic, a més, es veuen carregats d'alts impostos per part de l'estat per sufragar les despeses ocasionades pel conflicte i, fins i tot, en certes ocasions han de

mantenir els regiments que s'instal·len al municipi durant el conflicte²⁶. A part, tampoc hem d'oblidar les possibles incursions de l'enemic que poden comportar robatoris i saquejos. Finalment, tal com també ens ho indica Ferran Estrada, "[els conflictes] també suposaven el desplaçament de quantitats de població relativament grans en condicions sanitàries precàries [...]"²⁷, la qual cosa devia afavorir la propagació de nombroses malalties al llarg del territori. Davant d'aquest context, és fàcil pensar que ràpidament es podia produir una crisi de producció i, per tant, alimentària, les quals ràpidament podien derivar en un augment inevitable de la mortalitat.

4.2. Brots epidèmics

En segon lloc, el segon gran factor moderador de la població el trobem en les epidèmies, les quals, com veurem, seran un dels principals causants de les puntes de mortalitat de la població del Pla d'Urgell al llarg de tota aquesta centúria estudiada. A grans trets, els pitjors episodis epidèmics els podem associar a brots implacables de còlera, de paludisme i de verola. Segons els diversos autors que han tractat acuradament aquest tema, es pot afirmar que el principal factor que incentivava la propagació d'aquests brots epidèmics era el caràcter endorreic de la comarca²⁸, és a dir, tot i l'escassetat de precipitacions, quan plovia l'aigua no es drenava sinó que es quedava estancada a la superfície, la qual cosa comportava que a la llarga aquesta es tornés pútrida i, per tant, no apta per al consum. En segon lloc, com que la comarca tampoc disposava de constants fluxos d'aigua a causa de l'estacionalitat dels pocs rius que la travessen, comportava que la població hagués de veure, juntament amb els animals, de les aigües estancades provinents de la pluja en les basses comunals de cada municipi, essent aquestes un focus de propagació de malalties important²⁹.

²⁶ MATEU i GIRAL, Jaume; *La pagesia urgellenca abans del canal*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1982, p. 102.

²⁷ ESTRADA i BONELL, Ferran; *Les cases pageses al Pla d'Urgell. Família, residència, terra i treball durant els segles XIX i XX*, Pròleg de Joan Bestard, Lleida, Pagès Editors, 1998, p. 55.

²⁸ *Ibidem*, p. 56.

²⁹ Així ho van descriure un grup de metges enviats per la Reial Junta de Sanitat de Barcelona a l'any 1786 per realitzar un estudi d'una epidèmia de tercianes que estava assolant l'Urgell:

"La falta de buenas aguas es grande en aquella comarca, porque carece de fuentes y dan los pozos un agua salitrosa, ingrata al paladar, y en manera alguna potable; por cuyo motivo se ven precisados racionales y animales, a beber las aguas estancadas en las balsas, los quales muchos años no les bastan para su necesario uso. Quando faltan las aguas, están los habitantes de aquellos lugares expuestos a muchas enfermedades, no solamente por la falta de aquella, sino porque al paso que se van reduciendo las aguas empiezan a corromperse; y quedando por otra parte expuesta al sol el pósito que han hecho las aguas en las balsas se aumenta la putrefacción en tanto grado que no permite el acercarse á aquellos lugares sin exponerse a graves peligros". BALAGUER, G.; GRASSET, V.; *Noticia de la epidemia de tercianas que se padeció en varios pueblos del Urgell y otros parages del Principado de Cataluña en el año 1785*, Barcelona, 1786, p. 58.

4.3. Adversitats climatològiques

El tercer factor moderador, intuït ja en el paràgraf anterior, és el referent a les adversitats meteorològiques a què estava subjecta la població. A grans trets, el clima típic de la comarca del Pla d'Urgell és el de perfil mediterrani continental, és a dir, sense l'efecte temperador i humificant exercit pel mar Mediterrani, a més a més, es caracteritza per tenir uns estius molt càlids i uns hiverns llargs i freds. Un altre tret característic, ja esmentat, són les poques precipitacions anuals (a vegades inferiors als 400mm anuals³⁰), la qual cosa comporta que, durant els mesos més calorosos, l'evotranspiració potencial superi la pluviositat mitjana, provocant l'esgotament de les reserves hídriques emmagatzemades en el subsòl provinents dels mesos més plujosos³¹. Partint d'aquesta base, tal com es podrà constatar a continuació, episodis de grans sequeres prolongades durant els mesos d'estiu, plagues, grans gelades i nevades durant l'hivern i, fins i tot alguna inundació, van comportar, en la major part dels casos, fortes emigracions temporals i, també, considerables puntes de mortalitat.

4.4. Impacte dels factors moderadors sobre la població al llarg del segle XIX

Un cop s'han identificat els possibles factors moderadors de la població, una tasca prèvia imprescindible, es procedirà a detectar-los al llarg de la centúria i a observar l'impacte que aquests van suposar per a la població del Pla d'Urgell. Per tal d'aportar una visió de conjunt, s'analitzaran els quatre factors de forma conjunta al llarg dels diferents períodes o fases de creixement identificades en apartats anteriors, ja que, com veurem, en múltiples ocasions van donats de la mà. La periodització es basa en la informació que s'ha obtingut del Gràfic 5 titulat "Comparació naixements i defuncions (mitjana mòbil de 9 anys), 1805 - 1895" que he utilitzat en el punt 3 a l'hora d'analitzar el creixement vegetatiu de la comarca al llarg del segle XIX. A més a més, també es tindrà en compte el creixement vegetatiu de les deu parròquies utilitzades per elaborar les sèries de baptismes i d'òbits, el qual el podem trobar a l'**Annex 3** i, també, els gràfics 1 i 3 en els quals he plasmat, en números absoluts, l'evolució dels baptismes i dels òbits entre els anys 1800 i 1900.

³⁰ PLANES NONELL, Josep; *Barbens*, Valls, Cossetània, 2004, p. 11.

³¹ ALDOMÀ i BUIXADÉ, Ignasi; PUJADAS i RÚBIES, Romà (dir.); *El Pla d'Urgell: Dinamisme agroalimentari i diversificació industrial i terciària*, Pròleg de Josep Vallverdú, Barcelona, Caixa de Catalunya, 1993, p. 21.

4.4.1. 1800 - 1830

Tal com ho hem pogut constatar en punts anteriors, els inicis del segle XIX a la comarca del Pla d'Urgell, i del Principat en conjunt, es van caracteritzar per ser bastant turbulents, en els quals el creixement vegetatiu registrat va ser dels més baixos de tot el segle, presentant, fins i tot, alguns anys un balanç força negatiu (recordem la Taula 4). Bàsicament, la major part d'autors que han tractat aquest període coincideixen en que el perquè d'aquesta conjuntura tan nefasta es troba en la successió simultània de problemes de tipus estructural (crisi agrària) i conjuntural (adversitats climatològiques i conflictes bèl·lics)³². Anem, doncs, a analitzar-ho.

En primer lloc ens centrarem a analitzar els problemes de tipus conjuntural, els quals corresponen, tal com s'ha dit, als conflictes bèl·lics d'aquest període i a les successives crisis de subsistència provocades per les nombroses inclemències registrades i pel sorgiment intermitent de fulgurants brots epidèmics. Per una banda, gràcies a la nombrosa bibliografia local consultada, s'ha pogut constatar que els primers cinc anys del segle XIX van ser nefastos per a la població del Pla d'Urgell, ja que es van donar períodes prolongats de fred extrem que van provocar nevades (al municipi de Linyola, tant a l'any 1802 com al 1803 es van produir fortes nevades que van matar a la major part d'oliveres i vinyes del terme³³) i gelades importants al territori, com per exemple la de Balaguer de l'any 1804³⁴. Donat el fet que la extensió de la comarca del Pla d'Urgell és mes aviat petita, ens pot fer pensar que, per exemple, les nevades dels anys 1802 i 1803 a Linyola es produïssin, també, a la resta de la comarca i, de fet, així va ser. En aquests anys també s'han detectat períodes de fam i misèria absoluts a municipis com Balaguer i Golmés, els quals van derivar, inevitablement en un brot epidèmic³⁵. En aquesta petita taula en podem observar l'abast d'aquests:

³² NADAL, Jordi; BENAUL, Josep M.; SUDRIÀ, Carles; *II. La formació d'una societat industrial, 1833 - 1935*, a: NADAL, Jordi; BENAUL, Josep M.; SUDRIÀ, Carles (dir.); *Atles de la industrialització de Catalunya, 1750 - 2010*, Barcelona, Edicions Vicens Vives, 2012, p. 64.

³³ MESTRE i ROIGÉ, Esteve (coord.); *Història de Linyola: pel grup d'estudiosos de la vila*, Pròleg de Prim Bertran, Lleida, Virgili & Pagès, 1987, p. 164.

³⁴ MATEU i GIRAL, Jaume; *La pagesia urgellenca abans del canal*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1982, p. 120.

³⁵ MESTRE i ROIGÉ, Esteve (coord.); *Història de Linyola: pel grup d'estudiosos de la vila*, Pròleg de Prim Bertran, Lleida, Virgili & Pagès, 1987, p. 164.

Taula 14
Creixement vegetatiu, 1800 - 1805

	Baptismes	Òbits	C. Veg.
1800	207	107	100
1801	237	155	82
1802	175	300	-125
1803	174	301	-127
1804	239	146	93
1805	200	147	53

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals de baptismes i d'òbits de les parròquies analitzades (Barbens, el Bullidor, Bell-lloc d'Urgell, Castellnou de Seana (sense l'agregat de Vila-sana), Golmés, Ivars d'Urgell (sense l'agregat de Vallverd), Linyola, el Palau d'Anglesola, El Poal (juntament amb els Arcs, Remolins i les Tarroges) i Torregrossa.

Els pitjors anys registrats són el 1802 i el 1803, en els quals es va registrar un creixement vegetatiu de 152 persones en el conjunt de les 10 parròquies analitzades, arribant gairebé a doblar-se el nombre d'òbits que de baptismes.

Sense donar temps a que la població es recuperés d'aquest daltabaix important d'inicis de segle va esclatar, a l'any 1808, la Guerra del Francès, la qual, malauradament, va ser, juntament amb la Primera Guerra Carlina, els dos conflictes que més van afectar a la comarca del Pla d'Urgell al llarg de tot el segle XIX. Cal, doncs, prestar-hi atenció. Tot i que la guerra va esclatar l'any 1808, aquesta no va arribar a la comarca fins a l'any 1810, quan els francesos, camí cap a la conquesta de Lleida, van ocupar les terres que avui en dia pertanyen al Pla d'Urgell. El conflicte va perdurar a la comarca fins, aproximadament, l'any 1812. Segons Josep Maria Palau, les tropes franceses, un cop van conquerir Lleida i, sota les ordres del general Gabriel Suchet, van imposar dures contribucions de guerra als pobles de la comarca en palla i farratge per a la cavalleria francesa³⁶, a part de les nombroses incursions i saquejos perpetrats. També es té constància de que la major part de pobles, durant aquests anys que va durar el conflicte, van restar pràcticament abandonats, comportant a la vagada, la pèrdua de les collites, ja sigui per destrucció com per no ser sembrades. Aquest fet inevitablement va contribuir al sorgiment d'una nova crisi de subsistència i, també de nous focus epidèmics³⁷. Per exemple, al llibre sacramental d'òbits de Golmés, en nombrosos morts d'aquests anys hi apareix com a causa de la mort "febres pútrides". Tot i que van ser casos comptats,

³⁶ PALAU i PALAU, Josep M^a.; *Golmés. Recull històric*, Golmés, Ajuntament de Golmés, 1983, p. 106.

³⁷ MESTRE i ROIGÉ, Esteve (coord.); *Història de Linyola: pel grup d'estudiosos de la vila*, Pròleg de Prim Bertran, Lleida, Virgili & Pagès, 1987, p. 165.

alguns habitants de la comarca van morir per causa directa del conflicte, ja sigui al front com pel pas de les tropes franceses per la comarca³⁸. Es té constància, per exemple, que poblacions com Ivars d'Urgell, el Poal i Bell-lloc d'Urgell van cridar a sometent i van enviar petits grupuscles d'homes al front³⁹.

Una vegada més, si analitzem el creixement vegetatiu d'aquesta època, veurem com, entre els anys 1810 i 1812, moments en què les tropes franceses tenien ocupat el territori en qüestió, presentava un balanç vegetatiu negatiu.

Taula 15
Creixement vegetatiu, 1808 - 1814

	Baptismes	Òbits	C. Veg.
1808	206	116	90
1809	210	274	-64
1810	147	205	-58
1811	217	160	57
1812	164	248	-84
1813	166	107	59
1814	251	121	130

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals de baptismes i d'òbits de les parròquies analitzades (Barbens, el Bullidor, Bell-lloc d'Urgell, Castellnou de Seana (sense l'agregat de Vila-sana), Golmés, Ivars d'Urgell (sense l'agregat de Vallverd), Linyola, el Palau d'Anglesola, El Poal (juntament amb els Arcs, Remolins i les Tarroges) i Torregrossa.

De fet, en el llibre sacramental de baptismes i d'òbits de Linyola, el mossèn de dita parròquia es lamenta de que, a causa de l'elevat nombre de morts infantils, aquests s'estaven enterrant en un fossar, el qual, degut a la seva saturació, el van haver de fer mig metre més profund⁴⁰. Considero que es tracta d'un clar exemple sobre la situació de penúria en què es trobava la comarca en aquells anys.

Acabada la guerra però, el Pla d'Urgell va continuar subjecte a inclemències de tipus climatològic, fent, de la postguerra, un altre episodi per a la comarca trist de recordar. De fet, gràcies a que s'han conservat alguns escrits, es sap que les collites dels anys 1815, 1816 i 1817 van ser desastroses a causa d'una implacable sequera que va comportar que no es pogués batre. Per tal de fer-nos una idea de les dimensions

³⁸ Per exemple: "El joven Francisco Puig Altarriba, de 28 años estudiante, fue muerto por las tropas invasoras cuando huía de la población a mediados de abril de 1810. SERÓ SERRA, Casimiro; *Historia de Bell-lloc*, Lleida, Artis Estudios Gráficos, 1970, p. 109.

³⁹ *Ibidem*, p. 108.

⁴⁰ Llibre sacramental de baptismes i d'òbits de la parròquia de Linyola (1805 - 1845), any 1812.

d'aquesta, trobo de vital importància remarcar un paràgraf d'una carta datada del 18 d'abril de l'any 1818 del terratinent Puig de Poal al senyor D. F. Lesus de Barcelona:

"... Y así como los urgeleses se iban desterrando de día en día desde que llegamos al abril, en que casi se puede decir que desesperados que sin exageración tal vez habían marchado en estos 14 días más de tres mil personas; según combinaciones por la noticia que me han dado del pueblo de Linyola han marchado más de 60...⁴¹".

Observant el creixement vegetatiu d'aquest any, de les 10 parròquies analitzades ens surt un balanç negatiu de 71 persones, les quals només corresponen als òbits, sense tenir en compte les emigracions.

Finalment, l'últim any que presenta un creixement vegetatiu negatiu d'aquests trenta primers anys de segle el trobem a l'any 1826 (de -24), coincidint, justament, amb una sequera implacable que va tornar a afectar a la comarca. Segons J. Mateu i Giral, durant l'any anterior, van ser vuit els mesos que va estar la comarca del Pla d'Urgell sense rebre cap gota d'aigua, uns fet que, a paraules d'ell *"motivaren rogatives públiques i processons de molts pobles urgellencs als principals santuaris de la zona: el Sant Crist de Balaguer i el de la Mara de Déu de les Sogues, entre els Arcs i Bellvís⁴²".*

En segon lloc identificarem els orígens i causes de la crisi agrària en què es va veure immersa Espanya en el seu conjunt i, per tant, la comarca del Pla d'Urgell. Segons Josep Fontana, aquesta crisi, iniciada aproximadament a l'any 1817 i que va durar fins a l'any 1830, va comportar el que ell va definir com un *"desmoronamiento"* dels preus agrícoles del país⁴³, provocat, segurament, pel col·lapse de l'agricultura espanyola de tipus feudal i els inicis de la seva transició cap a una agricultura capitalista. Aquesta transició, argumenta Ferran Estrada, va comportar que els pagesos cada vegada estiguessin més lligats al mercat per tal de poder fer front als nous impostos de la reformada hisenda pública⁴⁴.

⁴¹ MESTRE i ROIGÉ, Esteve (coord.); *Història de Linyola: pel grup d'estudiosos de la vila*, Pròleg de Prim Bertran, Lleida, Virgili & Pagès, 1987, p. 167.

⁴² MATEU i GIRAL, Jaume; *La pagesia urgellenca abans del canal*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1982, p. 125.

⁴³ FONTANA, Josep; *La crisis agraria de comienzos del siglo XIX y sus repercusiones en España*. A: GARCÍA SANZ, Ángel; GARRABOU, Ramon; *Cambio social y nuevas formas de propiedad (1800 - 1850)*, Vol. 1, *Historia agraria de la España contemporánea*, Barcelona, Crítica, 1985 - 1986, p. 118.

⁴⁴ ESTRADA i BONELL, Ferran; *Les cases pageses al Pla d'Urgell. Família, residència, terra i treball durant els segles XIX i XX*, Pròleg de Joan Bestard, Lleida, Pagès Editors, 1998, p. 153.

4.4.2. 1831 - 1862

A grans trets, aquests trenta anys centrals de la centúria van ser mitjanament pròspers per a la població de la comarca del Pla d'Urgell. Tot i que hi van haver certs episodis turbulents, la tendència general observada en l'evolució tant dels baptismes com dels òbits és de creixement. No estem parlant d'un creixement exponencial però va ser estable, la qual cosa, al llarg d'aquests anys, es va acumular un creixement vegetatiu positiu notable.

Si durant el primer període s'ha parlat de problemes estructurals i conjunturals, en aquest només es farà referència als de tipus conjuntural, ja que va ser, justament a partir de l'any 1830, quan es va donar per acabada la crisi agrària. Pel que fa als problemes conjunturals, estem parlant, bàsicament, dels mateixos que s'han pogut observar en el període anterior, és a dir, conflictes bèl·lics, crisi de subsistència i inclemències climatològiques.

El primer gran trasbals que podem observar en aquest període analitzat va ser la Primera Guerra Carlina (1832 - 1840), la qual, com s'ha dit anteriorment, va ser, juntament amb la Guerra del Francès, els dos conflictes més importants de la comarca al llarg del segle. S'ha de partir de la base de que, un cop esclatat el conflicte i enfrontats els dos bàndols, en la major part de municipis es van solleva partidaris carlistes, la qual cosa va comportar la formació de petits grups guerrillers que, de tant en tant, entraven a les poblacions per saquejar-les, pagar contribucions i robar queviures⁴⁵. Per tant, estem davant d'uns anys de molta inseguretat i de moltes tensions que, en algunes ocasions, acabaven amb escaramusses. També es té constància de que en alguns municipis de la comarca, com seria el cas de Torregrossa i de Golmés, hi havien instal·lades milícies nacionals encarregades de la defensa de la zona⁴⁶. De totes maneres, els fets més transcendents d'aquest conflicte que va viure la comarca van ser els enfrontaments que van tenir lloc a la vila de Linyola a l'any 1835, el qual es va saldar amb sis veïns morts⁴⁷ i el de l'any 1837. Fent referència a aquest últim, quan estava buidant el llibre sacramental d'òbits de la parròquia de Vallverd, vaig topar amb un escrit inèdit del propi mossèn de la parròquia en el qual hi feia constar l'enterrament de, ni més ni menys, 12

⁴⁵ PALAU i PALAU, Josep M^a.; *Golmés. Recull històric*, Golmés, Ajuntament de Golmés, 1983, p. 113.

⁴⁶ GARRALON, Sebastià; *La Primera Guerra Carlina al Pla d'Urgell, Mascançà*, Centre de Recerques del Pla d'Urgell, Anuari 1, 2010, pp. 38 - 39.

⁴⁷ MESTRE i ROIGÉ, Esteve (coord.); *Història d Linyola: pel grup d'estudiosos de la vila*, Pròleg de Prim Bertran, Lleida, Virgili & Pagès, 1987, p. 172.

veïns de Linyola que havien mort al camp de batalla, per ordre del Doctor en medicina i Comandant de Cavalleria dels nacionals de la vila de Linyola⁴⁸. Ho destaco pel fet que no he trobat, en la diferent bibliografia consultada, cap referència a aquest combat, el qual no especifica si es va produir al propi municipi o en terres foranes.

De la mateixa manera que s'ha anat fent al llarg d'aquest punt, trobo convenient mostrar la taula en la qual s'hi mostri l'evolució del creixement vegetatiu al llarg del conflicte, ja que d'aquesta manera ens mostrarà els anys més dramàtics per a la població del Pla d'Urgell.

Taula 16
Creixement vegetatiu, 1832 - 1840

	Baptismes	Òbits	C. Veg.
1832	260	199	61
1833	257	121	136
1834	277	157	120
1835	218	123	95
1836	239	140	99
1837	206	162	44
1838	160	156	4
1839	199	150	49
1840	228	110	118

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals de baptismes i d'òbits de les parròquies analitzades (Barbens, el Bullidor, Bell-lloc d'Urgell, Castellnou de Seana (sense l'agregat de Vila-sana), Golmés, Ivars d'Urgell (sense l'agregat de Vallverd), Linyola, el Palau d'Anglesola, El Poal (juntament amb els Arcs, Remolins i les Tarroges) i Torregrossa.

Com es pot observar, els pitjors anys, pel que fa al creixement vegetatiu de la població, són els compresos entre el 1837 i 1839, en els quals, si bé la població va augmentar, ho va fer d'una forma molt tímida respecte als anys anteriors i posteriors a aquests. De fet, és justament en el transcurs d'aquest anys quan, segurament fruit del conflicte, es van registrar durs episodis de fam a la comarca⁴⁹.

Un cop acabada la Primera Guerra Carlina, no he trobat, al menys segons la bibliografia consultada, cap altre daltabaix a la comarca fins a la dècada dels anys cinquanta. De fet, al llarg de la dècada dels anys quaranta, justament entre els anys 1846 i 1849, va tenir lloc la Segona Guerra Carlina. Aquesta però, no va tenir gaire impacte ni ressò al Pla

⁴⁸ Llibre sacramental d'òbits de la parròquia de Vallverd, any 1837.

⁴⁹ SERÓ SERRA, Casimiro; *Historia de Bell-lloc*, Lleida, Artis Estudios Gráficos, 1970, p. 124.

d'Urgell, ja que no s'ha registrat cap any anòmal. Com a molt un lleuger augment de la mortalitat, tot i que res indica que fos una causa directa del conflicte.

Centrant-nos en els anys centrals d'aquesta centúria, s'han pogut identificar certs períodes d'instabilitat, tot i que aquests no són comparables, per exemple, amb l'impacte que va tenir la Primera Guerra Carlina. A grans trets es va registrar, a part d'alguna inclemència climatològica intermitent, un breu episodi de còlera entre els anys 1854 i 1855⁵⁰. De totes maneres, un cop comparats els ritmes d'evolució dels baptismes i d'òbits d'aquest període, juntament amb el creixement vegetatiu, podem observar com aquest brot epidèmic no va agafar, per sort gaire força.

4.4.3. 1863 - 1875

S'ha pogut observar com, després de les acaballes de la Primera Guerra Carlina, la població del Pla d'Urgell no havia sofert cap daltabaix important, ja que ni els diferents conflictes bèl·lics posteriors van tenir molta importància a la comarca ni tampoc hi va haver cap adversitat climatològica o brot epidèmic amb efectes devastadors com els que havíem observat a inicis del segle XIX. Aquest període de bonança, en el qual es va registrar un vigorós creixement vegetatiu, es veurà truncat a partir de mitjans de la dècada dels seixanta. Tal com s'ha anat esmentant al llarg del present treball, és en aquestes dates quan es va produir la pitjor epidèmia registrada al llarg de tota la centúria, una epidèmia de caire palúdic que va ser present a la comarca durant gairebé cinc anys consecutius, acabant amb la vida d'una gran quantitat de persones independentment de l'edat.

Els orígens d'aquesta epidèmia els relacionem amb l'arribada de les primeres aigües a la comarca fruit de la construcció del Canal d'Urgell. Estem davant d'una obra de grans magnituds per al seu temps, la qual, iniciada la seva construcció al mes de novembre de l'any 1853 sota la direcció i supervisió de l'enginyer Domingo Cardenal, no va ser acabada fins nou anys més tard, al 1862⁵¹. En la construcció d'aquest hi van participar, entre peons, paletes i presoners, unes 6.000 persones⁵², arribant a costar l'espectacular

⁵⁰ MATEU i GIRAL, Jaume; *La pagesia urgellenca abans del canal*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1982, p. 114.

⁵¹ RAMON i MUÑOZ, Josep Maria; *L'Agricultura de regadiu a la Catalunya contemporània: els canals d'Urgell, 1860 - 1960*, Director: María Teresa Pérez Picazo, codirector: Josep Fontana i Lázaro, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Universitat Pompeu Fabra, 2004, pp. 73, 79.

⁵² PALAU i PALAU, Josep M^a.; *Golmés. Recull històric*, Golmés, Ajuntament de Golmés, 1983, p. 133.

suma de 93.132.695 rals de velló, els quals, segons Josep Maria Ramon, van ser el triple del pressupost estimat⁵³.

Amb l'arribada de les primeres aigües i fruit de la conversió de diversos factors, a les zones regades pel Canal d'Urgell, en les quals hi figurava la totalitat del Pla d'Urgell, es va produir un daltabaix demogràfic de grans dimensions. Com molt bé ens ho ha indicat el mateix autor, "*els inicis de la transformació de les terres de secà al regadiu van ser dramàtics*"⁵⁴. A continuació es procedirà a analitzar els diferents factors.

En primer lloc, s'ha de tenir present que els agricultors de la comarca, acostumats a conrear productes en terres de secà, no coneixien les tècniques bàsiques del regadiu, per la qual cosa, utilitzant paraules de Jaume Vila, "*[els pagesos] es van llançar no pas a regar les terres si no a inundar-les*"⁵⁵, sense tenir ni els camps preparats per aquesta ni els canals de desguàs ni sanejament adients. Això, inevitablement, va provocar que l'aigua quedés estancada tot creant grans basses d'aigua i terrenys pantanosos. Amb la calor de l'estiu i l'estancament d'aquestes aigües, ràpidament es va desencadenar l'epidèmia palúdica. A part d'aquests estancaments, també s'hauria de tenir en compte que, tal i com ho han indicat diversos autors, en la major part dels municipis del Pla d'Urgell existien petits embassaments per guardar l'aigua de la pluja donat al fet que era un recurs escàs. Aquestes basses, segons Josep Maria Ramon, també haurien esdevingut un important focus d'infecció, ja que s'hi trobaven multitud de residus orgànics en descomposició⁵⁶.

A més a més, per acabar-ho d'adobar, les sals que contenia el sòl de la comarca, amb l'arribada de l'aigua van pujar a la superfície per capil·laritat, provocant, juntament amb la inundació, la mort de la major part de cultius de tota la comarca⁵⁷.

Per tal de fer-nos una idea de les dimensions d'aquest brot epidèmic, trobo convenient mostrar una gràfica, inèdita fins al moment, en la qual hi consten, en números absoluts, l'evolució dels baptismes i d'òbits al llarg de tot el segle XIX de la comarca del Pla

⁵³ RAMON i MUÑOZ, Josep Maria; *L'Agricultura de regadiu a la Catalunya contemporània: els canals d'Urgell, 1860 - 1960*, Director: María Teresa Pérez Picazo, codirector: Josep Fontana i Lázaro, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Universitat Pompeu Fabra, 2004, p. 74.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 243.

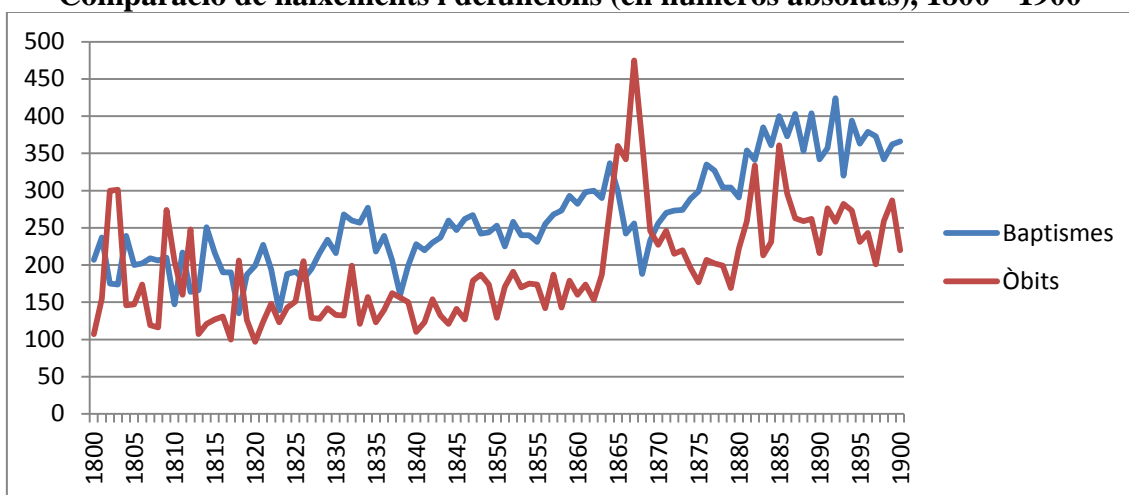
⁵⁵ VILA i RICART, Jaume; *Els Canals d'Urgell i la seva història*, Lleida, Diputació de Lleida, 1992, p. 244.

⁵⁶ RAMON i MUÑOZ, Josep Maria; *L'Agricultura de regadiu a la Catalunya contemporània: els canals d'Urgell, 1860 - 1960*, Director: María Teresa Pérez Picazo, codirector: Josep Fontana i Lázaro, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Universitat Pompeu Fabra, 2004, p. 244.

⁵⁷ ESTRADA i BONELL, Ferran; *Les cases pageses al Pla d'Urgell. Família, residència, terra i treball durant els segles XIX i XX*, Pròleg de Joan Bestard, Lleida, Pagès Editors, 1998, p. 155.

d'Urgell. Com podem observar, el daltabaix demogràfic d'aquest període va ser espectacular, arribant a puntes de mortalitat mitjanes pròximes a 500 òbits anuals en els pitjors anys. A més a més, també es ben palpable la dràstica disminució dels naixements, els quals arriben a cotes mitjanes registrades a principis de segle, és a dir, seixanta anys abans. Hem de tenir present però, que en aquest gràfic no hi són comptabilitzades les persones que van emigrar, les quals, segons les fonts consultades, va ser un nombre molt elevat. Ho tractarem al final d'aquest apartat.

Gràfic 7
Comparació de naixements i defuncions (en números absoluts), 1800 - 1900

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals de baptismes i d'òbits de les parròquies analitzades (Barbens, el Bullidor, Bell-lloc d'Urgell, Castellnou de Seana (sense l'agregat de Vila-sana), Golmés, Ivars d'Urgell (sense l'agregat de Vallverd), Linyola, el Palau d'Anglesola, El Poal (juntament amb els Arcs, Remolins i les Tarroges) i Torregrossa.

De totes maneres, per poder acotar més acuradament les etapes de major virulència d'aquesta epidèmia palúdica, incorporaré una taula en la qual hi consta l'evolució del creixement vegetatiu durant els anys que aquesta va durar. Aquest és el resultat:

Taula 17
Creixement vegetatiu, 1860 - 1875

	Baptismes	Òbits	C. Veg.
1860	282	160	122
1861	298	174	124
1862	300	153	147
1863	290	187	103
1864	337	275	62
1865	299	360	-61
1866	242	342	-100
1867	256	475	-219
1868	188	365	-177
1869	233	246	-13
1870	256	227	29
1871	270	246	24
1872	273	215	58
1873	274	220	54
1874	289	196	93
1875	299	177	122

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals de baptismes i d'òbits de les parròquies analitzades (Barbens, el Bullidor, Bell-lloc d'Urgell, Castellnou de Seana (sense l'agregat de Vila-sana), Golmés, Ivars d'Urgell (sense l'agregat de Vallverd), Linyola, el Palau d'Anglesola, El Poal (juntament amb els Arcs, Remolins i les Tarroges) i Torregrossa.

La primera conclusió que es pot extreure és que l'epidèmia palúdica va estar present a la comarca durant, ni més ni menys, vuit anys aproximadament, essent els pitjors anys registrats els compresos entre 1865 i 1869, acumulant un balanç vegetatiu negatiu de 570 persones. Un altre indicador que ens mostra clarament la virulència d'aquesta epidèmia el trobem en la taxa de mortalitat infantil. Si fem memòria, a la Taula 10, en la qual s'ha mostrat l'evolució per dècades de la taxa de mortalitat infantil, s'ha pogut observar que, justament, durant la dècada dels anys seixanta d'aquesta centúria, es van registrar les taxes més elevades, exactament del 524% de mitjana.

Per acabar, voldria fer un petit incís sobre un altre dels efectes que va comportar aquesta epidèmia de paludisme. Diversos autors afirmen que, aquest brot, no només va provocar la mort de moltes persones sinó que també va comportar uns alts índex de morbiditat a la comarca, fruit de la gran quantitat de població emmalaltada. Per fer-nos una idea d'aquella situació, essent extret de la tesis doctoral de Josep Maria Ramon, trobo convenient mostrar un paràgraf d'un estudi contemporani a l'epidèmia realitzat per la Societat del Canal d'Urgell en el qual s'hi feia esment a aquest problema de la morbiditat:

"[...] la morbilidad fue muy intensa y abarcó a toda la zona de Urgel, pero en dónde más se hizo sentir fue en los lugares siguientes: Ivars, Utxafaba, Vallvert, Linyola, Mollerussa, Fondarella, Palau, el Poal, Bellvís, els Arcs, Bell-lloc y Alamús. Fue en estos lugares tan intensa la infección que varias veces quedaron los campos abandonados, por falta de brazos para cultivarlos. Calcúlese que el promedio de ataques en Urgel fue del 70 al 80 por 100, pero en Liñola, por ejemplo, quizás el mas intenso de los focos, la morbilidad llegó al 90%⁵⁸".

Fins ara he dedicat especial atenció a l'epidèmia palúdica que va comportar l'arribada de les aigües del canal, però, malauradament, aquesta no va ser l'única adversitat en què es van trobar els habitants del Pla d'Urgell al llarg d'aquests anys. Per exemple, al municipi de Linyola, tot just quan encara no s'havien recuperat del trasbals de l'epidèmia, una forta nevada va provocar la mort de la major part d'oliveres del terme⁵⁹. Nombrosa bibliografia ens remarca la irregularitat de la climatologia al llarg de la dècada dels anys setanta, ja que, a part de l'exemple que s'ha mostrat, es té constància de més gelades a l'any 1875 i d'una forta pedregada a Golmés dos anys més tard⁶⁰. Amb les crisis de subsistència que aquestes comportaven degut a la mort dels productes agrícoles. Això sí, de totes les inclemències climatològiques d'aquesta dècada i, del segle en conjunt, la que tristament s'emporta el premi de guanyadora és la coneguda com la "Rubinada de Santa Tecla" que va tenir lloc entre la nit dels dies 22 i 23 de setembre de l'any 1874. Les dimensions d'aquest aiguat van ser desproporcionades, provocant inundacions i riuades a bona part del ponent català i, també, a la major part de comarques tarragonines. Segons els autors que han tractat el tema, aquestes inundacions van comportar, en el seu conjunt, la mort de 570 persones, més de 500 ferits i prop de 700 cases enderrocades⁶¹. Pel que fa al Pla d'Urgell, tot i que no es té constància de cap víctima mortal, sí que hi va haver nombrosos danys materials. Per exemple, fruit de la seva proximitat amb el riu Corb, el municipi de Barbens, que aproximadament tenia, juntament amb el Bullidor, entre 550 i 600 habitants en aquells anys, va quedar gairebé esborrat del mapa⁶². Finalment, aquestes inundacions van provocar que moltes de les

⁵⁸ RAMON i MUÑOZ, Josep Maria; *L'Agricultura de regadiu a la Catalunya contemporània: els canals d'Urgell, 1860 - 1960*, Director: Maria Teresa Pérez Picazo, codirector: Josep Fontana i Lázaro, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Universitat Pompeu Fabra, 2004, p. 247.

⁵⁹ MESTRE i ROIGÉ, Esteve (coord.); *Història d Linyola: pel grup d'estudiosos de la vila*, Pròleg de Prim Bertran, Lleida, Virgili & Pagès, 1987, p. 193.

⁶⁰ PALAU i PALAU, Josep M^a.; *Golmés. Recull històric*, Golmés, Ajuntament de Golmés, 1983, p. 82.

⁶¹ PLANES NONELL, Joan; *Barbens*, Valls, Cossetània, 2004, p. 46.

⁶² VILA i RICART, Jaume; *Els Canals d'Urgell i la seva història*, Lleida, Diputació de Lleida, 1992, p. 247

infraestructures del Canal d'Urgell quedessin malmeses, comportant que durant un temps aquest no pogués funcionar amb total normalitat.

4.4.4. 1876 - 1900

Entrem ja a l'últim període que analitzarem en aquest punt. Tot i que, tal com ho podrem constatar, hi va haver algun cas de còlera i de verola, van ser uns anys bastant positius per als habitats de la comarca del Pla d'Urgell, ja que, si fem memòria, recordarem el gran creixement experimentat en el creixement vegetatiu de les parròquies estudiades, esdevenint els anys que més va créixer al llarg de tot el segle XIX. En aquest apartat també s'intentarà esbrinar si la crisi finisecular que va esclatar a finals de la centúria va tenir fortes repercussions en el territori o si més aviat va tenir un impacte modest.

En primer lloc, analitzarem les adversitats de tipus conjuntural, les més habituals d'aquest segle. La primera adversitat climatològica la trobem a l'any 1880 en forma d'una gran pedregada, la qual va afectar a varis municipis de la comarca tot fent malbé bona part de la collita de cereals, vinya i olivera⁶³. El seu impacte devia ser notable, ja que en aquest any es registra una de les puntes de mortalitat més altes d'aquest període.

De totes maneres, l'epidèmia més remarcable d'aquest període la trobem entre els anys 1884 i 1886, el Còlera Morbo Asiàtic. Tot i que no va afectar amb la mateixa intensitat als diferents municipis de la comarca, tal i com ens ho indica l'evolució global d'òbits d'aquests, es té constància que en alguns municipis, com es veurà, sí que va prendre especial virulència. Si observem el creixement vegetatiu dels diferents municipis dels quals disposem dades, les úniques poblacions que van presentar un creixement negatiu van ser, per ordre d'importància, el Palau d'Anglesola (-24), Castellnou de Seana (sense l'agregat de Vila-sana) (-24) i Linyola (-5). Pel que fa al Palau d'Anglesola va ser reconegut com un dels pobles on el Còlera va provocar més morts de la província, amb un total de 64 víctimes⁶⁴. Pel que fa a Castellnou de Seana, un dels municipis més afectats de la comarca, la virulència d'aquesta epidèmia es va deure, segons Miquel Galitó, a unes inundacions que s'havien produït un temps abans a l'Estany d'Ivars i Vila-

⁶³ SOLÉ BONET, Ton; MESTRE ROIGÉ, Esteve; *Escrips del Pla d'Urgell: Dietaris, correspondència i documents (1650 - 1950)*, Mollerussa, Institut d'Estudis Comarcals del Pla d'Urgell, Lleida, Arxiu Comarcal del Pla d'Urgell i Pagès Editors, 2010, p. 82.

⁶⁴ GARRALON, Sebastià; El còlera morbo asiàtic al Palau d'Anglesola, *Mascaçà*, Centre de Recerques del Pla d'Urgell, Anuari 2, 2011, p. 103.

sana, "[...] que provocaren, a més de les reclamacions dels propietaris, l'entollament d'aigua⁶⁵", en la qual, afirma l'autor, es devia originar el focus virulent.

A partir d'aquesta, fins a finals de segle, tot i que s'ha detectat algun episodi intermitent d'adversitat climatològica (pedregades bàsicament) i d'algun cas aïllat de Verola a Linyola l'any 1897, no es va produir cap daltabaix demogràfic important que es traduís en una forta punta de mortalitat.

Finalment, analitzarem l'impacte de l'última crisi agrària en què es va veure immersa el Pla d'Urgell al llarg del segle estudiat. Cal dir, però, que en el següent punt serà analitzada més acuradament. De totes maneres convé dedicar-hi unes línies. Aquesta crisi agrària, també coneguda com a crisi finisecular, es va iniciar a principis de la dècada dels anys vuitanta i es va caracteritzar per ser una crisi, bàsicament, de sobreproducció. El conreu més afectat va ser els cereals, el preu dels quals va patir una forta davallada fruit de l'excés d'oferta. De totes maneres, com veurem, no va suposar cap daltabaix demogràfic per a la comarca.

⁶⁵ GALITÓ i PUBILL, Miquel; *Castellnou de Seana abans i després del Canal d'Urgell: 1840 - 1880*, Lleida, Virgili i Pagès, 1988, p. 52.

5. Evolució de l'agricultura al Pla d'Urgell en el segle XIX

Tot i que al llarg del treball ha quedat clarament constatada la relació directa entre l'evolució demogràfica amb la conjuntura agrària, considero imprescindible dedicar-hi un apartat per analitzar-ho de forma més detallada. Partint de la base de que per a la població del Pla d'Urgell al llarg del segle XIX l'agricultura va ser el principal i, a vegades únic, mitjà de subsistència, podem afirmar clarament que els habitants de la comarca depenien en gran part de la conjuntura agrària. Si aquesta era favorable, els índex de natalitat i de nupcialitat augmentaven i la mortalitat disminuïa, tot comportant una època de prosperitat caracteritzada per un augment poblacional i l'arribada, en moltes ocasions, de població d'altres contrades. En canvi, en èpoques en què la conjuntura agrària era dolenta i de males collites, ja sigui per l'existència de conflictes bèl·lics, epidèmies o inclemències climatològiques, ràpidament es desencadenaven crisis de subsistència que es traduïen ràpidament en episodis d'alta mortalitat i de fortes emigracions⁶⁶.

Si utilitzem com a punt de partida la hipòtesi plantejada per Ferran Estrada, al Pla d'Urgell al llarg del segle XIX va imperar l'agricultura de caràcter extensiu⁶⁷, especialitzada en el cultiu de cereals, vinya i oliveres. Aquest tipus d'agricultura es va caracteritzar per experimentar, al llarg d'aquesta centúria, un augment notable de la seva producció, aquest augment però, no sempre es va veure esperonat pels mateixos factors. La clau de volta de tot plegat l'hem de buscar en l'arribada de les aigües fruit de la construcció del Canal d'Urgell. Anem però, per parts.

Durant bona part del segle XIX, l'agricultura de la comarca era, en la seva major part, de secà, presentant els típics paràmetres d'una agricultura tradicional. En altres paraules, es caracteritza per presentar fortes oscil·lacions en la seva producció i per mantenir uns nivells baixos en la seva productivitat⁶⁸, provocats, segurament, per la poca o nul·la utilització d'adobs o fertilitzants i per dependre pràcticament de la climatologia de la zona, la qual, com hem observat, era bastant irregular. Per tant, és fàcil pensar que, tal com s'ha anat reiterant, davant d'un conflicte bèl·lic o inclemència climatològica es perdessin, si no en la seva totalitat, bona part de les collites, desencadenant ràpidament

⁶⁶ ESTRADA i BONELL, Ferran; *Les cases pageses al Pla d'Urgell. Família, residència, terra i treball durant els segles XIX i XX*, Pròleg de Joan Bestard, Lleida, Pagès Editors, 1998, p. 54.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 149.

⁶⁸ RAMON i MUÑOZ, Josep Maria; *L'Agricultura de regadiu a la Catalunya contemporània: els canals d'Urgell, 1860 - 1960*, Director: María Teresa Pérez Picazo, codirector: Josep Fontana i Lázaro, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Universitat Pompeu Fabra, 2004, p. 64.

en una crisi de subsistència. Tot i aquestes limitacions exposades, al llarg d'aquest període l'agricultura de la comarca va experimentar un notable augment en la seva producció. Segons els diversos autors que han tractat aquest tema, aquest augment és, bàsicament, de caràcter extensiu, és a dir, gràcies a la rompuda i colonització de terres ermes o boscos que fins aquell moment eren improductives⁶⁹. Seguint en la línia el mateix autor, a part d'aquest augment palpable de la producció, durant la primera meitat del segle XIX també es va donar un fort procés d'especialització en el conreu de cereals, vinya i oliveres, els quals representaven quasi bé la totalitat de la producció de la comarca⁷⁰.

Abans de centrar-nos en la segona meitat del segle XIX, cal recordar que durant aquest període, més concretament a inicis de la centúria, el Principat i la comarca es van veure immersos en una crisi agrària provocada per un descens considerable dels preus agrícoles a causa del col·lapse de l'agricultura espanyola de tipus feudal i els inicis de la seva transició cap a una agricultura capitalista.

A partir de la segona meitat del segle XIX, més concretament, amb la construcció del Canal d'Urgell i la seva entrada en funcionament a l'any 1863, van provocar una transformació en el sector agrari que va comportar, a la llarga, molts canvis. Estem parlant de l'arribada de l'agricultura de regadiu al Pla d'Urgell. S'ha de tenir present que, tot i que l'aigua va començar a córrer pels canals a l'any 1863, les terres no van començar a ser productives fins gairebé a la dècada dels anys vuitanta⁷¹. El perquè de tot plegat l'hem de trobar, per una banda, en el trasbals econòmic i demogràfic que van comportar els primers regs a la comarca fruit del desconeixement dels propis pagesos com per les deficiències que presentava el propi canal, provocant inundacions arreu del terme que van desembocar, com ja s'ha explicat, a la pitjor epidèmia de la comarca de tota la centúria. A més a més, Ferran Estrada explica que, a part dels brots epidèmics i de les nombroses inclemències climatològiques registrades en aquest període, la inestabilitat social i política generada durant el Sexenni Revolucionari i durant la Tercera Guerra Carlina també hi va jugar un paper important⁷².

⁶⁹ *Ibidem*, p. 57.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 59.

⁷¹ ESTRADA i BONELL, Ferran; *La casa al Pla d'Urgell. Transformacions socio-econòmiques i canvis en els models familiars*. A: PONCE, Santi; FERRER, Llorenç (coord.); *Família i canvi social a la Catalunya contemporània*, Barcelona, EUMO, 1994, p. 96.

⁷² *Ibidem*, p. 97.

Un cop superat aquest període d'inestabilitat i, amb l'arribada del regadiu a la comarca, es va produir un notable augment de la producció. Aquest augment però, no va ser causat per la rompuda de noves terres com va passar durant la primera meitat del segle XIX sinó que es va produir gràcies a l'augment dels rendiments dels cereals, esdevenint el que Ignasi Aldomà defineix com una "*agricultura de secà de rendiments millorats basada en el conreu dels cereals d'hivern*"⁷³. A més a més, s'ha de tenir present que, amb l'arribada de les aigües provinents del Canal d'Urgell, les collites van ser bastant més regulars ja que no depenien tant fortament de la climatologia.

A part d'aquest augment de la productivitat, la conversió de les terres de secà al regadiu van comportar més canvis en l'agricultura de la comarca. Seguint amb el mateix autor, el Canal d'Urgell també va ajudar en la culminació del procés de rompuda de noves terres endegat a la primera meitat de segle, reduint a superfícies insignificants les terres ermes de la comarca⁷⁴. A tot això s'hi ha d'afegir la consolidació definitiva del conreu de la "trilogia mediterrània" al Pla d'Urgell. Segons Josep Maria Muñoz, des de l'arribada del regadiu a la comarca, la superfície agrària dedicada al conreu d'aquests productes tradicionals ha estat gairebé sempre superior al 70%⁷⁵, de totes maneres s'ha de tenir en compte que gràcies al regadiu també es van implantar nous conreus, com serien, per exemple, la remolatxa sucrera, el panís i l'alfals⁷⁶.

Finalment, trobo convenient esmentar dues crisis agràries que es van donar al Principat a finals del segle XIX i que, per tant, en major o menor mesura, també van afectar a la comarca del Pla d'Urgell. Ens estem referint a la crisi finisecular i a l'arribada de la fil·loxera. En primer lloc, centrant-nos en la crisi finisecular, es va iniciar a principis de la dècada dels anys vuitanta i es va caracteritzar per ser una crisi de sobreproducció provocada per les millores en el transport a nivell mundial, l'entrada de nous països exportadors en el mercat mundial i, també, per l'augment global de la producció agrària⁷⁷. El sector agrari que més es va veure afectat va ser el cerealístic, el preu del

⁷³ ALDOMÀ i BUIXADÉ, Ignasi; PUJADAS i RÚBIES, Romà (dir.); *El Pla d'Urgell: Dinamisme agroalimentari i diversificació industrial i terciària*, Pròleg de Josep Vallverdú, Barcelona, Caixa de Catalunya, 1993, p. 11.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 11.

⁷⁵ RAMON i MUÑOZ, Josep Maria; *L'Agricultura de regadiu a la Catalunya contemporània: els canals d'Urgell, 1860 - 1960*, Director: María Teresa Pérez Picazo, codirector: Josep Fontana i Lázaro, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Universitat Pompeu Fabra, 2004, p. 107.

⁷⁶ ESTRADA i BONELL, Ferran; *La casa al Pla d'Urgell. Transformacions socio-econòmiques i canvis en els models familiars*. A: PONCE, Santi; FERRER, Llorenç (coord.); *Família i canvi social a la Catalunya contemporània*, Barcelona, EUMO, 1994, p. 97.

⁷⁷ RAMON i MUÑOZ, Josep Maria; *L'Agricultura de regadiu a la Catalunya contemporània: els canals d'Urgell, 1860 - 1960*, Director: María Teresa Pérez Picazo, codirector: Josep Fontana i Lázaro, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Universitat Pompeu Fabra, 2004, p. 121.

qual va patir una forta davallada fruit de l'excés d'oferta. Tot i que és innegable que la crisi va afectar, en major o menor mesura a la comarca, els diversos autors que han tractat aquest tema afirmen que ho va fer però de forma lleu. En primer lloc, segons Josep Maria Ramon, al llarg de la dècada dels anys vuitanta, punt àlgid de la crisi finisecular, el percentatge dels conreus tradicionals de les zones regades pel Canal d'Urgell només es va veure reduït en un 1%⁷⁸, ja que, segons ell, "*l'expansió de la vinya i l'olivera va evitar que el retrocés del conjunt dels conreus tradicionals fos més intens i, al mateix temps, l'expansió d'aquests conreus arbustius va permetre, almenys en un primer moment suavitzar els negatius efectes de la crisi agrària finisecular*"⁷⁹. A aquest fet hi hem de sumar, tal com ens ho indica Ferran Estrada, el fet que gràcies a l'augment de la producció general ocasionada per la conversió al regadiu i, també, per la implantació dels nous cultius que s'han esmentat anteriorment (panís, alfals, ...), va servir per a compensar la caiguda generalitzada dels preus⁸⁰.

Finalment, centrant-nos en l'impacte que va causar l'arribada de la fil·loxera a la comarca del Pla d'Urgell durant l'última dècada del segle XIX, es pot afirmar que, almenys, des del punt de vista demogràfic, la fil·loxera no va causar cap daltabaix. Sí que ho va fer, però, en l'àmbit econòmic. Tornant a basar-nos en la tesis doctoral de Josep Maria Ramon, es pot constatar com, entre els anys 1890 i 1900, la superfície plantada únicament amb vinya a les terres regades pel Canal d'Urgell es va veure reduïda en un 70%⁸¹!. De totes maneres, segurament fruit de la diversificació de la producció, els pagesos de la comarca ràpidament van trobar sortida davant d'aquesta situació.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 122.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 122.

⁸⁰ ESTRADA i BONELL, Ferran; *Les cases pageses al Pla d'Urgell. Família, residència, terra i treball durant els segles XIX i XX*, Pròleg de Joan Bestard, Lleida, Pagès Editors, 1998, p. 157.

⁸¹ RAMON i MUÑOZ, Josep Maria; *L'Agricultura de regadiu a la Catalunya contemporània: els canals d'Urgell, 1860 - 1960*, Director: María Teresa Pérez Picazo, codirector: Josep Fontana i Lázaro, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Universitat Pompeu Fabra, 2004, p. 140.

6. Anàlisi comparativa amb Catalunya i la província de Lleida

En el transcurs dels punts que s'han tractat en aquest treball bàsicament s'ha fet referència a l'evolució i a les característiques de la població del Pla d'Urgell al llarg de tot el segle XIX, fent escasses referències a les comarques que l'envolten i, també, sobre Catalunya en el seu conjunt. Aquest exercici, doncs, serà l'objectiu d'aquest punt, en el qual es realitzarà una anàlisi comparativa entre les dades que s'han obtingut del Pla d'Urgell amb les de la província de Lleida i, també, amb Catalunya. Tot i que gràcies a la diferent bibliografia consultada es podrà realitzar una mínima comparació al llarg de la primera meitat del segle XIX, no serà, fins al cens de 1860 quan es podrà realitzar aquest exercici correctament. A grans trets, els objectius d'aquest punt seran els de comparar no només l'evolució global de la població sinó que també es contrastaran l'evolució de les taxes de natalitat i de mortalitat, de la densitat de població, dels ritmes d'evolució poblacionals i, finalment, el pes que ha tingut el Pla d'Urgell al llarg d'aquests anys en la província de Lleida i Catalunya.

En primer lloc, es procedirà a realitzar una comparació de l'evolució global de la població entre el Pla d'Urgell i Catalunya al llarg del segle XIX. Si fem memòria, al llarg de les primeres dècades d'aquesta centúria, s'ha pogut observar que per a la comarca, demogràficament parlant, no van ser gaire positives degut a la conjunció de diversos factors que van afectar negativament al creixement vegetatiu. Doncs bé, en el cas del Principat en el seu conjunt tampoc. Com molt bé ens ho indica Jordi Maluquer de Motes, referint-se a Catalunya, fruit de la conjunció de conflictes bèl·lics internacionals (Guerra del Francès, 1808 - 1814), amb un seguit de collites deficitàries i la presència de nombrosos brots epidèmics, va provocar que el creixement vegetatiu fos molt feble i, en alguns anys, fins i tot, negatiu, a causa de la sobremortalitat provocada pels factors esmentats⁸².

Seguint en la mateixa línia que la comarca, Catalunya, un cop superat aquests primers anys de segle convulsos, va experimentar una forta expansió demogràfica que va durar, aproximadament fins a l'any 1860. Aquest fort creixement registrat l'hem d'atribuir, principalment, a un notable augment de la natalitat gràcies a una nupcialitat molt

⁸² MALUQUER de MOTES i BERNET, Jordi; *Història econòmica de Catalunya: segles XIX i XX*, Barcelona, Proa, 1998, p. 33.

elevada davant d'una mortalitat estable i amb algun signe de disminució⁸³. La combinació d'aquests dos factors va comportar que la primera meitat del segle XIX Catalunya presentés un creixement natural vigorós. A partir d'aquí però, comencen les divergències. A Catalunya, a partir de la segona meitat del segle XIX, a causa segurament dels primers efectes de la transició demogràfica que s'havia iniciat durant la primera meitat de la centúria⁸⁴, va veure com el seu creixement natural començava a decreïxer a causa d'una disminució constant de la fecunditat i natalitat davant d'una mortalitat encara relativament elevada⁸⁵. En canvi, al Pla d'Urgell, a excepció dels tràgics anys assolats per l'epidèmia palúdica, es va caracteritzar, en aquesta segona meitat de segle, per registrar els valors de creixement vegetatiu més elevats a causa d'una vigorosa natalitat. Per fer-nos una idea més clara, en la següent taula es mostrarà l'evolució de la taxa bruta de natalitat i de mortalitat de Catalunya i del Pla d'Urgell, així es podran contrastar.

Taula 18
Comparació de les taxes brutes de natalitat i de mortalitat entre Catalunya i el Pla d'Urgell, en %

	T.B.N		T.B.M	
	Catalunya	Pla d'Urgell	Catalunya	Pla d'Urgell
1860	34,92	39,78	26,73	24,97
1877	-	43,62	-	29,34
1887	32,16	45,91	31,54	31,94
1900	27,15	37,53	26,22	24,97

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes de les sèries històriques demogràfiques (per municipis i per comarques) de l'IDESCAT i de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals de baptismes i d'òbits de les parròquies analitzades (Barbens, el Bullidor, Bell-lloc d'Urgell, Castellnou de Seana (sense l'agregat de Vila-sana), Golmés, Ivars d'Urgell (sense l'agregat de Vallverd), Linyola, el Palau d'Anglesola, El Poal (juntament amb els Arcs, Remolins i les Tarroges) i Torregrossa.

Com es pot observar en aquesta taula tant interessant, si bé a Catalunya la taxa bruta de natalitat i de mortalitat van disminuint de forma progressiva al llarg d'aquest període, arribant a ser, en alguns anys (1887 per exemple) molt similars, al Pla d'Urgell, en

⁸³ BENAVENTE, Jaime; GIRALT i RAVENTÓS, Emili; NICOLAU i NOS, Roser; *2. Població i agricultura*, Vol. II a: NADAL i OLLER, Jordi; MALUQUER DE MOTES, Jordi, SUDRIÀ i TRIAY, Carles; CABANA i VANCELLS, Francesc; *Història Econòmica de la Catalunya Contemporània*, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1990, p. 21.

⁸⁴ NADAL, Jordi; BENAUL, Josep M.; SUDRIÀ, Carles; *II. La formació d'una societat industrial, 1833 - 1935*, a: NADAL, Jordi; BENAUL, Josep M.; SUDRIÀ, Carles (dir.); *Atles de la industrialització de Catalunya, 1750 - 2010*, Barcelona, Edicions Vicens Vives, 2012, p. 64

⁸⁵ ARANGO, Joaquín; *Les primeres migracions del segle XX a Catalunya*, a: CENTRE d'ESTUDIS DEMOGRÀFICS (coord.); *Immigració. Les onades immigratòries en la Catalunya contemporània*, Barcelona, Fundació Lluís Carulla, 2007, p. 22.

canvi, es pot observar com la taxa bruta de natalitat, a part d'augmentar durant els dos primers períodes intercensals, és molt superior, arribant a ser, com a l'any 1887, un 14% més elevada respecte al conjunt del Principat. Per altra banda, la taxa de mortalitat, aproximadament, mantenia uns nivells similars als de Catalunya.

Gràcies a això, podem afirmar que durant la segona meitat del segle XIX, el Pla d'Urgell va presentar un creixement vegetatiu més elevat en comparació a la mitjana de Catalunya i, per tant, també ho va fer el seu pes sobre el percentatge total de població, tal com queda reflectit a l'**Annex 4**. De totes maneres, només mostrant l'evolució de la taxa bruta de natalitat i de mortalitat no ens permet veure les dimensions d'aquesta diferència, per tant, en la següent taula observarem els ritmes de creixement d'ambdós en base a la població proporcionada pel cens de 1860 reduïda a números índex. Aquest és el resultat:

Taula 19
Comparació dels ritmes de creixement poblacionals del Pla d'Urgell i Catalunya
reduïts a números índex, 1860 = 100

	c. 1860	c. 1877	c. 1887	c. 1900
Pla d'Urgell	100	99,66	119,52	142,63
Catalunya	100	104,67	110,14	117,48

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes de les sèries històriques demogràfiques (per municipis i per comarques) de l'IDESCAT.

Els resultats són més que clars, tot i el petit descens entre els censos de 1860 i 1877, la població del Pla d'Urgell va créixer, entre 1860 i 1900, un 25% més respecte al conjunt de Catalunya, fruit, com hem vist, d'una taxa bruta de natalitat molt elevada. Tal com ja s'ha anat observant al llarg del treball, les possibles causes d'aquest creixement les podríem trobar en l'arribada del regadiu a la comarca, amb les conseqüències que va comportar (augment de la producció i de la productivitat, balanç migratori positiu, etc). A part, gràcies a aquesta taula, es pot observar com l'epidèmia palúdica no va ser un fenomen global del Principat, sinó que es va localitzar, principalment, a les zones regades per les aigües del Canal d'Urgell.

Davant d'aquesta realitat, la pregunta que s'ha de plantejar seria el perquè d'aquest creixement. S'ha de tenir present de que el Pla d'Urgell és una comarca situada a l'interior del Principat, amb un caràcter eminentment rural. Si es parteix de la base que degut a les migracions interiors, des de principis del segle XIX, es va iniciar un èxode

rural massiu cap al litoral i cap als nuclis industrials de Catalunya, comportant un despoblament progressiu d'aquestes comarques, com és que el Pla d'Urgell va registrar, a part d'un vigorós creixement vegetatiu, un saldo migratori positiu?

La resposta a aquest seguit de preguntes la trobem, en part, a la tesi doctoral de Josep Maria Ramon, en la qual ens mostra l'impacte que va tenir el regadiu allà on va arribar mitjançant la comparació del desenvolupament demogràfic de les comarques de Ponent⁸⁶, diferenciant les zones regades pel Canal d'Urgell amb les de secà. La conclusió a què arriba és que el regadiu va incidir notablement en el desenvolupament demogràfic a les zones de la seva influència⁸⁷. Segons el seu estudi, del conjunt de totes les comarques de Ponent, només n'hi van haver tres que entre els anys 1857 i 2001 hagin augmentat el seu nombre d'habitants (El Segrià, el Pla d'Urgell i l'Urgell), les quals, curiosament, sumaven el 74,55% de la superfície regada a la plana de Lleida al 1999⁸⁸. Segons ell, això es deu absolutament a les transformacions agrícoles que van sofrir amb l'arribada del regadiu, ja que, per una banda, amb l'augment de la producció i dels rendiments dels conreus i, per l'altra, la major regularitat de les collites, ha contribuït enormement en el creixement demogràfic dels municipis. A part, afegeix, "*ha possibilitat un notable endarreriment de l'èxode rural*"⁸⁹, assegurant que els municipis rurals beneficiats pel regadiu van continuar guanyant població almenys fins l'any 1920. Finalment, també podem deduir de que van exercir un pol d'atracció notable per als habitants de les comarques veïnes de secà.

Entrant ja a l'últim apartat d'aquest punt, trobo de vital importància comparar, encara que sigui a grans trets, l'evolució de la població de la comarca del Pla d'Urgell entre els anys 1860 i 1900 amb les comarques que limita (les Garrigues, la Noguera, la Segarra, el Segrià i l'Urgell) i, també, amb el conjunt de la província de Lleida (Vegeu l'**Annex 5**). D'aquesta manera es podrà observar si el comportament de l'evolució de la comarca va ser un cas peculiar o si concorda amb les seves comarques veïnes. A partir d'aquí, per tal de poder comparar d'una millor manera els resultats obtinguts, es plasmaran, mitjançant una taula, l'evolució de la població de cada comarca reduïda a números índex i, també, l'evolució de la seva densitat de població. Anem, però, per parts.

⁸⁶ Ens referim com a comarques de Ponent a: Les Garrigues, la Noguera, el Pla d'Urgell, la Segarra, el Segrià i l'Urgell.

⁸⁷ RAMON i MUÑOZ, Josep Maria; *L'Agricultura de regadiu a la Catalunya contemporània: els canals d'Urgell, 1860 - 1960*, Director: María Teresa Pérez Picazo, codirector: Josep Fontana i Lázaro, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Universitat Pompeu Fabra, 2004, p. 231.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 231.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 265.

Taula 20

Comparació dels ritmes de creixement poblacionals del Pla d'Urgell amb les seves comarques veïnes i amb la província de Lleida, 1860 - 1900 (1860 = 100)

	1860	1877	1887	1900	Creix. en %
Garrigues	100	106,21	104,33	109,83	9,83
Noguera	100	89,76	89,15	87,68	-12,32
Pla d'Urgell	100	99,66	119,52	142,63	42,63
Segarra	100	90,05	95,12	85,27	-14,73
Segrià	100	101,96	103,03	105,50	5,50
Urgell	100	91,18	95,75	97,37	-2,63
Prov. Lleida	100	90,72	90,74	87,30	-12,70

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes de les sèries històriques demogràfiques (per municipis i per comarques) de l'IDESCAT.

Els resultats parlen per sí sols, tal com es pot observar a la darrera columna de la taula, el Pla d'Urgell va ser la comarca que més percentatge de població va guanyar, i amb molta diferència al llarg d'aquest període (30% de diferència respecte a la que la precedeix, les Garrigues). De fet, de les sis comarques analitzades, només tres presenten un creixement positiu. Una possible hipòtesi que ens pot ajudar a respondre aquesta realitat és, una altra vegada, l'impacte del regadiu. Si parem atenció, les tres comarques que presenten un creixement positiu (el Pla d'Urgell, les Garrigues i el Segrià) són les comarques que més es van beneficiar de les aigües del Canal d'Urgell. També es pot observar, malauradament, l'impacte que va tenir l'epidèmia palúdica al conjunt de les comarques del ponent català. Si es compara la població, en percentatge, del cens 1877 amb la del cens de 1887, podem observar com, a excepció de les Garrigues, les altres comarques (fins i tot la província en general) van experimentar un creixement poblacional en comparació al període intercensal anterior (1860 - 1877), període de més virulència de l'epidèmia. De totes maneres, és una hipòtesi difícil de contrastar i de verificar degut a la falta de dades de que dispo.

En segon lloc, és obvi pensar que, a l'hora d'analitzar l'evolució de la seva densitat de població, els resultats no seran gaire divergents als obtinguts en la taula anterior. I, de fet, tal com es veurà a continuació, així és.

Taula 21
Comparació de la densitat de població del Pla d'Urgell amb les seves comarques veïnes i amb la província de Lleida (1860 - 1900), en h/km²

	1860	1877	1887	1900	Creix.
Garrigues	31,97	33,96	33,36	35,12	3,14
Noguera	26,93	24,17	24,01	23,61	-3,32
Pla d'Urgell	38,56	38,43	46,09	55,00	16,44
Segarra	35,13	31,63	33,41	29,95	-5,17
Segrià	40,34	41,13	41,57	42,56	2,22
Urgell	52,13	47,53	49,92	50,76	-1,37
Prov. Lleida	26,15	23,72	23,73	22,83	-3,32

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes de les sèries històriques demogràfiques (per municipis i per comarques) de l'IDESCAT.

Tal com es pot observar, el Pla d'Urgell va augmentar notablement la seva densitat de població entre els anys 1860 i 1900, passant de 39 a 55 habitants per quilòmetre quadrat al llarg d'aquests 40 anys. Un creixement molt superior en comparació amb la resta de comarques veïnes (algunes de les quals van presentar un creixement negatiu) i amb el conjunt de la província. De fet, si a l'any 1860, el Pla d'Urgell era la tercera comarca de les estudiades amb major densitat de població (darrera de l'Urgell i del Segrià), a l'any 1900 es va col·locar al capdavant de totes, a cinc punts per damunt de l'Urgell.

Un cop realitzat aquest estudi s'ha pogut extreure una de les conclusions més importants del present treball. Sense cap mena de dubte el creixement poblacional de la comarca del Pla d'Urgell va ser un cas únic i peculiar en comparació amb la resta de comarques de la província de Lleida. Si durant aquests anys la província de Lleida va perdre aproximadament un 13% de la seva població, la comarca del Pla d'Urgell, en canvi, va veure com aquesta augmentava en un 42%. Això va provocar que el seu pes sobre el conjunt de la província entre el cens de 1860 i el de 1900, passés de representar el 3,74% l'any 1860 a representar un 6,11% l'any 1900. A més a més, a part d'aquesta diferència abismal de comportaments amb la província de Lleida, també s'ha pogut constatar les diferències, més que notables, en comparació a les seves comarques veïnes en relació als ritmes de creixement poblacionals.

7. Conclusions

Arribant ja a les conclusions, és el moment de sintetitzar les diferents idees que s'han pogut extreure al llarg del present treball. Si fem memòria, la hipòtesi inicial que s'havia plantejat als primers apartats del treball era que la població de la comarca del Pla d'Urgell al llarg del segle XIX, seguint l'embranchida iniciada ja al segle XVIII, va experimentar un notable creixement. A partir d'aquest plantejament, l'objectiu principal que s'havia proposat aquest treball era el de identificar no només el volum d'aquest sinó que, també, documentar i detallar les possibles causes que l'havien esperonat. Doncs bé, en aquest últim punt del treball es sintetitzaran les diverses conclusions finals a les que s'ha pogut arribar.

En primer lloc, tal com s'havia pensat, es pot afirmar rotundament que la població de la comarca del Pla d'Urgell, al llarg del segle XIX, va augmentar notablement. Mitjançant una aproximació de la població de cada municipi feta sobre l'any 1805 a partir dels naixements registrats en aquest any i l'estimació d'una taxa de natalitat pròxima al 45‰, hem pogut observar l'evolució de la població de deu municipis de la comarca al llarg del segle XIX. Els resultats han estat clars, tots els municipis de que disposem dades a partir de 1805 han augmentat considerablement la seva població fins al cens de 1900. La mitjana d'aquest creixement és del 130%, és a dir, s'ha més que duplicat (x2,3).

Entrant ja en el segon punt del treball, s'ha procedit a observar i analitzar amb més detall l'evolució de la població de la comarca del Pla d'Urgell al llarg de tota la centúria. Per a fer-ho, com hem vist, s'ha deixat de banda l'anàlisi genèric realitzat en el punt anterior i s'ha centrat en estudiar variables més concretes que ens han permès extreure unes conclusions bastant més complexes. Per tal de realitzar aquest estudi més acurat i detallat, s'ha realitzat, de forma prèvia, un buidatge sistemàtic dels llibres sacramentals de baptismes i d'òbits de les diferents parròquies que actualment formen part de la comarca, essent, en la major part dels municipis, una tasca inèdita. Gràcies a aquests recomptes analitzats, s'ha pogut observar com han evolucionat al llarg d'aquesta centúria tant els baptismes com els òbits de bona part dels municipis, la qual cosa ha permès, també, calcular com ha evolucionat el seu creixement vegetatiu, les taxes de natalitat, mortalitat i mortalitat infantil i, finalment, el saldo migratori. Hem de recordar que, malauradament, no s'ha pogut comptar amb els registres de totes les parròquies, ja que sigui pel motiu que sigui, no s'han conservat. De totes maneres considero que els resultats obtinguts són representatius del conjunt comarcal, ja que el total de població de

les parròquies analitzades corresponia, en base al cens de 1860, entre el 60 i 70% de la població total de la comarca, per tant, no crec que els resultats difereixin gaire als obtinguts.

En un primer moment s'ha realitzat un estudi, en nombres absoluts, dels baptismes i òbits de les diferents parròquies analitzades, la qual cosa ens ha permès, de retruc, obtenir el creixement vegetatiu de la comarca al llarg del segle XIX. Gràcies a això, s'ha pogut observar de primera mà com el creixement natural d'aquesta ha estat marcadament positiu al llarg del segle, amb un creixement net de 6.919 persones. Això sí, gràcies al creixement vegetatiu també s'ha pogut observar, clarament, com aquest creixement poblacional no va ser pas homogeni, sinó que s'han pogut identificar diferents fases. Aquestes oscil·lacions detectades ens poden fer pensar que, al menys fins a finals del segle XIX, a la comarca del Pla d'Urgell encara hi estava implantat un règim demogràfic antic, el qual, com s'ha pogut observar clarament al llarg de les variables analitzades, es caracteritzava per tenir unes taxes de natalitat i de mortalitat bastant elevades i, també, per presentar episodis d'alta mortalitat catastròfica a causa de les múltiples crisis de subsistència i conflictes bèl·lics a què va estar subjecta la població de la comarca.

Gràcies a la nombrosa bibliografia de caràcter local s'ha pogut observar com les principals causes d'aquestes oscil·lacions tant marcades van respondre, per una banda, a les inestabilitats polítiques, econòmiques i socials que van comportar les diferents guerres en què es va veure implicada la comarca i el Principat en el seu conjunt, a les successives epidèmies a què va estar sotmesa la població del Pla d'Urgell al llarg d'aquesta centúria i, finalment, a la climatologia de la comarca.

Uns altres mecanismes que s'han utilitzat per aportar nova informació al present treball han estat el càlcul de les taxes de natalitat, de mortalitat i de mortalitat infantil. Per una banda, després d'haver comparat degudament les taxes de natalitat registrades amb les taxes de mortalitat, s'ha pogut arribar a la conclusió de que, al menys en gran mesura, el creixement de la població respon a un vigorós creixement dels naixements vers unes defuncions més estables, a excepció d'algun fet puntual. Això es deu al fet que la taxa de natalitat es va mantenir, fins a finals del segle XIX, en uns valors molt elevats, arribant en alguns municipis a rondar prop del 50% en alguns anys. Tot i que la taxa de mortalitat també va ser relativament elevada al llarg del segle, tret d'alguna ocasió,

sempre va anar a remolc de la taxa de natalitat, això es va traduir, com s'ha dit, en un vigorós creixement natural. Pel que fa a la mortalitat infantil, hem pogut comprovar que es va mantenir bastant elevada al llarg del segle, al voltant del 50% del total de defuncions de les diferents parròquies analitzades. A més a més, un cop calculada la taxa de mortalitat infantil, s'ha pogut constatar que els infants van el ser sector social més exposat als períodes d'inestabilitat i penúria, la qual cosa es va traduir en un augment de la seva mortalitat en moments donats.

Finalment, l'última variable estudiada a partir de les dades obtingudes dels registres parroquials correspon al càlcul del saldo migratori de la comarca al llarg del segle. A grans trets, s'han pogut identificar dos grans fases o tendències. Durant bona part del segle XIX, aproximadament fins a la dècada dels anys setanta, s'ha pogut constatar com el balanç migratori va ser marcadament negatiu a la comarca del Pla d'Urgell, fruit, segurament, de la combinació de certs factors que van incentivar aquesta tendència. Uns exemples serien, per una banda, els corrents de migració interna de Catalunya de l'interior cap al litoral, essent el principal pol d'atracció la ciutat de Barcelona i rodalies i, per l'altra, la subjecció de la població a la conjuntura agrària del moment, coneguda per ser principalment una agricultura de secà basada en el conreu de cereals, vinya i olivera caracteritzada per uns nivells de productivitat bastant baixos, per les seves fortes oscil·lacions en la producció i per la seva dependència absoluta a la climatologia. En canvi, a partir d'aquesta dècada assenyalada, podem observar una espècie de "transició" migratòria que comportarà que a partir de llavors fins a finals de segle el Pla d'Urgell predominés la immigració vers l'emigració, gràcies, segurament, a l'arribada de les aigües del Canal d'Urgell i a la creixent capitalitat de Mollerussa.

Un altre dels aspectes més importants, i més delicats a la vegada, és el referent a si a finals del segle XIX la comarca del Pla d'Urgell va veure com es submergia en la transició demogràfica del règim demogràfic antic al modern. Tot i que la resposta no és clara, hi ha diversos indicadors que ens ho poden fer pensar. Per exemple, aproximadament a meitats de la dècada dels anys vuitanta del segle XIX, després d'uns anys en els quals en nombre de baptismes i d'òbits van augmentar exponencialment, aquesta tendència a l'alça es va frenar en sec. Per una banda, els naixements sembla que es quedessin estancats amb una minúscula tendència a la baixa als voltants de l'any 1900. Per l'altra banda trobem els òbits, els quals, tot i mantenir-se estables els primers anys, a l'última dècada van començar a disminuir de forma progressiva. Aquest fre tant

en els baptismes com en els òbits va comportar, de retruc, una disminució notable de les taxes de natalitat i de mortalitat.

Entrant ja en el tercer apartat, a part dels diversos factors moderadors de població que ja s'han especificat anteriorment (conjuntura política, clima i epidèmies), també s'ha pogut demostrar la importància que va tenir sobre la població la transformació agrària a què es va veure subjecte la comarca al llarg del segle XIX. Durant bona part del segle l'agricultura de la comarca va ser, en la seva major part, de secà, presentant els típics paràmetres d'una agricultura tradicional (fortes oscil·lacions en la seva producció i uns nivells baixos en la seva productivitat) per tant, davant de períodes d'inestabilitat o d'adversitats climatològiques era fàcil que es desencadenessin fortes crisis de subsistència. Aquesta situació va canviar uns anys més tard de l'arribada del regadiu a la comarca amb la construcció del Canal d'Urgell l'any 1863. L'arribada de les aigües va comportar que es passés d'una agricultura tradicional de secà a una agricultura de secà però de rendiments millorats (a causa d'una major productivitat i per unes collites més regulars). Aquest fet, segons els diversos autors consultats, va contribuir enormement en el creixement demogràfic dels municipis, en l'arribada de nous habitants a la comarca atrets pels beneficis del regadiu i, finalment, el notable fre del imparable èxode rural a què es veien subjectes les comarques de ponent.

Finalment, ja en l'últim punt del treball, mitjançant un exercici de comparació de l'evolució global de la població de la comarca del Pla d'Urgell amb la Província de Lleida i amb Catalunya, s'ha pogut constatar, encara més, la peculiaritat del Pla d'Urgell. Després d'una primera meitat de segle bastant similar respecte al conjunt de Catalunya, a partir dels anys setanta del segle XIX, quan aquesta veia que el seu creixement vegetatiu es reduïa, el Pla d'Urgell registrava un dels períodes de creixement vegetatiu més forts de tota la centúria, provocats, com hem vist, per una natalitat molt elevada. Els resultats encara són més sorprenents quan es compara amb les seves comarques veïnes, sense cap mena de dubte el Pla d'Urgell va ser la comarca que més percentatge de població va guanyar, i, amb molta diferència (inclús amb comarques com les Garrigues o el Segrià), al llarg d'aquest període gràcies, segurament, a la una taxa de natalitat molt elevada i a un sou migratori notablement positiu. Estem, definitivament, davant d'un cas únic, essent, segurament, un dels territoris de Catalunya que més va créixer al llarg de la segona meitat del segle XIX.

8. Bibliografia i Webgrafia

Bibliografia

ALDOMÀ i BUIXADÉ, Ignasi; PUJADAS i RÚBIES, Romà (dir.); *El Pla d'Urgell: Dinamisme agroalimentari i diversificació industrial i terciària*, Pròleg de Josep Vallverdú, Barcelona, Caixa de Catalunya, 1993.

ALDOMÀ i BUIXADÉ, Ignasi; MARTÍ HENNEBERG, Jordi; *Els desequilibris territorials*, a: VILAGRASA IBARZ, Joan (ed.); *Transformacions territorials a Catalunya (segles XIX - XX)*, Lleida, Pagès Editors, 2000.

ARANGO, Joaquín; *Les primeres migracions del segle XX a Catalunya*, a: CENTRE d'ESTUDIS DEMOGRÀFICS (coord.); *Immigració. Les onades immigratòries en la Catalunya contemporània*, Barcelona, Fundació Lluís Carulla, 2007.

BADIA i VILÀ, Tomàs; *Mollerussa, detalls per a una història*, Mollerussa, Parròquia de Mollerussa, 1976.

BALAGUÉ i SALVIA, Germans; *Bellvís: del Tossal de les Sogues al Canal d'Urgell*, Bellvís, Ajuntament de Bellvís, 1986.

BALAGUER, G.; GRASSET, V.; *Noticia de la epidemia de tercianas que se padeció en varios pueblos del Urgell y otros parages del Principado de Cataluña en el año 1785*, Barcelona, 1786,

BENAÛL i BERENGUER, Josep M.; MALUQUER de MOTES, Jordi; TORRES i ELIAS, Jaume; NADAL, Jordi; *1. La formació d'una societat industrial*, Vol. I a: NADAL i OLLER, Jordi; MALUQUER DE MOTES, Jordi, SUDRIÀ i TRIAY, Carles; CABANA i VANCELLS, Francesc; *Història Econòmica de la Catalunya Contemporània*, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1990.

BENAVENTE, Jaime; GIRALT i RAVENTÓS, Emili; NICOLAU i NOS, Roser; *2. Població i agricultura*, Vol. II a: NADAL i OLLER, Jordi; MALUQUER DE MOTES, Jordi, SUDRIÀ i TRIAY, Carles; CABANA i VANCELLS, Francesc; *Història Econòmica de la Catalunya Contemporània*, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1990.

CABRÉ, Anna; *El sistema català de reproducció*, Barcelona, Proa, 1999.

CABRÉ, Anna; *Les onades migratòries en el sistema català de reproducció*, a: CENTRE d'ESTUDIS DEMOGRÀFICS (coord.); *Immigració. Les onades immigratòries en la Catalunya contemporània*, Barcelona, Fundació Lluís Carulla, 2007.

CAMPS, Enriqueta; *La formación del mercado de trabajo industrial en la Cataluña del siglo XIX*, Madrid, Centro de Publicaciones, Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, 1995.

CASALS BERGÉS, Quintí; *Canvi econòmic i social en el pas de l'antic règim a l'estat liberal: Lleida en la primera meitat del segle XIX*, Lleida, Universitat de Lleida, 1999.

CIVIT ESMATGES, Joan; *Linyola, el meu poble. Fragments il·lustrats del seu passat i del seu present*, Linyola, Ajuntament de Linyola i Pagès Editors, 2002.

ESTRADA i BONELL, Ferran; *La casa al Pla d'Urgell. Transformacions socio-econòmiques i canvis en els models familiars*. A: PONCE, Santi; FERRER, Llorenç (coord.); *Família i canvi social a la Catalunya contemporània*, Barcelona, EUMO, 1994.

ESTRADA i BONELL, Ferran; *Les cases pageses al Pla d'Urgell. Família, residència, terra i treball durant els segles XIX i XX*, Pròleg de Joan Bestard, Lleida, Pagès Editors, 1998.

FELIU, Gaspar; *Història econòmica de Catalunya*, Barcelona, Editorial Base, 2012.

FERRER i ALÒS, Llorenç; Una revisió del creixement demogràfic de Catalunya en el segle XVIII a partir dels registres parroquials, *Revista d'Estudis d'Història Agrària*, nº20, 2007, pp. 17 - 68.

FOGUET i BOREU, Francesc; El naixement de la comarca del Pla d'Urgell, *Mascançà*, Centre de Recerques del Pla d'Urgell, Anuari 2, 2011, p. 9 - 27.

FONTANA, Josep; *La crisis agraria de comienzos del siglo XIX y sus repercusiones en España*. A: GARCÍA SANZ, Ángel; GARRABOU, Ramon; *Cambio social y nuevas formas de propiedad (1800 - 1850)*, Vol. 1, *Historia agraria de la España contemporánea*, Barcelona, Crítica, 1985 - 1986.

GALITÓ i PUBILL, Miquel; *Castellnou de Seana abans i després del Canal d'Urgell: 1840 - 1880*, Lleida, Virgili i Pagès, 1988.

GARRABOU, Ramon (ed.); *La crisis agraria de fines del siglo XIX: I Seminari Internacional d'Història de Girona*, Barcelona, Crítica, Grijalbo, 1988.

GARRALON, Sebastià; *La Primera Guerra Carlina al Pla d'Urgell*, *Mascañà*, Centre de Recerques del Pla d'Urgell, Anuari 1, 2010, p. 31 - 42.

GARRALON, Sebastià; *El còlera morbo asiàtic al Palau d'Anglesola*, *Mascañà*, Centre de Recerques del Pla d'Urgell, Anuari 2, 2011, p. 103 - 112.

GASSET i SALAFRANCA, Josep M^a. (coord.); *Miralcamp, en el temps, l'espai i la història*, Miralcamp, Ajuntament de Miralcamp, 1987.

IGLESIES, Josep; *Els conflictes del Canal d'Urgell*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1968.

LLADONOSA i PUJOL, Josep; *Historia de la Diputación provincial de Lérida*, Vol. I (1812 - 1874), Lleida, Diputació de Lleida, 1974.

LLADONOSA i PUJOL, Josep; *Historia de la Diputación provincial de Lérida*, Vol. II (1875 - 1936), Lleida, Diputació de Lleida, 1974.

MADOZ, Pascual; *Artículos sobre el principat de Catalunya, Andorra i zona de parla catalana del Regne d'Aragó*, Vol. I, a: MADOZ, Pascual; *Diccionario geográfico - estadístico - histórico de España y sus posesiones de Ultramar*. Pròleg d'Antoni Pladevall, Curial, Barcelona, 1985.

MADOZ, Pascual; *Artículos sobre el principat de Catalunya, Andorra i zona de parla catalana del Regne d'Aragó*, Vol. II, a: MADOZ, Pascual; *Diccionario geográfico - estadístico - histórico de España y sus posesiones de Ultramar*. Pròleg d'Antoni Pladevall, Curial, Barcelona, 1985.

MALUQUER de MOTES i BERNET, Jordi; *Història econòmica de Catalunya: segles XIX i XX*, Barcelona, Proa, 1998.

MARTÍNEZ i ELCACHO, Albert; VISA i GABERNET, Mario; *La carta de poblament de Golmés: 30 de juliol de 1204. Contextualització històrica i estudi del document*, Pròleg de Jordi Bolòs, Ajuntament de Golmés, Golmés, 2004.

MATEU i GIRAL, Jaume; *La pagesia urgellenca abans del canal*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1982.

MENDIZÀBAL i RIERA, Enric; *Els canvis demogràfics*, a: VILAGRASA IBARZ, Joan (ed.); *Transformacions territorials a Catalunya (segles XIX - XX)*, Lleida, Pagès Editors, 2000.

MESTRE i ROIGÉ, Esteve (coord.); *Història de Linyola: pel grup d'estudiosos de la vila*, Pròleg de Prim Bertran, Lleida, Virgili & Pagès, 1987.

NADAL, Jordi; *La población española. Siglos XVI a XX*, Barcelona, Ariel, 1973

NADAL, Jordi; *Bautisos, desposorios y entierros. Estudios de historia demográfica*, Barcelona, Editorial Ariel, 1992.

NADAL, Jordi; CATALÁN, Jordi (eds.); *La cara oculta de la industrialización española. La modernización de los sectores no líderes (siglos XIX y XX)*, Madrid, Alianza Editorial, 1994.

NADAL, Jordi; BENAUL, Josep M.; SUDRIÀ, Carles; *II. La formació d'una societat industrial, 1833 - 1935*, a: NADAL, Jordi; BENAUL, Josep M.; SUDRIÀ, Carles (dir.); *Atles de la industrialització de Catalunya, 1750 - 2010*, Barcelona, Edicions Vicens Vives, 2012.

PALAU i PALAU, Josep M^a.; *Golmés. Recull històric*, Golmés, Ajuntament de Golmés, 1983.

POLO i SILVESTRE, Miquel; *Mollerussa: el naixement d'un lloc petit: 1839 - 1888*, Mollerussa, Ajuntament de Mollerussa, 1999.

POLO i SILVESTRE, Miquel; *Mollerussa: de lloc petit a poble: 1889 - 1938*, Mollerussa, Ajuntament de Mollerussa, 1997.

PLANES NONELL, Josep; *Barbens*, Valls, Cossetània, 2004.

RAMON i MUÑOZ, Josep Maria; *L'Agricultura de regadiu a la Catalunya contemporània: els canals d'Urgell, 1860 - 1960*, Director: María Teresa Pérez Picazo, codirector: Josep Fontana i Lázaro, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Universitat Pompeu Fabra, 2004. Exemplar fotocopiats.

RAMON i MUÑOZ, Josep Maria; Cambio agrario, uso del suelo y regadío: el impacto del Canal de Urgel, 1860 - 193, *Historia Agraria*, 59, 2013, pp. 43 - 94.

ROCAFORT, Ceferí; *Província de Lleyda*, a: CARRERAS CANDI, Francesch; *Geografia General de Catalunya*, Albert Martin, Barcelona, 1913.

SERÓ SERRA, Casimiro; *Historia de Bell-lloc*, Lleida, Artis Estudios Gráficos, 1970.

SOLDEVILA ROIG, Jordi; *Aigua, Burgesia i Catalanisme. Mollerussa, la construcció d'una ciutat (1874 - 1936)*, Lleida, Universitat de Lleida i Patronat Josep Lladonosa, 2015.

SOLÉ BONET, Ton; MESTRE ROIGÉ, Esteve; *Escrips del Pla d'Urgell: Dietaris, correspondència i documents (1650 - 1950)*, Mollerussa, Institut d'Estudis Comarcals del Pla d'Urgell, Lleida, Arxiu Comarcal del Pla d'Urgell i Pagès Editors, 2010.

TORRES i GROS, Jaume; *Història de Vila-sana: baronia d'Utxafava*, Vila-sana, Ajuntament de Vila-sana, 1984.

VICEDO i RIUS, Enric; *L'agricultura i el món rural*, a: VILAGRASA IBARZ, Joan (ed.); *Transformacions territorials a Catalunya (segles XIX - XX)*, Lleida, Pagès Editors, 2000.

VICEDO i RIUS, Enric; SOLDEVILA i ROIG, Jordi; *Els moviments socials contemporanis. Treball, solidaritat i lluita a les terres de Lleida*, Lleida, Pagès Editors, 2015.

VILA i RICART, Jaume; *Els Canals d'Urgell i la seva història*, Lleida, Diputació de Lleida, 1992.

YEGUAS i GASSÓ, Joan; *Mollerussa*, Valls, Cossetània, 2003.

Webgrafia

Evolució de la població de fet, per municipis. Sèries Històriques Demogràfiques [en línia], Generalitat de Catalunya, Institut d'Estadística de Catalunya. [consulta: 3 de maig de 2016]. Disponible a: <http://www.idescat.cat/pub/?id=shd&n=1341&by=mun>.

Evolució de la població de fet, comarques i Aran. Sèries Històriques Demogràfiques [en línia], Generalitat de Catalunya, Institut d'Estadística de Catalunya. [consulta: 3 de maig de 2016]. Disponible a: <http://www.idescat.cat/pub/?id=shd&n=1341&by=co>

9. Annex

Annex 1.1: Evolució dels baptismes de les deu parròquies analitzades, en nombres absoluts i en mitjana mòbil, 1800 - 1900.

	Barbens*	Bell-lloc d'Urgell	Castellnou de Seana**	Golmés	Ivars d'Urgell***	Linyola	Palau	Poal i els Arcs	Torregrossa	Total	m.m. 9 anys
1800	15	31	19	27	8	37	23	10	37	207	
1801	25	24	15	30	18	52	26	5	42	237	
1802	11	18	15	23	10	41	20	4	33	175	
1803	12	21	10	21	10	28	27	7	38	174	
1804	22	18	20	34	21	45	30	8	41	239	205,44
1805	18	23	11	27	15	49	22	4	31	200	205,78
1806	17	19	19	28	22	38	24	5	30	202	195,78
1807	14	19	18	25	18	43	24	10	38	209	200,44
1808	20	18	19	28	18	39	21	6	37	206	199,33
1809	19	17	15	24	19	47	20	10	39	210	191,22
1810	13	17	19	14	13	35	17	4	15	147	196,89
1811	14	19	16	31	23	42	19	8	45	217	198,44
1812	11	6	12	23	15	37	23	6	31	164	196,33
1813	13	13	15	20	16	31	23	12	23	166	194,56
1814	25	8	24	37	29	47	23	13	45	251	186,22
1815	14	17	24	25	26	41	21	12	36	216	190,67
1816	17	13	18	25	12	37	26	10	32	190	188,67
1817	18	16	10	23	16	35	23	18	31	190	195,67
1818	7	13	11	16	14	22	24	9	19	135	198,78
1819	14	17	14	27	12	38	24	8	33	187	186,33
1820	11	21	23	27	20	36	21	13	27	199	183,22
1821	17	24	17	35	15	45	27	8	39	227	183,33
1822	13	15	9	22	15	36	29	12	43	194	182,33
1823	12	15	13	19	11	20	16	12	21	139	189,00
1824	17	15	12	24	17	34	26	13	30	188	192,22
1825	16	18	25	22	18	29	22	11	30	191	196,11
1826	17	14	18	22	20	36	19	7	28	181	194,89
1827	18	18	18	30	10	27	26	17	31	195	203,11
1828	22	25	16	25	21	35	27	9	36	216	216,56
1829	16	19	19	32	21	41	30	10	46	234	224,22
1830	19	27	18	23	15	35	26	18	35	216	233,78
1831	21	23	35	31	26	37	29	13	53	268	237,89
1832	19	30	21	24	25	42	34	18	47	260	242,78
1833	27	20	28	28	18	41	30	10	55	257	241,67
1834	18	30	27	28	28	51	38	11	46	277	233,44
1835	24	28	17	26	14	27	28	10	44	218	231,56
1836	21	19	24	31	31	38	27	4	44	239	227,11
1837	19	21	20	17	12	28	35	12	42	206	222,67
1838	14	17	22	15	10	23	18	9	32	160	219,67
1839	22	21	12	23	18	28	32	9	34	199	215,22
1840	14	16	38	29	26	29	22	10	44	228	219,89
1841	18	21	18	29	14	31	34	10	45	220	220,78
1842	19	29	24	22	22	34	26	9	45	230	227,00
1843	17	22	17	23	26	37	30	10	55	237	238,89
1844	24	35	19	26	22	34	29	18	53	260	243,67
1845	16	18	18	43	17	38	33	17	47	247	245,44
1846	21	33	27	36	20	41	21	13	50	262	249,11
1847	14	33	12	35	28	38	36	13	58	267	248,56
1848	18	24	17	32	17	40	30	14	50	242	250,89
1849	18	24	19	20	29	41	34	11	48	244	248,67

Notes: (*) Hi consten tan els baptismes procedents de la parròquia de Barbens com la del Bullidor. (**) No hi són comptabilitzats els baptismes de la parròquia de Vila-sana, agregada en aquells moments del municipi de Castellnou de Seana. (***) No hi són comptabilitzats els baptismes de la parròquia de Vallverd, agregat del municipi d'Ivars d'Urgell.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals de baptismes i d'òbits de les parròquies analitzades (Barbens, el Bullidor, Bell-lloc d'Urgell, Castellnou de Seana (sense l'agregat de Vila-sana), Golmés, Ivars d'Urgell (sense l'agregat de Vallverd), Linyola, el Palau d'Anglesola, El Poal (juntament amb els Arcs, Remolins i les Tarroges) i Torregrossa.

Annex 1.2: Evolució dels baptismes de les deu parròquies analitzades, en nombres absoluts i en mitjana mòbil:

	Barbens*	Bell-lloc d'Urgell	Castellnou de Seana**	Golmés	Ivars d'Urgell***	Linyola	Palau	Poal i els Arcs	Torregrossa	Total	m.m. 9 anys
1850	17	25	11	29	15	41	38	16	61	253	247,89
1851	18	27	15	25	25	35	30	10	40	225	244,44
1852	15	28	22	35	17	26	36	19	60	258	243,11
1853	15	25	14	42	20	42	29	9	44	240	246,00
1854	15	31	16	34	26	34	21	16	47	240	249,22
1855	23	30	21	28	23	31	24	12	39	231	253,67
1856	17	30	14	44	20	46	21	16	47	255	260,00
1857	21	39	20	32	27	37	20	22	50	268	264,44
1858	19	46	18	40	22	39	31	16	42	273	271,11
1859	19	42	24	42	25	39	30	16	56	293	276,67
1860	30	29	14	39	21	40	29	22	58	282	288,44
1861	19	42	21	32	22	47	36	16	63	298	293,33
1862	30	38	29	38	26	44	30	12	53	300	290,44
1863	20	51	28	26	30	41	27	13	54	290	288,56
1864	32	35	32	47	27	49	31	23	61	337	276,89
1865	22	45	25	32	21	44	37	16	57	299	271,44
1866	20	32	21	26	11	43	27	8	54	242	266,78
1867	10	37	28	36	18	37	19	10	61	256	263,44
1868	17	17	13	15	17	26	24	10	49	188	261,56
1869	15	30	26	30	20	23	23	7	59	233	254,56
1870	30	26	30	30	25	25	29	8	53	256	253,44
1871	23	34	31	34	14	36	32	15	51	270	259,78
1872	30	21	30	37	21	35	36	6	57	273	268,56
1873	21	34	26	32	16	37	31	15	62	274	284,00
1874	23	34	28	31	20	38	41	17	57	289	291,89
1875	22	48	33	32	29	31	34	17	53	299	297,22
1876	28	42	29	38	23	43	36	28	68	335	299,56
1877	18	41	24	41	34	40	42	17	70	327	308,56
1878	21	38	30	44	26	43	30	19	53	304	316,00
1879	21	27	26	40	28	45	32	20	65	304	326,67
1880	26	39	25	35	27	29	42	13	55	291	333,56
1881	34	37	27	45	37	46	39	29	60	354	340,78
1882	31	41	27	47	30	46	33	20	66	341	345,89
1883	21	50	24	49	47	60	45	28	61	385	356,89
1884	44	40	36	43	33	36	42	25	62	361	362,33
1885	40	53	25	44	48	48	40	27	75	400	374,89
1886	33	48	31	43	34	51	33	28	72	373	373,56
1887	36	48	23	54	42	65	36	30	69	403	375,33
1888	26	66	36	30	34	40	37	30	54	353	379,67
1889	37	53	23	46	40	59	39	27	80	404	375,11
1890	31	47	26	45	28	44	36	26	59	342	374,44
1891	27	46	26	40	30	55	32	26	75	357	373,33
1892	39	67	30	38	36	59	46	21	88	424	370,67
1893	24	58	20	29	24	51	34	20	60	320	372,89
1894	35	63	32	42	31	67	36	23	65	394	366,00
1895	35	46	25	31	25	55	49	14	83	363	368,22
1896	28	56	34	41	27	61	39	28	65	379	369,22
1897	40	44	34	40	28	70	40	17	60	373	
1898	23	52	23	30	24	49	43	22	76	342	
1899	34	57	33	38	33	65	43	20	39	362	
1900	40	59	39	39	18	55	36	20	60	366	

Notes: (*) Hi consten tan els baptismes procedents de la parròquia de Barbens com la del Bullidor. (***) No hi són comptabilitzats els baptismes de la parròquia de Vila-sana, agregada en aquells moments del municipi de Castellnou de Seana. (***) No hi són comptabilitzats els baptismes de la parròquia de Vallverd, agregada del municipi d'Ivars d'Urgell.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals de baptismes i d'òbits de les parròquies analitzades (Barbens, el Bullidor, Bell-lloc d'Urgell, Castellnou de Seana (sense l'agregat de Vila-sana), Golmés, Ivars d'Urgell (sense l'agregat de Vallverd), Linyola, el Palau d'Anglesola, El Poal (juntament amb els Arcs, Remolins i les Tarroges) i Torregrossa.

Annex 2.1: Evolució dels òbits de les deu parròquies analitzades, en nombres absoluts i en mitjana mòbil, 1800 - 1900:

	Barbens*	Bell-lloc d'Urgell	Castellnou de Seana**	Golmés	Ivars d'Urgell***	Linyola	Palau	Poal i els Arcs	Torregrossa	Total	m.m. 9 anys
1800	11	8	8	20	8	14	15	5	18	107	
1801	20	10	11	36	10	18	20	8	22	155	
1802	35	28	23	58	31	43	38	12	32	300	
1803	36	22	7	39	23	93	14	11	56	301	
1804	15	18	16	16	10	25	20	9	17	146	173,89
1805	4	12	13	16	11	32	23	11	25	147	192,44
1806	8	3	3	18	16	35	24	2	65	174	198,00
1807	4	13	9	16	16	20	20	6	15	119	182,44
1808	5	14	7	24	7	21	8	1	29	116	176,56
1809	28	24	49	33	25	54	19	7	35	274	172,22
1810	9	33	9	27	14	33	25	11	44	205	169,33
1811	11	9	14	14	13	36	31	6	26	160	164,11
1812	21	17	17	23	27	75	25	5	38	248	165,44
1813	10	11	10	10	10	12	14	8	22	107	163,67
1814	8	15	15	13	11	17	14	7	21	121	156,11
1815	4	8	5	26	13	38	18	3	12	127	147,33
1816	16	10	8	20	10	31	9	8	19	131	140,33
1817	4	5	16	8	7	14	17	7	22	100	126,56
1818	13	10	14	19	48	32	36	5	29	206	131,11
1819	16	14	4	14	18	21	15	6	18	126	131,33
1820	8	9	4	12	6	18	11	5	24	97	133,11
1821	5	10	22	10	13	23	17	2	22	124	135,33
1822	7	13	6	19	15	32	17	11	28	148	147,00
1823	14	11	12	19	20	20	6	3	18	123	138,44
1824	13	12	9	20	12	34	17	2	24	143	138,67
1825	21	20	5	12	17	41	9	4	22	151	143,67
1826	12	13	24	21	17	64	13	13	28	205	144,67
1827	13	9	10	6	13	29	23	8	18	129	142,89
1828	13	14	7	13	9	18	17	10	27	128	151,33
1829	12	17	5	17	7	30	17	9	28	142	148,89
1830	11	8	10	15	14	29	17	10	19	133	149,56
1831	14	20	9	17	11	18	8	5	30	132	140,44
1832	18	14	26	12	17	43	24	7	38	199	141,67
1833	12	9	10	21	6	20	8	3	32	121	145,44
1834	11	28	13	17	7	39	7	4	31	157	147,00
1835	9	17	14	15	9	20	4	5	30	123	148,89
1836	8	13	20	17	21	18	5	9	29	140	146,44
1837	15	8	24	32	9	32	12	8	22	162	138,00
1838	14	18	20	24	6	22	15	4	33	156	141,67
1839	21	14	13	17	15	37	7	4	22	150	138,89
1840	13	8	19	16	2	18	6	5	23	110	138,67
1841	14	15	15	16	4	20	7	4	28	123	138,78
1842	10	10	14	16	16	28	21	5	34	154	134,89
1843	18	15	9	10	19	11	12	10	28	132	137,44
1844	4	10	8	18	6	25	24	10	16	121	141,56
1845	8	16	12	15	16	22	23	5	24	141	148,67
1846	7	15	12	15	11	17	11	7	32	127	149,33
1847	7	25	11	16	15	44	18	7	36	179	151,22
1848	14	19	19	21	17	28	21	7	41	187	157,78
1849	9	20	29	16	17	22	28	7	26	174	163,22

Notes: (*) Hi consten tan els òbits procedents de la parròquia de Barbens com la del Bullidor. (**) No hi són comptabilitzats els baptismes de la parròquia de Vila-sana, agregada en aquells moments del municipi de Castellnou de Seana. (***) No hi són comptabilitzats els baptismes de la parròquia de Vallverd, agregat del municipi d'Ivars d'Urgell.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals de baptismes i d'òbits de les parròquies analitzades (Barbens, el Bullidor, Bell-lloc d'Urgell, Castellnou de Seana (sense l'agregat de Vila-sana), Golmés, Ivars d'Urgell (sense l'agregat de Vallverd), Linyola, el Palau d'Anglesola, El Poal (juntament amb els Arcs, Remolins i les Tarroges) i Torregrossa.

Annex 2.2: Evolució dels òbits de les deu parròquies analitzades, en nombres absoluts i en mitjana mòbil:

	Barbens*	Bell-lloc d'Urgell	Castellnou de Seana**	Golmés	Ivars d'Urgell***	Linyola	Palau	Poal i els Arcs	Torregrossa	Total	m.m. 9 anys
1850	6	18	13	16	9	17	18	4	28	129	167,00
1851	17	21	12	27	10	19	24	7	34	171	172,22
1852	11	16	9	28	20	26	43	11	27	191	168,11
1853	7	18	7	20	19	35	13	7	44	170	168,11
1854	12	30	14	25	14	23	16	10	31	175	164,67
1855	9	19	10	20	21	23	18	4	50	174	170,22
1856	9	18	10	18	13	22	14	12	26	142	169,00
1857	9	25	26	21	22	26	17	10	31	187	167,11
1858	10	20	17	19	11	22	12	3	29	143	165,22
1859	11	21	17	25	15	25	15	9	41	179	166,56
1860	7	26	9	25	21	20	16	3	33	160	177,78
1861	14	25	13	28	12	20	20	7	35	174	202,00
1862	14	25	6	20	13	18	23	6	28	153	219,22
1863	10	31	17	21	14	26	19	9	40	187	256,11
1864	20	54	32	26	20	42	23	13	45	275	276,78
1865	41	26	28	29	60	61	42	38	35	360	286,33
1866	50	40	41	42	32	50	32	14	41	342	292,22
1867	33	56	42	88	47	54	56	31	68	475	302,56
1868	17	43	32	47	20	58	32	32	84	365	305,67
1869	25	51	9	16	13	53	22	22	35	246	299,56
1870	16	33	14	18	17	48	27	13	41	227	281,33
1871	36	28	23	12	26	37	28	10	46	246	263,00
1872	25	27	15	14	31	28	20	8	47	215	233,22
1873	16	51	25	26	14	21	21	6	40	220	215,11
1874	14	50	29	28	8	18	14	4	31	196	209,89
1875	14	26	16	18	19	20	26	14	24	177	203,44
1876	24	41	11	19	19	22	19	12	40	207	200,78
1877	18	21	15	23	16	25	31	13	40	202	205,67
1878	13	35	19	27	13	25	21	13	33	199	218,33
1879	12	35	8	14	21	21	21	9	28	169	220,22
1880	15	41	18	26	18	17	41	11	35	222	226,22
1881	17	52	24	28	15	27	30	22	44	259	243,33
1882	26	38	27	53	52	49	23	24	42	334	253,78
1883	18	34	17	33	15	15	24	17	40	213	260,89
1884	19	25	23	28	14	47	25	11	39	231	270,89
1885	28	49	49	24	31	53	64	12	51	361	275,33
1886	40	27	34	24	22	53	25	15	56	296	270,56
1887	28	39	40	35	17	33	22	14	35	263	264,11
1888	17	33	34	24	19	40	23	17	52	259	269,11
1889	21	38	31	32	15	35	27	18	45	262	274,78
1890	27	33	24	21	24	23	18	11	35	216	265,00
1891	19	43	31	36	24	40	28	22	33	276	257,78
1892	18	33	12	35	22	30	37	14	57	258	255,56
1893	20	72	22	17	14	44	24	8	61	282	249,11
1894	29	35	25	27	25	30	24	12	66	273	248,78
1895	17	31	32	28	22	32	23	6	40	231	256,67
1896	33	29	26	25	27	28	33	15	27	243	250,44
1897	17	26	33	27	18	17	16	8	39	201	
1898	16	22	53	34	10	50	28	4	42	259	
1899	15	43	36	31	27	24	26	14	71	287	
1900	26	34	17	23	15	28	26	17	34	220	

Notes: (*) Hi consten tan els òbits procedents de la parròquia de Barbens com la del Bullidor. (**) No hi són comptabilitzats els baptismes de la parròquia de Vila-sana, agregada en aquells moments del municipi de Castellnou de Seana. (***) No hi són comptabilitzats els baptismes de la parròquia de Vallverd, agregat del municipi d'Ivars d'Urgell.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals de baptismes i d'òbits de les parròquies analitzades (Barbens, el Bullidor, Bell-lloc d'Urgell, Castellnou de Seana (sense l'agregat de Vila-sana), Golmés, Ivars d'Urgell (sense l'agregat de Vallverd), Linyola, el Palau d'Anglesola, El Poal (juntament amb els Arcs, Remolins i les Tarroges) i Torregrossa.

Annex 3: Evolució del creixement vegetatiu de les deu parròquies analitzades, 1800 - 1900:

	Baptismes	Òbits	C. Veg.
1800	207	107	100
1801	237	155	82
1802	175	300	-125
1803	174	301	-127
1804	239	146	93
1805	200	147	53
1806	202	174	28
1807	209	119	90
1808	206	116	90
1809	210	274	-64
1810	147	205	-58
1811	217	160	57
1812	164	248	-84
1813	166	107	59
1814	251	121	130
1815	216	127	89
1816	190	131	59
1817	190	100	90
1818	135	206	-71
1819	187	126	61
1820	199	97	102
1821	227	124	103
1822	194	148	46
1823	139	123	16
1824	188	143	45
1825	191	151	40
1826	181	205	-24
1827	195	129	66
1828	216	128	88
1829	234	142	92
1830	216	133	83
1831	268	132	136
1832	260	199	61
1833	257	121	136
1834	277	157	120
1835	218	123	95
1836	239	140	99
1837	206	162	44
1838	160	156	4
1839	199	150	49
1840	228	110	118
1841	220	123	97
1842	230	154	76
1843	237	132	105
1844	260	121	139
1845	247	141	106
1846	262	127	135
1847	267	179	88
1848	242	187	55
1849	244	174	70

	Baptismes	Òbits	C. Veg.
1850	253	129	124
1851	225	171	54
1852	258	191	67
1853	240	170	70
1854	240	175	65
1855	231	174	57
1856	255	142	113
1857	268	187	81
1858	273	143	130
1859	293	179	114
1860	282	160	122
1861	298	174	124
1862	300	153	147
1863	290	187	103
1864	337	275	62
1865	299	360	-61
1866	242	342	-100
1867	256	475	-219
1868	188	365	-177
1869	233	246	-13
1870	256	227	29
1871	270	246	24
1872	273	215	58
1873	274	220	54
1874	289	196	93
1875	299	177	122
1876	335	207	128
1877	327	202	125
1878	304	199	105
1879	304	169	135
1880	291	222	69
1881	354	259	95
1882	341	334	7
1883	385	213	172
1884	361	231	130
1885	400	361	39
1886	373	296	77
1887	403	263	140
1888	353	259	94
1889	404	262	142
1890	342	216	126
1891	357	276	81
1892	424	258	166
1893	320	282	38
1894	394	273	121
1895	363	231	132
1896	379	243	136
1897	373	201	172
1898	342	259	83
1899	362	287	75
1900	366	220	146
		Total:	6919

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes dels diferents llibres sacramentals de baptismes i d'òbits de les parròquies analitzades (Barbens, el Bullidor, Bell-lloc d'Urgell, Castellnou de Seana (sense l'agregat de Vila-sana), Golmés, Ivars d'Urgell (sense l'agregat de Vallverd), Linyola, el Palau d'Anglesola, El Poal (juntament amb els Arcs, Remolins i les Tarroges) i Torregrossa.

Annex 4: Evolució del pes de la comarca del Pla d'Urgell respecte a la província de Lleida i Catalunya, en %.

	Pla d'Urgell	Prov. Lleida	Catalunya
	(Hab.)	(%)	(%)
c. 1860	11767	3,74	0,70
c. 1877	11727	4,11	0,67
c. 1887	14064	4,93	0,76
c. 1900	16783	6,11	0,85

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes de les sèries històriques demogràfiques (per municipis i per comarques) de l'IDESCAT.

Annex 5: Evolució de la població del Pla d'Urgell, de les seves comarques veïnes i de la província de Lleida en conjunt, 1860 - 1900.

Població	1860	1877	1887	1900
Garrigues	25.569	27.157	26.677	28.082
Noguera	48.048	43.127	42.834	42.130
Pla d'Urgell	11.767	11.727	14.064	16.783
Segarra	25.384	22.859	24.144	21.645
Segrià	56.345	57.451	58.055	59.443
Urgell	30.222	27.556	28.938	29.428
Prov. Lleida	314.531	285.339	285.417	274.590

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes de les sèries històriques demogràfiques per comarques de l'IDESCAT.

- Plantilles de les diferents parròquies analitzades:

En aquest apartat s'hi mostrarà la informació bàsica que s'ha pogut extreure a partir del buidatge dels diversos llibres sacramentals de baptismes i d'òbits de les diferents parròquies utilitzades per a l'elaboració del present treball. A bans que res, m'agradaria destacar el fet que no s'hi mostrarà la totalitat de taules i gràfics elaborats de cada parròquia donada la limitació espacial que presenta el treball, de totes maneres, considero que la informació facilitada és suficient per veure, en termes generals, les característiques i peculiaritats principals de cada parròquia. A grans trets, cada plantilla ha estat dividida en quatre punts principals.

Si ens centrem en el primer punt, s'hi mostren les característiques principals de cada parròquia al llarg dels diferents censos estudiats. A grans trets, si es coneix la població de fet que hi havia a cada cens i, a més a més, disposem dels naixements i defuncions dels seus respectius anys (estimats, en aquest cas, mitjançant la mitjana mòbil de 9 anys per evitar dades anòmales) es podrà calcular no només les taxes brutes de natalitat i de mortalitat de cada cens sinó que, també, s'obtindrà el creixement vegetatiu incercensal i el balanç migratori.

Pel que fa al segon punt, s'hi mostra l'evolució dels baptismes i dels òbits de la parròquia per dècades al llarg del segle XIX, a més a més, també hi és presentat el creixement vegetatiu resultant. Si es presta atenció, també es pot observar com al costat de la columna de baptismes i d'òbits s'hi mostra el creixement d'aquests al llarg del segle en percentatge, tot partint de la base que la mitjana de la primera dècada és 100. D'aquesta manera es pot observar amb més facilitat, com aquests van evolucionar al llarg del segle.

En el punt tres s'hi mostra un gràfic en el qual hi he fet constar l'evolució, en números absoluts, dels baptismes i dels òbits de la parròquia en qüestió al llarg de la centúria. D'aquesta manera es pot observar, al detall, el comportament anual de cada una de les dos variables i, també, com van afectar, a la parròquia, els diferents factors moderadors de la població esmentats en el treball.

Finalment, en el punt quatre, en cas de que es disposin de les dades necessàries, es pot observar com va evolucionar el percentatge dels difunts totals que pertanyien a infants menors de 7 anys i, també, l'evolució de la taxa de mortalitat infantil en tant per mil.

Annex 6:

Parròquia: Barbens / Sufragànies: el Bullidor i Montaler

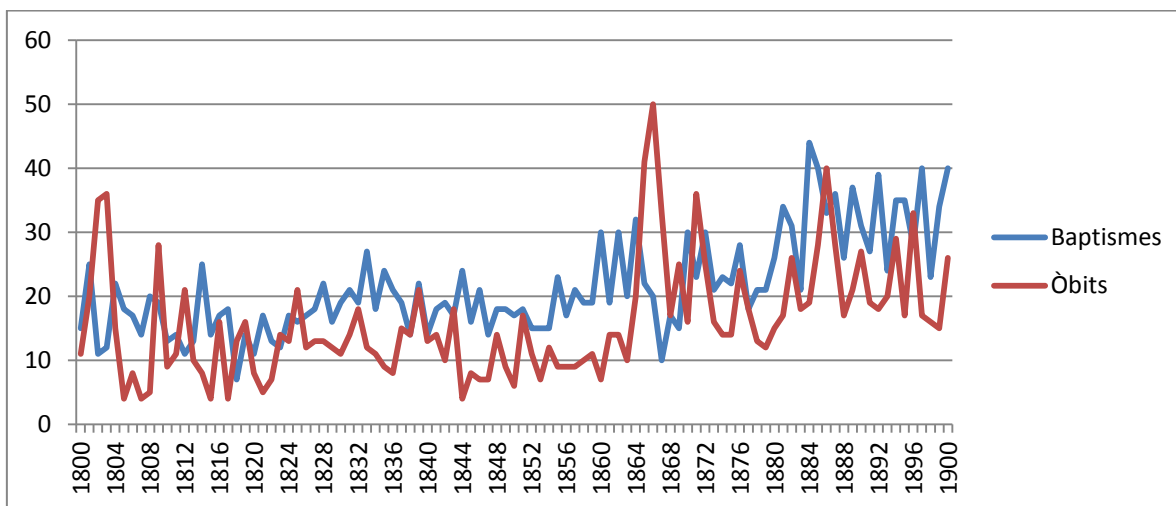
1. Característiques principals:

	Població	C. Veg.	Natalitat		Hab. (T.N)	S. Mig.	Mortalitat	
			m. m. 9a.	T. Nat.			m. m. 9a.	T. Mort.
1805, 45‰	390		17,6	40 - 45	390		17,22	44,15
C. 1860	588	347	23,0	39,12	737	-149	11,56	19,65
C. 1877	596	-7	23,8	39,90	581	15	15,89	26,66
C. 1887	631	91	32,8	51,95	687	-56	24,11	38,21
C. 1900	812	144	33	40,64	775	37	21,4	26,35
Balanç	x2,1							

2. Creixement vegetatiu, per dècades:

	M. Anual		M. Anual		C. Veg.
	Bap.	Ev. en %	Òbits	Ev. en %	
1800 - 1809:	17,30	100,00	16,6	100	7
1810 - 1819	14,60	84,39	11,2	67,47	34
1820 - 1829	15,90	91,91	11,8	71,08	41
1830 - 1839	20,40	117,92	13,3	80,12	71
1840 - 1849	17,90	103,47	10,4	62,65	75
1850 - 1859	17,90	103,47	10,1	60,84	78
1860 - 1869	21,50	124,28	23,1	139,16	-16
1870 - 1879	23,70	136,99	18,8	113,25	49
1880 - 1889	32,80	189,60	22,9	137,95	99
1890 - 1899	31,60	182,66	21,1	127,11	105

3. Comparació entre baptismes i òbits (en números absoluts), 1800 - 1900:

4. Mortalitat infantil:

	1800 - 1809	1810 - 1819	1820 - 1829	1830 - 1839	1840 - 1849	1850 - 1859	1860 - 1869	1870 - 1879	1880 - 1889	1890 - 1899
Òbits	16,6	11,2	11,8	13,3	10,4	10,1	23,1	18,8	22,9	21,1
Albats	9	6,3	5,3	7,2	4,9	5,8	11,8	7,2	10,8	10,8
Albats (%)	54,22	56,25	44,92	54,14	47,12	57,43	51,08	38,30	47,16	51,18
Albats (‰)	520,23	431,51	333,33	352,94	273,74	324,02	548,84	303,80	329,27	341,77

Annex 7:

Parròquia: Bell-lloc d'Urgell

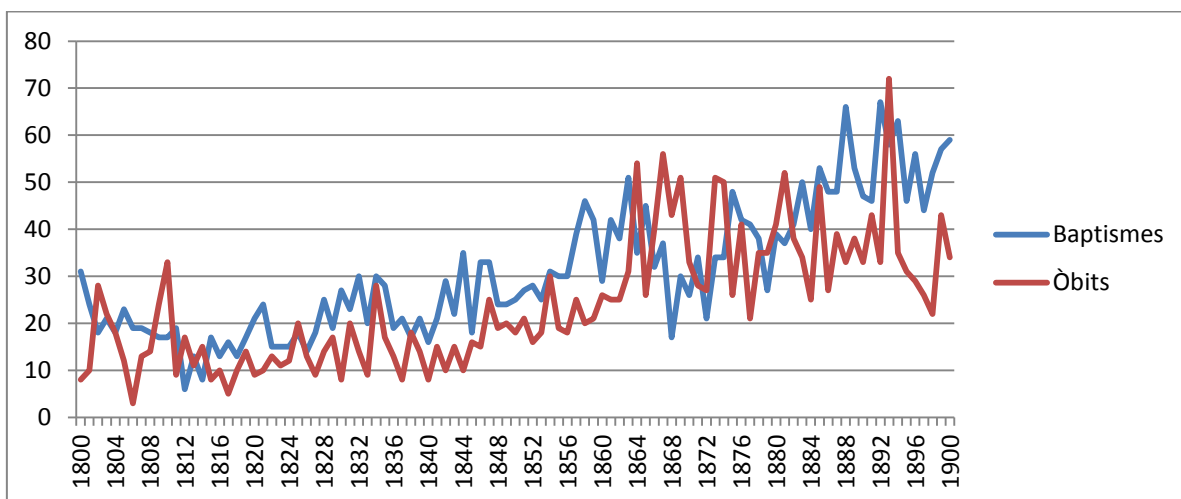
1. Característiques principals:

	Població	C. Veg.	Natalitat		Hab. (T.N)	S. Mig.	Mortalitat	
			m. m. 9a.	T. Nat.			m. m. 9a.	T. Mort.
1805, 45%	437,04		19,67	40 - 45	437,00		16,00	36,61
C. 1860	904,00	391,00	39,11	43,26	828,04	75,96	27,22	30,11
C. 1877	796,00	-21,00	37,78	47,46	883,00	-87,00	39,11	49,13
C. 1887	984,00	46,00	50,11	50,93	842,00	142,00	35,67	36,25
C. 1900	1395,00	242,00	53,60	38,42	1226,00	169,00	30,80	22,08
Balanç	x 3,2							

2. Creixement vegetatiu, per dècades:

	M. Anual		M. Anual		C. Veg.
	Bap.	Ev. en %	Òbits	Ev. en %	
1800 - 1809:	20,80	100,00	15,20	100,00	56
1810 - 1819	13,90	66,83	13,20	86,84	7
1820 - 1829	18,40	88,46	12,80	84,21	56
1830 - 1839	23,60	113,46	14,90	98,03	87
1840 - 1849	25,50	122,60	15,30	100,66	102
1850 - 1859	32,30	155,29	20,60	135,53	117
1860 - 1869	35,60	171,15	37,70	248,03	-21
1870 - 1879	34,50	165,87	34,70	228,29	-2
1880 - 1889	47,50	228,37	37,60	247,37	99
1890 - 1899	53,60	257,69	36,70	241,45	169

3. Comparació entre baptismes i òbits (en números absoluts), 1800 - 1900:

4. Mortalitat infantil:

	1800 - 1809	1810 - 1819	1820 - 1829	1830 - 1839	1840 - 1849	1850 - 1859	1860 - 1869	1870 - 1879	1880 - 1889	1890 - 1899
Òbits	15,2	13,2	12,8	14,9	15,3	20,6	37,7	34,7	37,6	36,7
Albats	7	4,7	7,4	7,9	8,9	11,3	19,9	16,7	18,9	21,2
Albats (%)	46,05	35,61	57,81	53,02	58,17	54,85	52,79	48,13	50,27	57,77
Albats (‰)	336,54	338,13	402,17	334,75	349,02	349,85	558,99	484,06	397,89	395,52

Annex 8:

Parròquies: El Poal / Sufragànies: Els Arcs, Remolins, les Tarroges, la Novella i l'Escarbat.

Bellvís

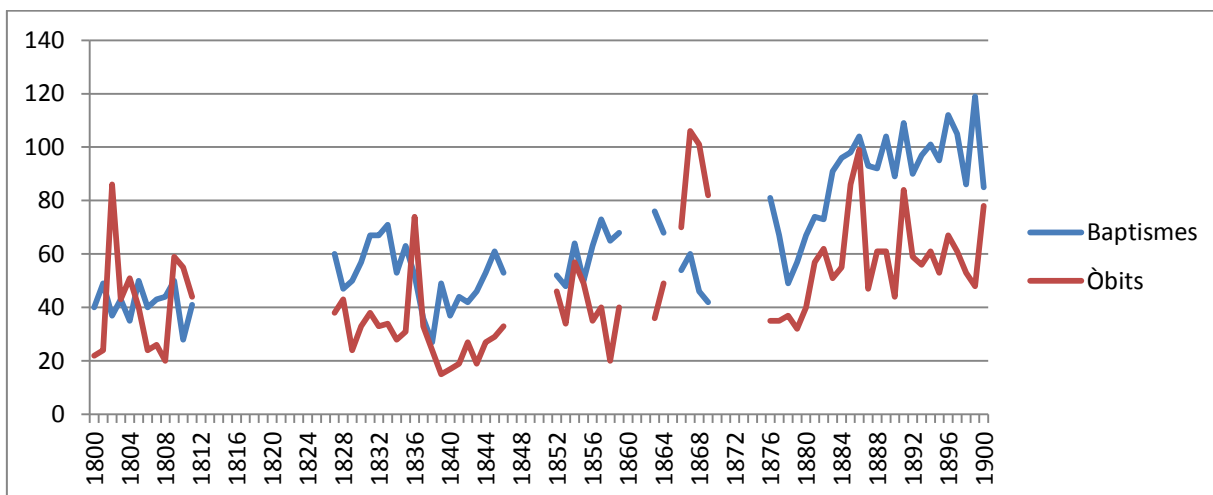
1. Característiques principals:

		Natalitat					Mortalitat	
	Població	C. Veg.	m. m. 9a.	T. Nat.	Hab. (T.N)	S. Mig.	m. m. 9a.	T. Mort.
1805, 45%	965	-	43,4	40 - 45	965	-	41,44	42,93
C. 1860	1643	-	-	-	-	-	-	-
C. 1877	1517	-	-	-	-	-	-	-
C. 1887	1794	236	97,3	54,25	1753	41	65,33	36,42
C. 1900	2714	498	101,4	37,36	2292	422	61,4	22,62
Balanç	x2,8							

2. Creixement vegetatiu, per dècades:

	M. Anual		M. Anual		
	Bap.	Ev. en %	Òbits	Ev. en %	C. Veg.
1800 - 1809:	43,10	100,00	39,5	100	36
1810 - 1819	-	-	-	-	-
1820 - 1829	-	-	-	-	-
1830 - 1839	54,20	125,75	34,3	86,84	199
1840 - 1849	-	-	-	-	-
1850 - 1859	-	-	-	-	-
1860 - 1869	-	-	-	-	-
1870 - 1879	-	-	-	-	-
1880 - 1889	89,20	206,96	61,9	156,71	273
1890 - 1899	100,30	232,71	58,6	148,35	417

3. Comparació entre baptismes i òbits (en números absoluts), 1800 - 1900:

Annex 9:

Parròquies: Castellnou de Seana.

Vila-sana.

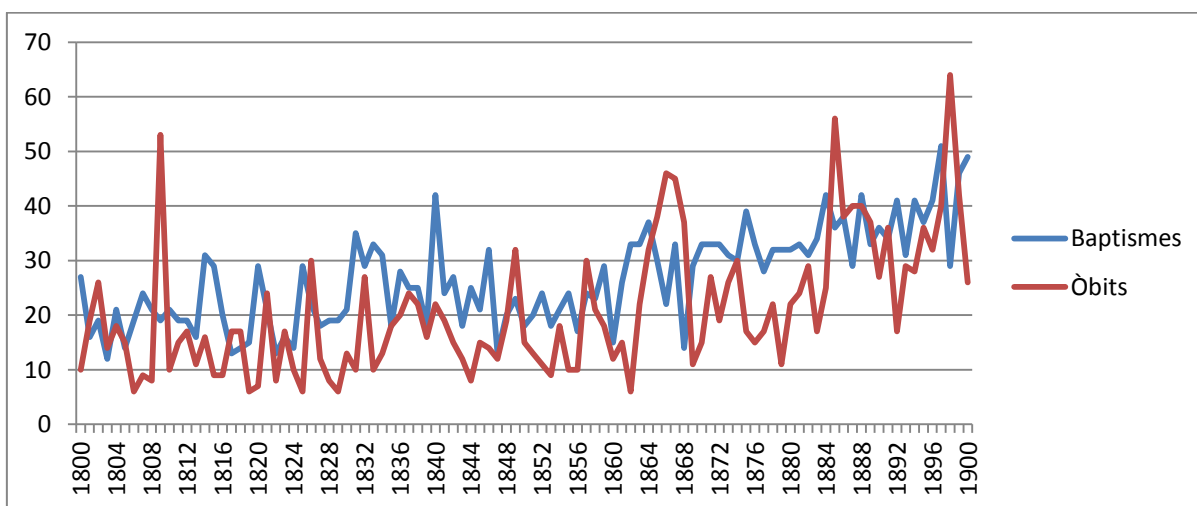
1. Característiques principals:

			Natalitat				Mortalitat	
	Població	C. Veg.	m. m. 9a.	T. Nat.	Hab. (T.N)	S. Mig.	m. m. 9a.	T. Mort.
1805, 45%	407	-	18,3	40 - 45	407	-	18,67	45,82
C. 1860	706	382	26,3	37,30	789	-83	18,44	26,13
C. 1877	772	99	32,2	41,74	805	-33	20,44	26,48
C. 1887	875	55	36,0	41,14	827	48	35,11	40,13
C. 1900	1160	57	43,2	37,24	932	228	40,8	35,17
Balanç	x2,8							

2. Creixement vegetatiu, per dècades:

	M. Anual		M. Anual		
	Bap.	Ev. en %	Òbits	Ev. en %	C. Veg.
1800 - 1809:	19,20	100,00	17,8	100	14
1810 - 1819	19,70	102,60	12,7	71,35	70
1820 - 1829	20,00	104,17	12,8	71,91	72
1830 - 1839	26,30	136,98	17,3	97,19	90
1840 - 1849	24,50	127,60	16,8	94,38	77
1850 - 1859	21,80	113,54	15,5	87,08	63
1860 - 1869	27,20	141,67	26,4	148,31	8
1870 - 1879	32,40	168,75	19,9	111,80	125
1880 - 1889	35,00	182,29	32,8	184,27	22
1890 - 1899	38,70	201,56	35,1	197,19	36

3. Comparació entre baptismes i òbits (en números absoluts), 1800 - 1900:

Annex 10:

Parròquia: Fondarella

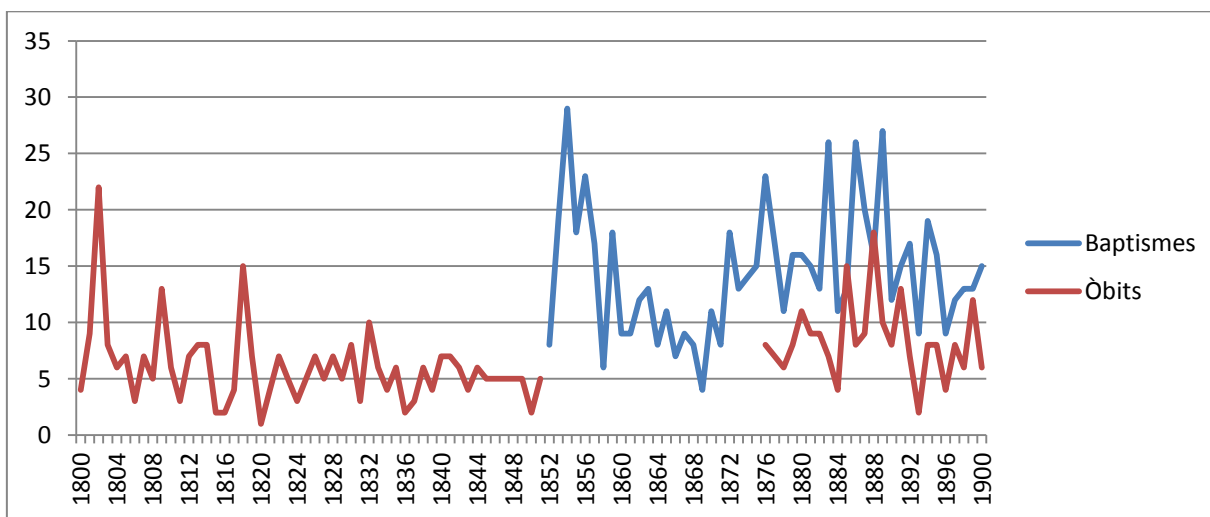
1. Característiques principals:

	Població	C. Veg.	Natalitat		Hab. (T.N)	S. Mig.	Mortalitat	
			m. m. 9a.	T. Nat.			m. m. 9a.	T. Mort.
1805, 45‰	-	-	-	40 - 45	-	-	8,89	-
C. 1860	327	-	12,8	39,08	-	-	-	-
C. 1877	316	-	15,6	49,23	-	-	-	-
C. 1887	369	81	18,4	49,98	397	-28	10,22	27,70
C. 1900	387	83	12,4	32,04	452	-65	7,2	18,60
Balanç	x1,2 (1860)							

2. Creixement vegetatiu, per dècades:

	M. Anual		M. Anual		C. Veg.
	Bap.	Ev. en %	Òbits	Ev. en %	
1800 - 1809:	-	-	8,4	100	-
1810 - 1819	-	-	6,2	73,81	-
1820 - 1829	-	-	4,9	58,33	-
1830 - 1839	-	-	5,2	61,90	-
1840 - 1849	-	-	5,5	65,48	-
1850 - 1859	13,80	100,00	-	-	-
1860 - 1869	9,00	65,22	-	-	-
1870 - 1879	14,60	105,80	-	-	38
1880 - 1889	18,30	132,61	10	119,05	83
1890 - 1899	13,50	97,83	7,6	90,48	59

3. Comparació entre baptismes i òbits (en números absoluts), 1800 - 1900:

Annex 11:

Parròquia: Golmés.

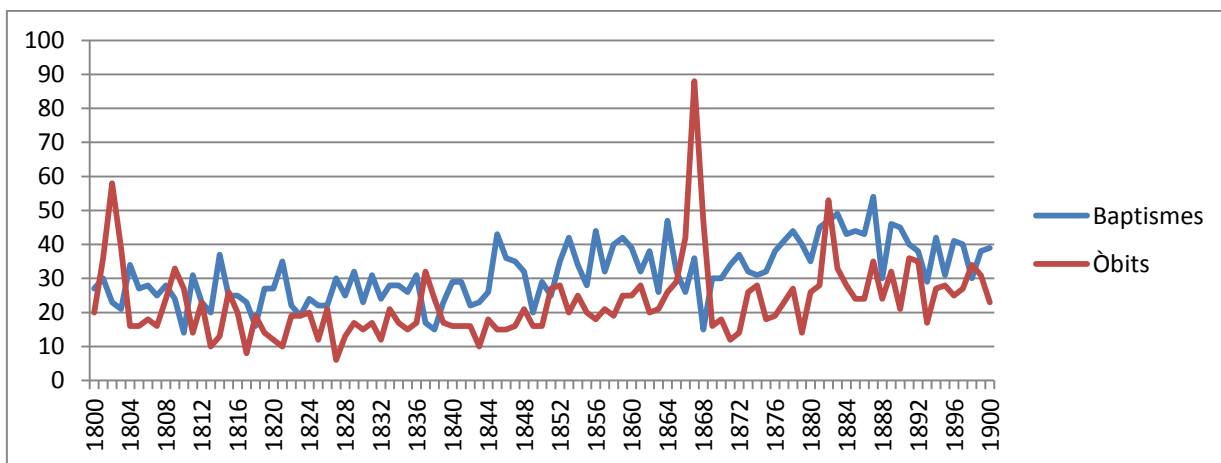
1. Característiques principals:

	Població	C. Veg.	Natalitat			S. Mig.	Mortalitat	
			m. m. 9a.	T. Nat.	Hab. (T.N)		m. m. 9a.	T. Mort.
1805, 45%	593		26,7	40 - 45	593		28,44	48
C. 1860	972	531	37,8	38,87	1124	-152	22,56	23,21
C. 1877	948	82	37,6	39,62	1054	-106	23,22	24,50
C. 1887	1053	152	43,8	41,57	1100	-47	28,56	27,12
C. 1900	1155	129	37,6	32,55	1182	-27	28	24,24
Balanç	x 1,9							

2. Creixement vegetatiu, per dècades:

	M. Anual		M. Anual		C. Veg.
	Bap.	Ev. en %	Òbits	Ev. en %	
1800 - 1809:	26,7	100	27,6	100	-9
1810 - 1819	24,1	90,26	17,4	63,04	67
1820 - 1829	25,8	96,63	14,9	53,99	109
1830 - 1839	24,6	92,13	18,7	67,75	59
1840 - 1849	29,5	110,49	15,9	57,61	136
1850 - 1859	35,1	131,46	21,9	79,35	132
1860 - 1869	32,1	120,22	34,2	123,91	-21
1870 - 1879	35,9	134,46	19,9	72,10	160
1880 - 1889	43,6	163,30	30,7	111,23	129
1890 - 1899	37,4	140,07	28,1	101,81	93

3. Comparació entre baptismes i òbits (en números absoluts), 1800 - 1900:

4. Mortalitat infantil:

	1800 - 1809	1810 - 1819	1820 - 1829	1830 - 1839	1840 - 1849	1850 - 1859	1860 - 1869	1870 - 1879	1880 - 1889	1890 - 1899
Òbits	27,6	17,4	14,9	18,7	15,9	21,9	34,2	19,9	30,7	28,1
Albats	14,7	8,567	7,9	11,8	6,9	11,5	16,3	10,5	18	12,9
Albats (%)	53,26	49,24	53,02	63,10	43,40	52,51	47,66	52,76	58,63	45,91
Albats (‰)	550,5617978	355,477178	306,20155	479,674797	233,898305	327,635328	507,788162	292,479109	412,844037	344,919786

Annex 12:

Parròquies: Ivars d'Urgell

Vallverd

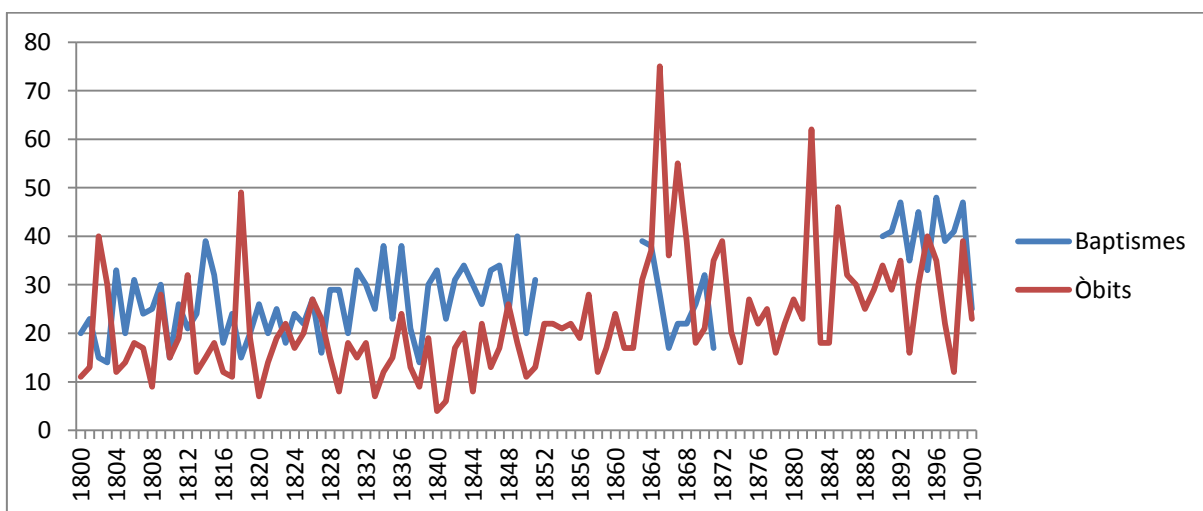
1. Característiques principals:

		Natalitat				Mortalitat		
	Població	C. Veg.	m. m. 9a.	T. Nat.	Hab. (T.N)	S. Mig.	m. m. 9a.	T. Mort.
1805, 45%	531	-	23,89	40 - 45	531,00	-	20,11	37,88
C. 1860	896	440	26,78	29,89	970,86	- 74,86	22,44	25,05
C. 1877	810	-	-	-	-	-	21,81	26,93
C. 1887	897	-	-	-	-	-	29,00	32,33
C. 1900	928	126	40,00	43,10	1.023,00	- 95,00	26,20	28,23
Balanç	x1,7							

2. Creixement vegetatiu, per dècades:

	M. Anual		M. Anual		
	Bap.	Ev. en %	Òbits	Ev. en %	C. Veg.
1800 - 1809:	23,5	100,00	19,2	100,00	43
1810 - 1819	23,4	99,57	20,2	105,21	32
1820 - 1829	23,6	100,43	17,2	89,58	64
1830 - 1839	27,2	115,74	15,0	78,13	122
1840 - 1849	30,8	131,06	15,1	78,65	157
1850 - 1859	-	-	18,7	97,40	-
1860 - 1869	-	-	34,9	181,77	-
1870 - 1879	-	-	24,1	125,69	-
1880 - 1889	-	-	31,0	161,46	-
1890 - 1899	41,6	177,02	29,2	152,08	124

3. Comparació entre baptismes i òbits (en números absoluts), 1800 - 1900:

Annex 13:

Parròquia: Linyola

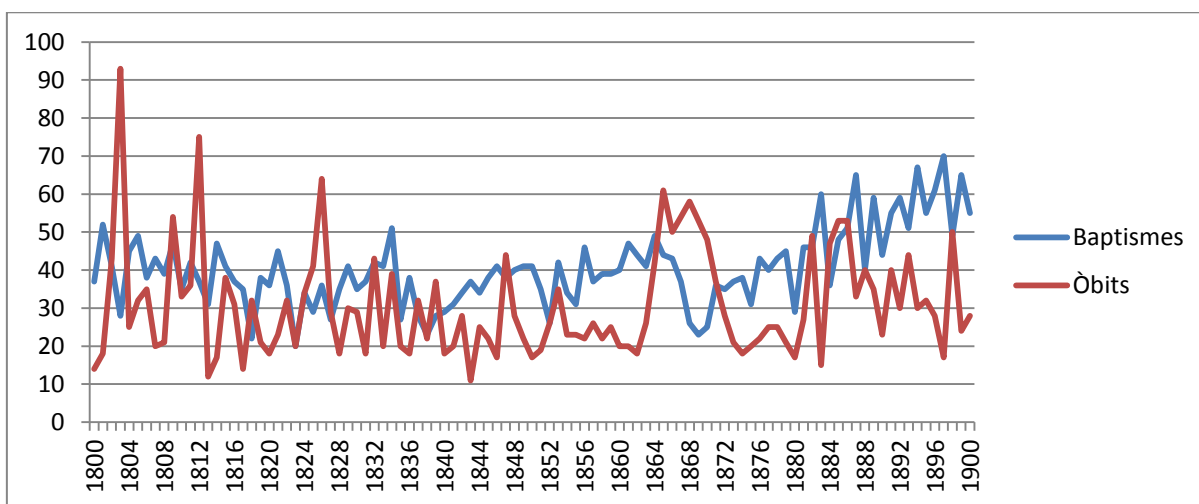
1. Característiques principals:

	Població	C. Veg.	Natalitat		Hab. (T.N)	S. Mig.	Mortalitat	
			m. m. 9a.	T. Nat.			m. m. 9a.	T. Mort.
1805, 45%	943		42,4	40 - 45	943		37,89	40,17
C. 1860	936	475	42,4	45,35	1418	-482	24,56	26,23
C. 1877	826	38	39,1	47,35	974	-148	21,78	26,37
C. 1887	1130	129	50,9	45,03	955	175	37,67	33,33
C. 1900	1439	309	60	41,70	1439	0	29,4	20,43
Balanç	x 1,5							

2. Creixement vegetatiu, per dècades:

	M. Anual		M. Anual		C. Veg.
	Bap.	Ev. en %	Òbits	Ev. en %	
1800 - 1809:	41,90	100,00	35,50	100,00	64,00
1810 - 1819	36,50	87,11	30,90	87,04	56,00
1820 - 1829	33,90	80,91	30,90	87,04	30,00
1830 - 1839	35,00	83,53	27,80	78,31	72,00
1840 - 1849	36,30	86,63	23,50	66,20	128,00
1850 - 1859	37,00	88,31	23,80	67,04	132,00
1860 - 1869	39,40	94,03	40,20	113,24	-8,00
1870 - 1879	37,30	89,02	26,50	74,65	108,00
1880 - 1889	48,00	114,56	36,90	103,94	111,00
1890 - 1899	57,60	137,47	31,80	89,58	258,00

3. Comparació entre baptismes i òbits (en números absoluts), 1800 - 1900:

4. Mortalitat infantil:

	1800 - 1809	1810 - 1819	1820 - 1829	1830 - 1839	1840 - 1849	1850 - 1859	1860 - 1869	1870 - 1879	1880 - 1889	1890 - 1899
Òbits	35,5	30,9	30,9	27,8	23,5	23,8	40,2	26,5	36,9	31,8
Albats	21,2	18,7	18,8	16,3	14,1	14,1	21,3	13,2	22,4	19,4
Albats (%)	59,72	60,52	60,84	58,63	60,00	59,24	52,99	49,81	60,70	61,01
Albats (‰)	505,97	512,33	554,57	465,71	388,43	381,08	540,61	353,89	466,67	336,81

Annex 14:

Parròquia: Miralcamp

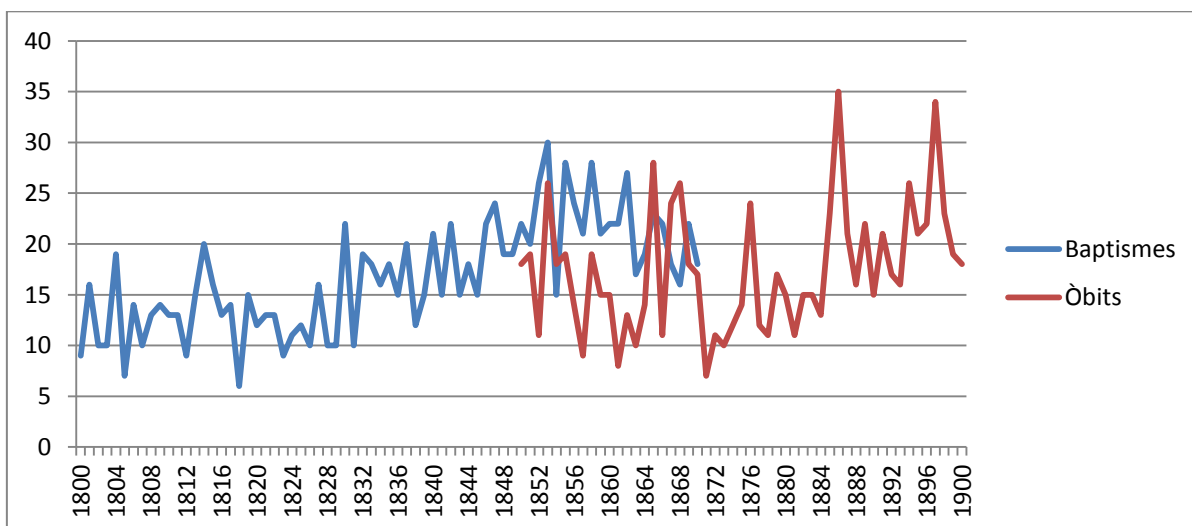
1. Característiques principals:

	Població	C. Veg.	Natalitat		Hab. (T.N)	S. Mig.	Mortalitat	
			m. m. 9a.	T. Nat.			m. m. 9a.	T. Mort.
1805, 45‰	279	-	12,6	40 - 45	667 - 593	-	-	-
C. 1860	525	-	22,3	42,54	-	-	13,00	24,76
C. 1877	577	-	-	-	-	-	14,00	24,26
C. 1887	706	-	-	-	-	-	20,11	28,49
C. 1900	744	-	-	-	-	-	23,2	31,18
Balanç	x2,7							

2. Creixement vegetatiu, per dècades:

	M. Anual		M. Anual		C. Veg.
	Bap.	Ev. en %	Òbits	Ev. en %	
1800 - 1809:	12,2	100,00	-	-	-
1810 - 1819	13,4	109,84	-	-	-
1820 - 1829	11,6	95,08	-	-	-
1830 - 1839	16,5	135,25	-	-	-
1840 - 1849	19,0	155,74	-	-	-
1850 - 1859	23,5	192,62	16,8	100,00	67
1860 - 1869	20,8	170,49	16,7	99,40	41
1870 - 1879	-	-	13,5	80,36	-
1880 - 1889	-	-	18,6	110,71	-
1890 - 1899	-	-	21,4	127,38	-

3. Comparació entre baptismes i òbits (en números absoluts), 1800 - 1900:

Annex 15:

Parròquia: Mollerussa

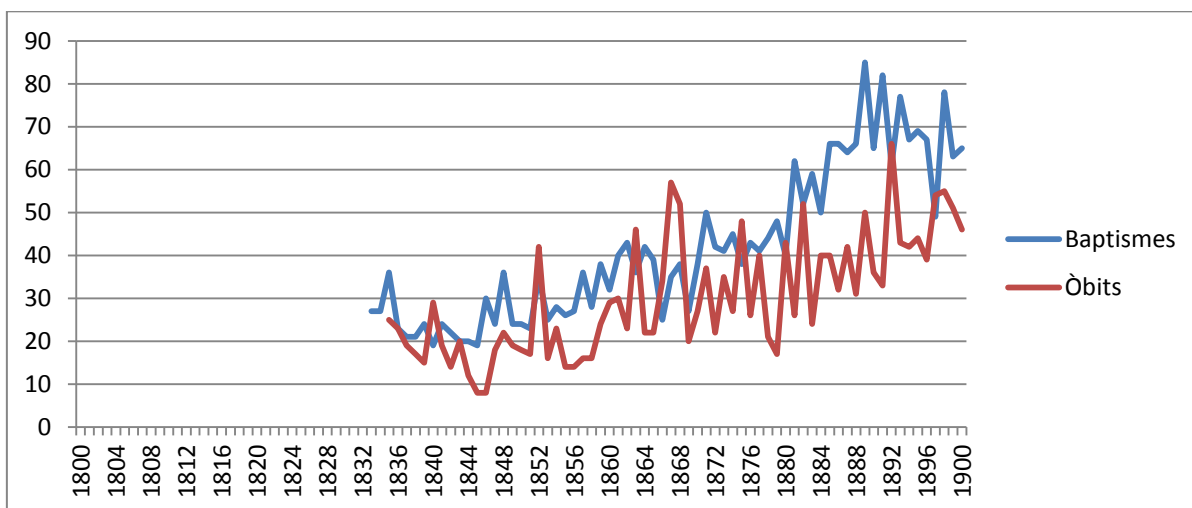
1. Característiques principals:

	Població	C. Veg.	Natalitat		Hab. (T.N)	S. Mig.	Mortalitat	
			m. m. 9a.	T. Nat.			m. m. 9a.	T. Mort.
1805, 45‰	-		0,0	40 - 45	-			-
C. 1860	841		35,8	42,54	-	-	24,44	29,07
C. 1877	996	95	44,7	44,85	936	60	31,44	31,57
C. 1887	1464	214	67,0	45,77	1210	254	36,44	24,89
C. 1900	1759	304	64,4	36,61	1768	-9	49	27,86
Balanç	x2,1 (1860)							

2. Creixement vegetatiu, per dècades:

	M. Anual		M. Anual		C. Veg.
	Bap.	Ev. en %	Òbits	Ev. en %	
1800 - 1809:	-	-	-	-	-
1810 - 1819	-	-	-	-	-
1820 - 1829	-	-	-	-	-
1830 - 1839	17,90	100,00	19,8	100,00	80
1840 - 1849	23,80	132,96	16,9	85,35	69
1850 - 1859	29,00	162,01	20	101,01	90
1860 - 1869	35,70	199,44	33,5	169,19	22
1870 - 1879	43,00	240,22	30	151,52	130
1880 - 1889	61,00	340,78	38	191,92	230
1890 - 1899	67,80	378,77	46,3	233,84	215

3. Comparació entre baptismes i òbits (en números absoluts), 1800 - 1900:

4. Mortalitat infantil:

	1800 - 1809	1810 - 1819	1820 - 1829	1830 - 1839	1840 - 1849	1850 - 1859	1860 - 1869	1870 - 1879	1880 - 1889	1890 - 1899
Òbits	-	-	-	19,8	16,9	20	33,5	30	38	46,3
Albats	-	-	-	11,2	10,4	12,3	20	18,5	23,1	23,6
Albats (%)	-	-	-	56,57	61,54	61,50	59,70	61,67	60,79	50,97
Albats (%)	-	-	-	625,70	436,97	424,14	560,22	430,23	378,69	348,08

Annex 16:

Parròquia: Palau d'Anglesola

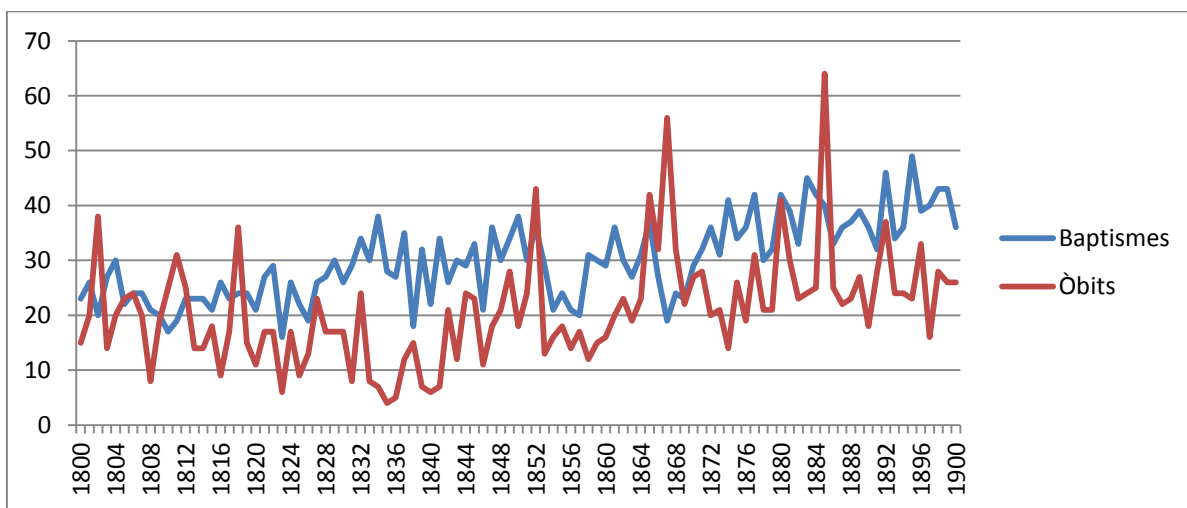
1. Característiques principals:

	Població	C. Veg.	Natalitat		Hab. (T.N)	S. Mig.	Mortalitat	
			m. m. 9a.	T. Nat.			m. m. 9a.	T. Mort.
1805, 45%	528		23,8	40 - 45	528		20,67	39,11
C. 1860	829	550	28,3	34,18	1078	-249	17,67	21,31
C. 1877	835	80	36,3	43,51	909	-74	24,89	29,81
C. 1887	888	76	37,8	42,54	911	-23	28,44	32,03
C. 1900	939	177	40,2	42,81	1065	-126	25,8	27,48
Balanç	x1,8							

2. Creixement vegetatiu, per dècades:

	M. Anual		M. Anual		C. Veg.
	Bap.	Ev. en %	Òbits	Ev. en %	
1800 - 1809:	23,70	100,00	20,1	100	36
1810 - 1819	22,30	94,09	20,4	101,49	19,00
1820 - 1829	24,30	102,53	14,7	73,13	96,00
1830 - 1839	29,70	125,32	10,7	53,23	190
1840 - 1849	29,50	124,47	17,1	85,07	124
1850 - 1859	28,00	118,14	19	94,53	90
1860 - 1869	28,30	119,41	28,5	141,79	-2
1870 - 1879	34,30	144,73	22,8	113,43	115
1880 - 1889	38,60	162,87	30,4	151,24	82
1890 - 1899	39,80	167,93	25,7	127,86	141

3. Comparació entre baptismes i òbits (en números absoluts), 1800 - 1900:

4. Mortalitat infantil:

	1800 - 1809	1810 - 1819	1820 - 1829	1830 - 1839	1840 - 1849	1850 - 1859	1860 - 1869	1870 - 1879	1880 - 1889	1890 - 1899
Òbits	20,1	20,4	14,7	10,7	17,1	19	28,5	22,8	30,4	25,7
Albats	10,5	11,4	8,3	4,8	8,7	10,5	13,5	12,1	16,4	12,3
Albats (%)	52,24	55,88	56,46	44,86	50,88	55,26	47,37	53,07	53,95	47,86
Albats (%)	443,04	511,21	341,56	161,62	294,92	375,00	477,03	352,77	424,87	309,05

Annex 17:

Parròquia: Torregrossa

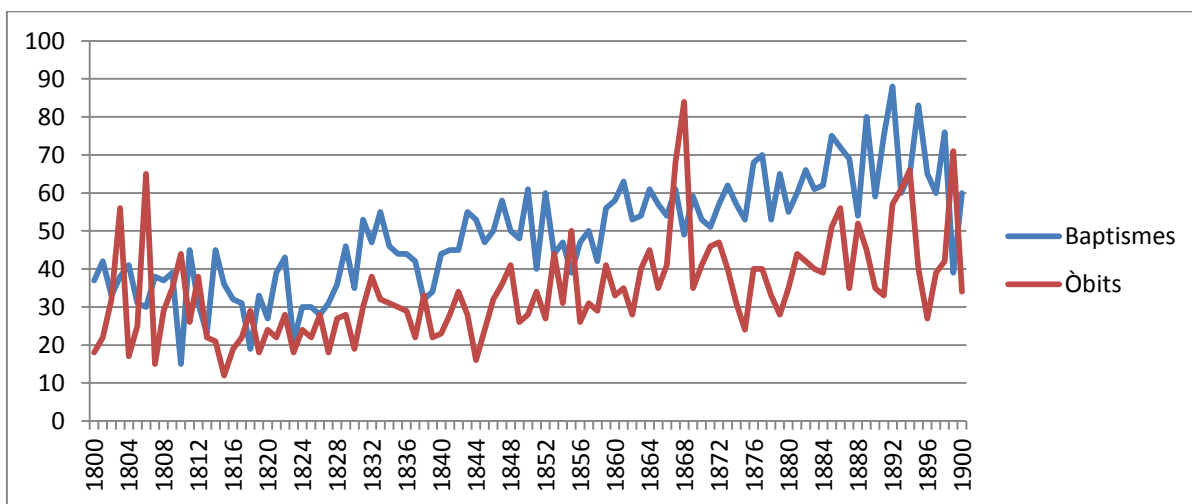
1. Característiques principals:

	Població	Natalitat			Hab. (T.N)	S. Mig.	Mortalitat	
		C. Veg.	m. m. 9a.	T. Nat.			m. m. 9a.	T. Mort.
1805, 45‰	812	-	36,6	40 - 45	812	-	32,89	40,49
C. 1860	1429	674	53,8	37,63	1486	-57	34,22	23,95
C. 1877	1549	262	60,3	38,95	1691	-142	35,00	22,60
C. 1887	1874	235	67,4	35,99	1784	90	42,89	22,89
C. 1900	1976	262	60	30,36	2136	-160	42,6	21,56
Balanç	x2,4							

2. Creixement vegetatiu, per dècades:

	M. Anual		M. Anual		C. Veg.
	Bap.	Ev. en %	Òbits	Ev. en %	
1800 - 1809:	36,60	100,00	31,4	100	52
1810 - 1819	31,00	84,70	25,1	79,94	59,00
1820 - 1829	33,10	90,44	23,9	76,11	92,00
1830 - 1839	43,20	118,03	28,6	91,08	146
1840 - 1849	49,50	135,25	28,8	91,72	207
1850 - 1859	48,60	132,79	34,1	108,60	145
1860 - 1869	56,90	155,46	44,4	141,40	125
1870 - 1879	58,90	160,93	37	117,83	219
1880 - 1889	65,40	178,69	43,9	139,81	215
1890 - 1899	67,00	183,06	47,1	150,00	199

3. Comparació entre baptismes i òbits (en números absoluts), 1800 - 1900:

4. Mortalitat infantil:

	1800 - 1809	1810 - 1819	1820 - 1829	1830 - 1839	1840 - 1849	1850 - 1859	1860 - 1869	1870 - 1879	1880 - 1889	1890 - 1899
Òbits	31,4	25,1	23,9	28,6	28,8	34,1	44,4	37	43,9	47,1
Albats	14,1	12	14,7	17,7	17,9	17,4	23,4	18,8	-	-
Albats (%)	44,90	47,81	61,51	61,89	62,15	51,03	52,70	50,81	-	-
Albats (‰)	385,25	387,10	444,11	409,72	361,62	358,02	411,25	319,19	-	-